

ΠΤΥΧΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΕΙΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Υ Π Ο

Ἀρχιμ. ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΒΙΤΤΗ

Α'. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ*

α) Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΝ ΤΗ ΣΥΣΤΑΣΕΙ ΤΟΥ ΘΕΩΡΟΥΜΕΝΟΣ

1. Ὁ ἄνθρωπος ὡς «σάρξ».

Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης βλέπει τὸν ἄνθρωπον ὡς ὁλότητα. Ἡ ἰωάννειος ἀνθρωπολογία εἶναι ξένη τόσον πρὸς τὴν πλατωνικὴν, ὅσον καὶ πρὸς τὴν γνωστικὴν θεώρησιν τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ θεωρήσεις αὗται διαχωρίζουν τὸν ἄνθρωπον εἰς δύο πλήρως ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα στοιχεῖα, ἦτοι τὴν ψυχήν καὶ τὸ σῶμα. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἀνήκουσα ἡ ψυχὴ εἰς ἄλλον τινὰ κόσμον καὶ φυλακισμένη εἰς τὸ ὕλικόν σῶμα ἀποχωρίζεται ἀπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν μακαρίαν αἰωνιότητα μακρὰν καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ, μὴ ἐπιθυμοῦσα πλέον τὴν ἐκ νέου μετ' αὐτοῦ συνένωσιν καὶ σύζευξιν. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν προκειμένῳ ἀκολουθεῖ τὴν βιβλικὴν σημιτικὴν σκέψιν, θεωροῦσαν τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐνιαῖόν τι ὅλον¹.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, στοιχοῦντα τῇ γενικῇ βιβλικῇ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίᾳ καὶ ἐνταῦθα, δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ. Ἄναφερόμενος οὗτος εἰς τὸ δημιουργικὸν ἔργον τοῦ Θεοῦ-Λόγου λέγει· «πάντα

* Ὅτι ἀκολουθεῖ εἰς τὰς ἐπομένους σελίδας, ἀποτελεῖ τμήμα εὐρυτέρας ἐργασίας περὶ τὴν ἰωάννειον ἀνθρωπολογίαν.

1. (Δλόγω μακροχρονίου ἀπουσίας τοῦ γράφοντος ἐκ τῆς Πατρίδος δὲν κατέστη ἀτυχῶς δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἐπὶ τοῦ θέματός μας τυχόν ὑπαρχούσης ἐλληνικῆς θεολογικῆς βιβλιογραφίας, τὴν ὁποίαν ματαίως ἀνεζήτησεν εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς βιβλιοθήκας).

Noël Lazure, Les valeurs morales de la théologie johannique, *Évangile et épîtres*, Librairie Lecoffre, J. Cabalda et Cie éd., Paris 1965, p. 263-264. — Τοῦ αὐτοῦ, La convoitise de la chair en I Jean, II, 16, en: *Revue Biblique*, Paris 70 (1969), p. 167, 168. — Ernest De Witt Burton, *Spirit, Soul and Flesh*, Chicago 1918, p. 50 ἐξ. Βιβλιογραφίαν περὶ τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἀρχαίων ἐπὶ τοῦ θέματος ἰδὲ ἐν: J. N. Sevenster, *Die Anthropologie des Neuen Testaments*, in: C. J. Bleeker: *Anthropologie religieuse*, Leiden (Brill) 1955, p. 173. — Josef Schmid, *Der Begriff der Seele im Neuen Testament*, in: *Ein-sicht und Glauben, Festgabe für Gottlieb Söhngen*, zum 70. Geburtstag. Hrsg. von J. Ratzinger—H. Fries, Freiburg-Herder 1962, s. 112 folg.

δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων» (Ἰω. α' 3-4). Ἐκ τῆς δημιουργίας πάντων ὑπὸ τοῦ Λόγου, θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς διατυπωμένης εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον, συνάγεται, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Λόγου. Εἰδικώτερον μάλιστα ἡ ζωὴ τοῦ Λόγου, τὴν ὁποῖαν οὗτος ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ὡς πηγὴ οὔσα ζωῆς, ἀποτελεῖ τὸ «φῶς τῶν ἀνθρώπων» (Ἰω. α' 4), διότι ὑπ' αὐτοῦ ἐχορηγήθη αὐτοῖς². Περισσότερον ὅμως συγκεκριμένως δηλοῦται ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ θείου Λόγου ἐν τῇ διατυπώσει: «Ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω» (Ἰω. α' 10). Ὁ «κόσμος» ἐναυῖθα νοητέος ὡς τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀνθρωπότης, ὡς τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς φράσεως «οὐκ ἔγνω». Τὸ «οὐκ ἔγνω» προϋποθέτει ἔλλογα ὄντα δυνάμενα νὰ λάβωσι συνείδησιν τοῦ δημιουργοῦ των³.

Πῶς «ἐγένετο ὁ κόσμος», ἡ ἀνθρωπότης ὡς ἀνθρωπότης, δὲν ἀναφέρει ὁ ἡμέτερος Εὐαγγελιστής. Τοῦτο προϋποτίθεται ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς παλαιοδιαθηκικῆς διδασκαλίας καὶ δὴ ἐκ τῶν πρώτων κεφαλαίων τῆς Γενέσεως, ἅτινα σιωπηρῶς ὑπονοοῦνται εἰς τὸν Πρόλογον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου⁴.

Ἀπαξ δημιουργηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ πλέον τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθορισθεῖσαν διαδικασίαν, προκειμένου νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ διαδικασία δὲν εἶναι ἄλλη ἢ ἐκεῖνη, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος «γίνεται» (Ἰω. α' 6) ἢ «γεννᾶται εἰς τὸν κόσμον» (Ἰω. ιστ' 21)⁵.

2. Ὁ Bengel παρατηρεῖ ἐν προκειμένῳ: *Id quodammodo prius est, quam ut sitis conditus omnium; et facturam rerum omnium ex nihilo evidentiter infert. Sic omnia prius quiddam sonat, quam ὁ κόσμος mundus universus confectus, maximeque genus humanum (ἡ ὑπογράμμισις ἰδική μας); ad quem Johannes descendit versu 9.10. (Joh. Alberti Bengelii, Gnomon Novi Testamenti, Tubingae 1885³, σελ. 306.*

3. Περὶ τῆς σημασίας ταύτης τοῦ ῥήματος γινώσκειν ἰδὲ πχ 17ον κεφ. τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου στίχ. 23 καὶ 25 («...ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας» καὶ «ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ σε ἔγνω»)· Ἐπίσης: «Ἄλλ' ἵνα γνῶ ὁ κόσμος ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα...» Ἰω. ιδ' 31.

4. Πρβλ. Benedikt Schwank, *Das Johannesevangelium*, Patmos Verlag, Düsseldorf 1966, I Teil, s. 15. — P. Beckman, *L'Évangile selon saint Jean d'après les meilleurs auteurs catholiques*, Collection: Renaissance et tradition, Ed. Ch. Beyaert, Bruges 1951, p. 3. — G. Spörrli, *Das Evangelium nach Johannes*, Zwingli Verlag, Zürich 1950, I Teil (Kap. 1-11), s. 1. — P. H. Lightfoot, *St John's Gospel*, Oxford 1956, p. 78. — Olaf Moe, *Johannesevangeliet*, Forlaget av H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Oslo 1951² (νορβηγιστί), σελ. 77 ἐξ. — Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἐπιτομή εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Ἀθήναι 1954, σελ. 39.

5. Διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου «ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» (Ἰω. α' 9), δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν ἐρμηνευτῶν. Οἱ μὲν παλαιότεροι συνήθως συνδέουν τὴν μετοχὴν «ἐρχόμενον» μετὰ τοῦ «ἀνθρώπου», οἱ δὲ νεώτεροι συνάπτουν τὴν μετοχὴν μετὰ τοῦ «φῶς». Οὕτω κατὰ μὲν τοὺς πρώτους ὁ «ἄνθρωπος ἐρχεται εἰς τὸν κόσμον», κατὰ δὲ τοὺς δευτέρους τὸ «φῶς ἐρχεται εἰς τὸν κόσμον». Καίτοι ἡ

Εἰς τὴν φυσικὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου συντελοῦν ἀμφοτέροι οἱ γονεῖς αὐτοῦ. Τοῦτο δηλοῖ ὁ Ἰωάννης διὰ μιᾶς ἀρνητικῆς ἐκφράσεως ἀναφερομένης εἰς τὴν πνευματικὴν γέννησιν τῶν δεχομένων τὸν Λόγον ἀνθρώπων ἐν σχέσει πρὸς τὴν φυσικὴν τοιαύτην. Ἐκ τῆς ἀρνητικῆς ἔχομεν τὴν ἐξῆς θετικὴν διατύπωσιν: Ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται «ἐξ αἱμάτων... ἐκ θελήματος σαρκός... ἐκ θελήματος ἀνδρός» (Ἰω. α' 13)⁶. Συμφώνως πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο ἡ φυσικὴ γέννησις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τοὺς ἐξῆς παράγοντας:

I τὰ αἷματα.

II τὸ θέλημα τῆς σαρκός.

III τὸ θέλημα τοῦ ἀνδρός.

Ἐξετάσωμεν τούτους λεπτομερέστερον.

πρώτη ἐρμηνεῖα δὲν εἶναι δυσασπόμενος, ἐν τούτοις φαίνεται, ὅτι εἶναι προτιμότερα ἢ δευτέρα. Ἰπὲρ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς συνηγορεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις κυρίως τὸ γεγονός, ὅτι παρ' Ἰωάννη τὸ «ἔρχεσθαι εἰς τὸν κόσμον» ἀναφέρεται π ἄ ν τ ο τ ε εἰς τὸν Ἰησοῦν. Πρβλ. «Τὸ φῶς ἐλ ἡ λ υ θ ε ν εἰς τὸν κόσμον» (Ἰω. γ' 3)· «ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος... ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος» (Ἰω. γ' 31)· «εἰς κρῖμα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον» (Ἰω. θ' 39)· «ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλ ἡ λ υ θ α» (Ἰω. ιβ' 46)· «ἐξῆλθον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐλ ἡ λ υ θ α εἰς τὸν κόσμον» (Ἰω. ιστ' 28) κλπ. Πρβλ. καί: William Hendriksen, *Exposition of the Gospel according to John*, Michigan 1953-54 *Αος τόμος*, σελ. 77-78, ἐνθα ἀνάπτυξις τοῦ θέματος. — Mc Gregor, *St. John's Gospel*, The Moffat N. Testament Commentary, London 1953, p. 11. — Wilbert E. Howard, *The Gospel according to John (The Interpreter's Bible)*, N. York/Nashville — Abingdon Press — 1952, p. 469. — M. — J. Lagrange, *L'Évangile selon saint Jean*, (Études Bibliques), Paris 1947, p. 12. — C. K. Barrett, *The Gospel according to St. John*, London — S.P.C.K.—1955, p. 134. — Rudolf Bultmann, *Das Evangelium des Johannes* (Σειρά: Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament. Zweite Abteilung-Vandenhoeck & Ruprecht) Göttingen 1956¹⁴, s. 224 (ὑποσημ. 4). — Π. Ν. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 50.

6. Ἡ φράσις ὀλόκληρος ὡς διατυπώσεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἔχει οὕτως: «Οἱ (οἱ πιστεύσαντες) οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν». Ἄντι τῆς γραφῆς «ἐγεννήθησαν» ὑπάρχει καὶ ἡ γραφή «ἐγεννήθη» ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀφορσον σύλληψιν καὶ γέννησιν τοῦ Λόγου. Αὕτη ἀναφέρεται κυρίως ὑπὸ Λατίνων συγγραφέων καὶ υιοθετεῖται ὑπὸ νεωτέρων συγγραφέων καὶ ἐκδόσεων τῆς Κ. Διαθήκης, ὡς π.χ. ἡ τῆς Bible de Jérusalem (La Sainte Bible, Traduite en français sous la direction de l'École Biblique de Jérusalem, Paris — Editions du Cerf — 1961, p. 1397 (Évangile de Saint Jean). Ἡ γραφή αὕτη εἶναι νεωτέρα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων παραδεδομένην. Τὰ ἐλληνικά χειρογράφα ἅπαντα ἀγνοοῦν ταύτην. Ἡ γραφή «ἐγεννήθη» ἀπορρίπτεται ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἐρμηνευτῶν. Ἐκτενὴ ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ἰδὲ ἐν: M. — J. Lagrange, *μνημ. ἔργον* (ἔκδοσις 1948⁷), σελ. 16-19· C. K. Barrett, *μνημ. ἔργον*, σελ. 137· Raymond E. Brown, *The Gospel according to John*, N. York—The Anchor Bible — 1966, τόμος Αος (κεφ. 1-12), σελ. 11-12.

I. «Ἐξ αἱμάτων».

Τοῦ ὅρου «αἷματα» ἡ χρῆσις ἐνταῦθα εἶναι καθαρῶς φυσιολογικὴ καὶ γίνεται συμφώνως πρὸς τὰς περὶ φυσιολογίας τοῦ ἀνθρώπου ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Χρησιμοποιεῖται δὲ πρὸς ἔμφρασιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι γῆινον ὃν ἐν τῇ φυσικῇ του καταστάσει καὶ γεννᾶται ὑπὸ ἐντελῶς ὑλικὰς συνθήκας καὶ ἐκδηλοῦντας φυσικὴν ἀδυναμίαν ὅρους. Τὸ αἷμα θεωρεῖται ὑλικὸν γεννήσεως καὶ «φορεὺς τῆς μεταδιδομένης ζωῆς τοῦ γένους»⁷. Ὁ πληθυντικὸς «αἷματα» ἐθεωρήθη διαφόρως. Οἱ παλαιότεροι ἐρμηνευταὶ στοιχοῦντες ταῖς περὶ φυσιολογίας ἀντιλήψεσι τῆς ἀρχαιότητος ἔβλεπον εἰς τὸν πληθυντικὸν «αἷματα» τὰ τῶν «καταμηνίων» ἐκ τούτων γὰρ ἡ τροφή καὶ ἡ αὐξήσις τῶ ἐμβρύου. «Φασὶ δὲ καὶ τὸ σπέρμα πρῶτον ἐξαιματοῦται, εἶτα εἰς σάρκα καὶ τὴν ἄλλην διασκευὴν μεταπλάττεται»⁸. Ἡ γενικωτέρα ὅμως ἀντίληψις εἶναι, ὅτι ὁ πληθυντικὸς ἀναφέρεται εἰς ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς⁹. Οὕτω «τὰ αἷματα» σημαίνουσι τὸ αἷμα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς εἰς μίαν ἐνότητα, ἀποτελοῦσαν φορέα ζωῆς¹⁰.

Ὁ Franz Rüscher εἰς εἰδικὴν ἐκτενῆ μελέτην του σχετικὴν πρὸς τὸ θέμα μας λέγει τὰ ἐξῆς ἐν προκειμένῳ: «Εἰς Ἰω. ἀ' 13 ἀναφέρεται ἡ «γέννησις ἐξ αἱμάτων», τοῦ αἵματος θεωρουμένου ὡς πηγῆς ζωῆς. Ἐὰν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἔχη τὸ αἷμα τὴν λειτουργίαν τῆς ζωτικῆς δυνάμεως εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς φυσικῆς ζωῆς ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος, ἔπεται ὡς συνέπεια καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ προέλευσις τῆς ζωῆς δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸ αἷμα. Ὅπως δὲ ἡ σὰρξ καὶ τὸ αἷμα ἀποτελοῦν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ὑπερφυσικὸν ἀντίθεσιν, οὕτω καὶ ἡ «γέννησις ἐξ αἱμάτων» ἀντιτίθεται παρ' Ἰωάννη ἐνταῦθα πρὸς τὴν «ἐκ Θεοῦ γέννησιν».

Ὁ ρόλος τοῦ αἵματος κατὰ τὴν γέννησιν ἐπισημαίνεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς ἐξῆς: «Ἐν κοιλίᾳ μητρὸς ἐγλύφην σὰρξ ... παγεῖς ἐν αἵματι ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς» (Σοφία Σολ. ζ' 1). Συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν ἀντίληψιν, ἥτις δὲν

7. Th. Zahn, παρὰ J. Behm, Αἷμα, αἱματεχυσία, ἐν Kittel-Friedrich, Theologisches Wörterbuch zum N. Testament, τόμος Αος, σελ. 172.

8. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ἑλλην. Πατρολογία Migne 123, 1153.

9. Ὁ Ζιγαβηνὸς θεωρεῖ τὴν κλίμακα αἱμάτων, σὰρξ, ἀνδρὸς ὡς κατιοῦσαν ἐπεξηγηματικὴν, ἀπὸ τοῦ γενικωτέρου πρὸς τὸ εἰδικώτερον καὶ πλεόν συγκεκριμένον. Ἐϋθύμιου Ζιγαβηνοῦ, Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην, Ἑλλην. Πατρολογία Migne 129, 1120.

10. J. Behm, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 172, ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς παλαιότερους συγγρ. Πρβλ. καὶ Bengel, Gnomon... σελ. 309· Olaf Moe, Johannes-evangeliet, σελ. 92· Alfred Wikenhauser, Das Evangelium nach Johannes, Regensburg 1961³, σελ. 46· J. — M. Lagrange, μν. ἔργ., σελ. 16· Barrett, μν. ἔργ., σελ. 137· B. Schwanck, μνημ. ἔργ., σελ. 37.

ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸν Ἰουδαιοελληνιστὴν συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σολομῶντος (πιθανὸν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, οὐσης τὸ προπύργιον τῆς ἑλληνιστικῆς σοφίας), τὸ αἷμα τῶν ἐμμήνων ἀποτελεῖ τὴν ὕλην, ἐκ τῆς ὁποίας μορφοῦται τὸ ἔμβρυον ἕνεκα πῆξεως μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ σπέρματος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν παλαιστίνειον Ἰουδαϊσμὸν δὲν ἦτο ἄγνωστος «γέννησις ἐν αἵματι σαρκός», συμφώνως πρὸς μαρτυρίαν τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐνώχ.

Συμφώνως πρὸς εὐρέως διαδεδομένην ἀρχαίαν ἀντίληψιν καὶ αὐτὸ τὸ σπέρμα προήρχετο ἐκ τοῦ αἵματος. Πρωϊμώτατα ἤδη ὁ Διογένης ὁ Ἀπολλώνιος ἐθεώρει τοῦτο ὡς ψυχοσωματικὸν «ἄφρον αἷματος» (spuma sanguinis). Παρομοίᾳ ἀντίληψις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη τὸ σπέρμα ἀποτελεῖ προῖον τοῦ αἵματος. Κατὰ τοὺς στωϊκοὺς τοῦτο ἀπετέλει οὐσιῶδες μέρος τοῦ «ψυχοπνεύματος», διότι κατ' αὐτοὺς ἀπετέλει ἀναθυμίασιν τοῦ αἵματος εἰς τρόπον, ὥστε καὶ ἐνταῦθα νὰ προέρχεται τὸ σπέρμα ἐκ τοῦ αἵματος.

Οὕτως ἐξηγεῖται ἀλλοίως ὁ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ἐξωκειωμένος πρὸς τε τὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ ἑλληνιστικὰς ἰδέας, πληθυντικὸς «αἱμάτων» τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς, κεφ. α' στιχ. 13, χωρίου. Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ἔσχεν ὁ πληθυντικὸς οὗτος, φαίνεται, ὅτι ἡ ἀπλουστέρα εἶναι ἐκεῖνη, καθ' ἣν νοοῦνται τὰ αἷματα *maris et feminae*, οἷτινες κατὰ τὰ ἀνωτέρω συντελοῦν εἰς τὴν γέννησιν ἐξ «αἱμάτων»¹¹.

II. « Ἐκ θελήματος σαρκός ».

Καίτοι ὁ ὅρος «σάρξ», ὡς θὰ ἴδωμεν, δὲν ἔχει παρ' Ἰωάννη τὸν αὐστηρῶς ἀρνητικὸν χαρακτῆρα, ὃν ἔχει παρὰ τοῖς γνωστικοῖς ἢ ἀκόμη, ἐν τινι βαθμῷ, καὶ παρὰ τῷ Παύλῳ, ἐν τούτοις σημαίνει ἐνταῦθα τὸ ἰδιαιτέρως γήινον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς ὀρμῆς, τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου, χωρὶς τάσιν ἠθικῆς ὑποτιμήσεώς του καὶ χαρακτηρισμοῦ του ὡς ἐκ φύσεως ἀμαρτωλοῦ στοιχείου¹². Τὸ «θέλημα τῆς σαρκός» ἀποδίδουν ἐρμηνευταὶ τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας¹³, εἰς τὴν γενετήσιον ὀρμὴν τῆς γυναικός. Ὁρθοτέρα ὁμῶς εἶναι ἡ ἐκδοχὴ, καθ' ἣν τὸ «θέλημα» ἀναφέρεται εἰς ἀμφοτέρους τοὺς

11. Franz Rüscher, Blut, Leben und Seele. Ihr Verhältnis nach Auffassung der griechischen und hellenistischen Antike, der Bibel und der alten Alexandrinischen Theologen.—Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums, Fünftes Ergänzungsband, Paderborn 1930, σελ. 362-363. Ἰδὲ αὐτόθι καὶ τὰς παραπομπὰς εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγρ. ὃν μνημονεῖται ὁ συγγρ. ἐν τῇ ἀνωτέρῳ παραθέσει.

12. G. Schrenk, Θέλω, θέλημα, θέλησις, ἐν Kittel, Theologisches Wörterbuch..., τ. 3, σελ. 61. — Π. Ν. Τρεμπέλα, μν. ἔργ., σελ. 54. — Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ, ἐνθ' ἀνωτ. — W. Hendrikse, μν. ἔργ., σελ. 84.

13. Ἐνθ' ἀνωτ., Ἑλλ. Πατρολ. Migne 123, 1153, 1156.

γονεῖς, δεδομένης τῆς γενικότητος τῆς ἐννοίας «σάρξ», περιλαμβανούσης συλλήβδην τὸν ὅλον ἄνθρωπον ὑπὸ ἀμφότερα τὰ φύλα. Ταύτην ἀποδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς ὡς συμφωνοτέραν οὖσαν πρὸς τὰ πράγματα¹⁴.

III. «Θέλημα ἀνδρός».

Ἐνταῦθα ἡ αὐτὴ ὡς ἀνωτέρω γενετήσιος ὀρμὴ ἐξειδικεύεται. Προσδιορίζεται περισσότερο ἢ ὀρμὴ ὡς προσωπικὴ θέλησις καὶ συγκατάθεσις τοῦ ἀνδρὸς πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς προηγηθείσης τῆς ὀρμῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῆς¹⁵. Δὲν θὰ πρέπη δὲ νὰ φανῇ παράδοξος ἢ ρητὴ ἀναφορὰ μόνου τοῦ ἀνδρὸς, τοῦτο μὲν, διότι οὗτος ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ὁ κυρίως γεννήτωρ, τοῦτο δέ, διότι εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἰσχυρότερον ἀποδίδεται ἡ πρωτοβουλία ἐν προκειμένῳ¹⁶. Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ θρησκευτικὴ ἀποτίμησις τοῦ πράγματος. Γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης, ἥτις συνεχίζει τὴν παράδοσιν ἐκείνης ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἡ πρώτη καὶ τιμητικὴ θέσις ἐδίδετο εἰς τὸν ἄνδρα. «Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· ἡ γυνὴ δὲ δόξα τοῦ ἀνδρὸς ἐστίν. Οὐ γάρ ἐστίν ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός· καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα» (Α΄ Κορ. ια΄ 7-9).

Τοποθετούμενος εἰς τὸ τέλος τῆς κλίμακος «αἱμάτων, σαρκός, ἀνδρός» ὁ ἀνὴρ τίθεται πλησιέστερον πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς ὃν ἡ σύγκρισις. Οὐδεμία ὅμως σύγκρισις, ὡς εἶναι εὐνόητον, χωρεῖ ἐν προκειμένῳ. Ὁ ἀνὴρ εἶναι ὁ βᾶσει τῶν ὑπὸ Θεοῦ καθορισθέντων συντελεῶν εἰς τὴν γέννησιν ἀνθρώπου. Διὰ τῆς γεννήσεως ταύτης ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ὡς σὰρξ ἐκ σαρκός καὶ παραμένει σὰρξ. «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν» (Ἰω. γ΄ 6). Τούναντίον ὁ Θεὸς γεννᾷ ἐκ νέου τὸν ἄνθρωπον μετατάσσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς φυσικῆς εἰς τὴν πνευματικὴν τάξιν «τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ἰω. α΄ 12).

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα στοιχεῖα ἀποτελοῦν τοὺς παράγοντας τῆς φυσικῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φυσικὴ αὕτη γέννησις θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου οὐχὶ ἀρνητικῶς, ἀλλὰ θετικῶς. Ἡ ἐν τῷ κόσμῳ γέννησις τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τὰς φυσικὰς ὠδῖνας, τὰς ὁποίας προκαλεῖ αὕτη εἰς τὴν τίκτουσαν αὐτὸν μητέρα, ἀποτελεῖ τελικῶς πηγὴν χαρᾶς ὄχι μόνον ὑποκειμενικῶς καὶ μονομερῶς ὡς πρὸς τὴν μητέρα νοουμένης, ἀλλὰ καὶ ἀντικειμενικῶς. Ἡ γέννησις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ ἀφορμὴν χαρᾶς. «Ἡ

14. Π. Ν. Τρεμπέλα, μν. ἔργ., σελ. 54. — Α. Wikenhauser, μν. ἔργ., σελ. 46. — Bengel, μνημ. ἔργ., σελ. 309.

15. Π. Ν. Τρεμπέλα, μνημ. ἔργ., σελ. 54.

16. Α. Wikenhauser, μνημ. ἔργ., σελ. 16. — G. Schiwy, Weg ins N. Testament (Kommentar und Material, B' Das Evangelium nach Johannes — Die Apostelgeschichte, Echter Verlag), Würzburg 1966, σελ. 26. — Bengel, ἐνθ' ἄνωτ.

γονεῖς, δεδομένης τῆς γενικότητος τῆς ἐννοίας «σάρξ», περιλαμβανούσης συλλήβδην τὸν ὅλον ἄνθρωπον ὑπὸ ἀμφοτέρα τὰ φύλα. Ταύτην ἀποδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς ὡς συμφωνοτέραν οὖσαν πρὸς τὰ πράγματα¹⁴.

III. «Θέλημα ἀνδρός».

Ἐνταῦθα ἡ αὐτὴ ὡς ἀνωτέρω γενετήσιος ὁρμὴ ἐξειδικεύεται. Προσδιορίζεται περισσότερο ἡ ὁρμὴ ὡς προσωπικὴ θέλησις καὶ συγκατάθεσις τοῦ ἀνδρός πρὸς πραγματοποίησιν τῆς προηγηθείσης τῆς ὁρμῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῆς¹⁵. Δὲν θὰ πρέπη δὲ νὰ φανῇ παράδοξος ἡ ρητὴ ἀναφορὰ μόνου τοῦ ἀνδρός, τοῦτο μὲν, διότι οὗτος ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ὁ κυρίως γεννήτωρ, τοῦτο δέ, διότι εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἰσχυρότερον ἀποδίδεται ἡ πρωτοβουλία ἐν προκειμένῳ¹⁶. Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ θρησκευτικὴ ἀποτίμησις τοῦ πράγματος. Γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης, ἥτις συνεχίζει τὴν παράδοσιν ἐκείνης ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἡ πρώτη καὶ τιμητικὴ θέσις ἐδίδετο εἰς τὸν ἄνδρα. «Ἄνῆρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· ἡ γυνὴ δὲ δόξα τοῦ ἀνδρός ἐστίν. Οὐ γάρ ἐστίν ἄνῆρ ἐκ γυναικός, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός· καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἄνῆρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα» (Α' Κορ. ια' 7-9).

Τοποθετούμενος εἰς τὸ τέλος τῆς κλίμακος «αἱμάτων, σαρκός, ἀνδρός» ὁ ἀνῆρ τίθεται πλησιέστερον πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς ὃν ἡ σύγκρισις. Οὐδεμία ὅμως σύγκρισις, ὡς εἶναι εὐνόητον, χωρεῖ ἐν προκειμένῳ. Ὁ ἀνῆρ εἶναι ὁ βάσει τῶν ὑπὸ Θεοῦ καθορισθέντων συντελῶν εἰς τὴν γέννησιν ἀνθρώπου. Διὰ τῆς γεννήσεως ταύτης ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ὡς σὰρξ ἐκ σαρκός καὶ παρκαμένει σὰρξ. «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκός σὰρξ ἐστίν» (Ἰω. γ' 6). Τοῦναντίον ὁ Θεὸς γεννᾷ ἐκ νέου τὸν ἄνθρωπον μετατάσων αὐτὸν ἀπὸ τῆς φυσικῆς εἰς τὴν πνευματικὴν τάξιν «τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ἰω. α' 12).

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα στοιχεῖα ἀποτελοῦν τοὺς παράγοντας τῆς φυσικῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φυσικὴ αὕτη γέννησις θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου οὐχὶ ἀρνητικῶς, ἀλλὰ θετικῶς. Ἡ ἐν τῷ κόσμῳ γέννησις τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τὰς φυσικὰς ὁδῖνας, τὰς ὁποίας προκαλεῖ αὕτη εἰς τὴν τίκτουσαν αὐτὸν μητέρα, ἀποτελεῖ τελικῶς πηγὴν χαρᾶς ὄχι μόνον ὑποκειμενικῶς καὶ μονομερῶς ὡς πρὸς τὴν μητέρα νοουμένης, ἀλλὰ καὶ ἀντικειμενικῶς. Ἡ γέννησις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ ἀφορμὴν χαρᾶς. «Ἡ

14. Π. Ν. Τρεμπέλα, μν. ἔργ., σελ. 54. — Α. Wikenhauser, μν. ἔργ., σελ. 46. — Bengel, μνημ. ἔργ., σελ. 309.

15. Π. Ν. Τρεμπέλα, μνημ. ἔργ., σελ. 54.

16. Α. Wikenhauser, μνημ. ἔργ., σελ. 16. — G. Schiwy, Weg ins N. Testament (Kommentar und Material, B' Das Evangelium nach Johannes — Die Apostelgeschichte, Echter Verlag, Würzburg 1966, σελ. 26. — Bengel, ἐνθ' ἄνωτ.

γυνή ὅταν τίκτη λύπη» ἔχει, ὅτι ἤλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον» (Ἰω. ιστ' 21).

Τὸ νόημα τοῦ ὅρου «σὰρξ».

Βασικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ὅτι οὗτος εἶναι σὰρξ ἐκ σαρκός. «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκός σὰρξ ἐστὶ» (Ἰω. γ' 6).

Ἄν καὶ δὲν ἐνδιατρίβει περὶ τὸν ὅρον τοῦτον πολὺ ὁ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης (εἶναι περιωρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν χωρίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ ὅρος «σὰρξ»), καὶ γίνεται περισσότερον μικρός, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψει μόνον τὰ ἀνθρωπολογικὰ τοιαῦτα), ἐν τούτοις ἀποτελεῖ οὗτος ἓνα ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ὅρων τῆς ἰωαννείου ἀνθρωπολογίας καὶ θεολογίας. Ἀποτελεῖ ὅρον-κλειδα πρὸς κατανόησιν ὄχι μόνον τοῦ ἰωαννείου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ κεντρικοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος, τὸ ὁποῖον διατυποῦται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου εἰς τὴν περίφημον φράσιν «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰω. α' 14). Εἰς τὸν «χωρὸν» τῆς «σαρκός» ἐπιτελεῖται τὸ ἄρρητον μυστήριον τῆς ἐνώσεως τῆς θείας μετὰ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ὅρος «σὰρξ» ἀποκτᾷ ἰδιόζουσαν σημασίαν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον καὶ ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἔννοιαν τῆς ἰωαννείου ἀνθρωπολογίας. Θὰ ἐπιχειρήσωμεν παρακατιόντες τὴν κατὰ τὸ ἔφικτὸν ἡμῖν κατανόησίν της.

Ὁ Ἰωάννης χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρον «σὰρξ» στοιχῶν τῇ Π. Διαθήκῃ, ἣ καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης ἔπονται. Ἰδοὺ χαρακτηρηστικά τινα χωρία τῆς Π. Διαθήκης:

«Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας» (Γεν. στ' 3). «Καὶ ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἰσι, πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον» (Ψαλμ. οζ' 39). «Πᾶσα σὰρξ ὡς ἱμάτιον παλαιοῦται... ὡς φύλλον θάλλον ἐπὶ δένδρου δασέος, τὰ μὲν καταβάλλει, ἄλλα δὲ φύει, οὕτως γενεὰ σαρκός καὶ αἵματος, ἣ μὲν τελευτᾷ, ἣ δὲ γεννᾶται» (Σοφ. Σιράχ ιδ' 17-18). «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα» (Ἰωήλ γ' 1). «Καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ» (Ἡσ. λ', 5).

Ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης:

«Μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ιστ' 17). «Ὡστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία» (Ματθ. ιθ' 6). «Καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ» (Ματθ. κδ' 22). «Πνεῦμα σάρκα καὶ ὄστέα οὐκ ἔχει» (Λκ. κδ' 39). «Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τούτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου ἀγαθόν» (Ρωμ. ζ' 18). «Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομηῆσαι

οὐ δύνανται» (Α' Κορ. ιε' 50). «Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκε σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ αὐτοὺς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν» (Ἐβρ. β' 14).

Πρὸς κατανόησιν τοῦ ὅρου «σὰρξ» βοηθούμεθα ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.

α) Παράλληλον καὶ ἐξ Ἰσου βασικὴν πρότασιν πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰω. α' 14) ἀποτελεῖ καὶ ἡ ὁμολογία πίστεως τῆς Α' ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου: «Πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν» (Α' Ἰω. δ' 2). Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὴν Β' Ἰω. 7 ἐν ἀρνητικῇ μορφῇ: «Πολλοὶ πλάνοι ἐξῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί»¹⁷.

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν προτάσεων ὀδηγούμεθα εἰς τὸν παραλληλισμὸν:

Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἐλήλυθε.

(Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἐρχόμενος).

ἐξ αὐτοῦ συνάγεται: Ὁ Λόγος σὰρξ=ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν σαρκί. Ἐπομένως, ἡ σὰρξ ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἀφηρημένον τι, ἀλλὰ συγκεκριμένον. Σημαίνει ἐν ὀρισμένον πρόσωπον, τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν σαρκωθέντα Λόγον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

β) «Τῇ ἐπαύριον βλέπει (ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος) τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν καὶ λέγει... οὗτός ἐστιν ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εἶπον· ὀπίσω μου ἔρχεται ἄνθρωπος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν» (Ἰω. α' 29-30). Ὁ Λόγος-σὰρξ ἐνταῦθα ὀνομάζεται Ἰησοῦς-ἄνθρωπος. Ἐνταῦθα δηλονότι ἡ ἰδιότης τοῦ προσώπου τοῦ σαρκωθέντος Λόγου καθίσταται περισσότερον συγκεκριμένη, ὄντος αὐτοῦ ὀρισμένου ἀνδρὸς ὀνομαζομένου Ἰησοῦ.

γ) Οἱ εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐρχόμενοι βλέπουν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον ἀνεξαρτήτως τῶν βαθυτέρων ἰδιοτήτων του. «Δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα» (Ἰω. δ' 29), λέγει ἡ Σαμαρεῖτις πρὸς τοὺς συμπολίτας τῆς. Οἱ ὑπηρεταὶ ἐξ ἄλλου τῶν Φαρισαίων καὶ ἀρχιε-

17. Εἰς τὸ πρῶτον χωρίον (Α' Ἰω. δ' 2) ἡ πρότασις ἔχει τὸ ρῆμα εἰς χρόνον παρωχημένον («ἐληλυθότα»). Εἰς τὸ δεύτερον χωρίον (Β' Ἰω. 7) τὸ ρῆμα διατυπώσεται εἰς ἐνεστώτα «ἐρχόμενον». Ὁ ἐνεστώτης δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐσαχτολογικὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ τίθεται εἰς ἔμφασιν τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας του ὡς ὑπερβαίνουσας τὸν χρόνον καὶ καταστάσεως ὑπερχρόνου, διαρκοῦς. Ἡ ἔκφρασις αὕτη δὲν εἶναι ἀσυνήθης παρ' Ἰωάννη. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ «ἐρχόμενος» (Ἰω. γ' 31, στ' 14, ια' 27). Ἰδὲ καὶ R. Bultmann, Die drei Johannesbriefe, Göttingen 1967, σελ. 107.—F. B. Buehse, Die Johanneischen Briefe, Leipzig 1933, σελ. 96.—H. Windisch, Die Katholischen Briefe, Tübingen 1951, σελ. 139. Ἄλλως ὁ Οἰκουμένιος, ὅστις ἀναφέρει τὸ «ἐρχόμενον» εἰς τὴν β' Παρουσίαν, (ἐν Π. Ν. Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τὰς Ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, Τόμος Γ'. Ἡ πρὸς Ἐβραίους καὶ αἱ ἐπτὰ Καθολικαί, Ἀθήνα 1956, σελ. 532).

ρέων ἀποσταλέντες, ὅπως συλλάβωσι τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐπιστρέψαντες ἄπρακτοι ἀπολογοῦνται διὰ τὴν μὴ ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς των λέγοντες: «Οὐδέποτε ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος λαλεῖ ὁ ἄνθρωπος» (Ἰω. ζ' 46). Ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἀνακρινόμενος ὑπὸ τῶν Φαρισαίων περὶ τοῦ ποῖος τὸν ἔθεράπευσε, λέγει: «Ὁ ἄνθρωπος ὁ λεγόμενος Ἰησοῦς πηλὸν ἐποίησε καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς» (Ἰω. θ' 11). Τὸν αὐτὸν χαρακτηρισμὸν ἐπαναλαμβάνουν οἱ Φαρισαῖοι (Ἰω. θ' 16-δὶς-, 24, ια' 47, 50). Οἱ Ἰουδαῖοι ἐπανειλημμένως ἐπιχειροῦν νὰ τὸν λιθοβολήσουν μὲ τὸ αἰτιολογικόν: «Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν Θεὸν» (Ἰω. ι' 34). Τέλος ὁ Πιλάτος παρουσιάζει τὸν μεμαστιγωμένον καὶ ἐξουθενημένον Ἰησοῦν ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει λέγων: «Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος» (Ἰω. ιθ' 5· ἰδὲ καὶ ιη' 30).

δ) Ἐμφαντικώτερον καταφαίνεται τοῦτο ἐκ τῆς φράσεως, τὴν ὁποίαν φέρεται αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς εἰπών: «Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ» (Ἰω. η' 40).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐννοεῖ τὸν ἕρον «σὰρξ» ὡς ἕρον ἰσοδύναμον ἢ ταυτόσημον πρὸς τὸν ἕρον «ἄνθρωπος», «ὁ ὁποῖος εἶναι οὗτος μὴ ἀναγεγεννημένος ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος»¹⁸.

Διατὶ ἄρα γε χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰωάννης τὸν ἕρον «σὰρξ» ἀντὶ τοῦ ἕρου «ἄνθρωπος»; Δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη· «ὁ Λόγος ἄνθρωπος ἐγένετο»; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ καθίσταται πρόδηλος, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι εἰς τὰς ἰωαννεῖους γραφὰς ὑπάρχει ἐντονος ἀντιδοκητικὴ καὶ ἀντιγνωστικὴ πολεμικὴ. «Ἡ ἔκφρασις «σὰρξ ἐγένετο», παρατηρεῖ ὁ R. Schnackenburg, συνάπτεται μὲ χριστολογικὰς φράσεις ὁμολογίας πίστεως ἐν Α' Ἰω. δ' 2 καὶ Β' Ἰω. 7 καὶ πρέπει νὰ γράφηται ἐναντίον δοκητικῆς τινος ἀποκλίσεως τῆς Χριστολογίας ἐν τῇ ἀρχεγονῶν ἐκκλησίᾳ ὡς αὕτη (ἐν πολλαπλαῖς τροποποιήσεσιν) εἶναι τυπικὴ εἰς τὸν Γνωστικισμὸν. Ἡ ἱστορικότης τοῦ ἀπὸ Θεοῦ ἀποσταλέντος Λυτρωτοῦ καί, ἔτι πλέον, ἡ εἴσοδος του εἰς τὴν ὕλικήν «σὰρκα», ἥτις ταυτοχρόνως ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν διὰ τὴν αἱματηρὰν θυσίαν

18. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ Ἰωάννης πολὺ ὀλίγον χρησιμοποιεῖ τὸν ἕρον ἄνθρωπος ἀνθρωπολογικῶς. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ἀναφέρεται δώδεκα φορὰς εἰς τὸν περιφραστικὸν μεσσιανικὸν τίτλον «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» (Ἰω. α' 52, γ' 13, ε' 27, στ' 27, 53, 62, η' 28, ιβ' 23, 34 (δὶς), ιγ' 31). Δεκατέσσαρας φορὰς ἀναφέρεται μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ τίς, ἄνθρωπός τις, κάποιος, ὡς σήμερον, ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ (Ἰω. δ' 29, ε' 12, ζ' 46 (δὶς), η' 40, θ' 11, 16, 24, ι' 33, ια' 47, 50, ιη' 14, 17, 29). Ἀπαξ ἀναφέρεται ἐμφαντικῶς διὰ τὸν Ἰησοῦν ὑπὸ τοῦ Πιλάτου (Ἰω. ιθ' 5). Εἴκοσιν ἐπτά φορὰς ἀναφέρεται μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ τίς, ἄνθρωπός τις, ὡς καὶ σήμερον, ἐν σχέσει πρὸς διάφορα πρόσωπα. Εἰς τὰ ἀκόλουθα χωρία ἀναφέρεται μὲ χροιάν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνθρωπολογικὴν: Ἰω. α' 4, 9, β' 25 (δὶς), γ' 19, ιστ' 21, ιζ' 6. Πρβλ. καὶ W. G. Kümmel, Man in the New Testament, tr. by John J. Vincent — the Epworth Press, London 1963, σελ. 74, ὑπόσημ. 84.

τοῦ σταυροῦ, ἀπετέλεσε τὸ ἀγωνιστικὸν προμῆνυμα ἐναντίον τοῦ γνωστικοῦ περὶ Λυτρωτοῦ μύθου»¹⁹.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων χωρίων δέον νὰ ἐξετασθοῦν καὶ ἕτερα ἅλινα χωρία τοῦ ἡμετέρου Εὐαγγελιστοῦ, εἰς ἃ ἀναφέρεται συγκεκριμένως καὶ ρητῶς ὁ ἐνδιαφέρων ἡμῶς ἐνταῦθα ὄρος «σάρξ».

1. «Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ (τῷ Ἰῶ) ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον» (Ἰω. ιζ' 2). Ὁ ὄρος «σάρξ» χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ἣν ἀναφέρεται εἰς τὰ προαναφερθέντα χωρία τῆς Π. Διαθήκης, καὶ σημαίνει πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος, πάντα ἄνθρωπον. Ἀλλὰ τὸ ὅτι τὸ «σαρκὸς» τοῦ χωρίου τούτου σημαίνει τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ συνόλω του, καταφαίνεται σαφῶς ἐκ τοῦ β' ἡμιστιχίου τοῦ αὐτοῦ στίχου. «Ἰνα δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον». Τὸ ἔμμεσον ἀντικείμενον τοῦ ρήματος «δώσῃ» εἶναι π ρ ὁ σ ω π α. Ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος ζωὴ ἔχει ἀποδέκτας τῆς ἀνθρώπους, διότι ἡ «ζωὴ» παρ' Ἰωάννη ἀναφέρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀποδέκτην τοῦ πληρώματος τῆς ζωῆς, ἣν ἔχει ὡς αὐτοζωὴ ἡ Ἁγία Τριάς²⁰.

2. «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστίν» (Ἰω. γ' 6α). Πρὸς κατανόησιν τῆς φράσεως ταύτης βοηθοῦμεθα ἰδιαιτέρως δι' ἀντιπαραθέσεώς της πρὸς τὴν ἐπομένην αὐτῇ ἀντιθετικὴν φράσιν: «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστίν» (Ἰω. γ' 6β). Διὰ τῶν λόγων αὐτῶν διαβεβαιούμεθα, ὅτι ὑπάρχουν δύο εἶδη ὑπάρξεως, διακρινόμενων δύο ἀντιστοίχων πρὸς αὐτάς γεννήσεων. Δὲν πρόκειται περὶ δύο πλευρῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μιᾶς ἀνωτέρας καὶ μιᾶς κατωτέρας, ἥτοι φυσικῆς καὶ πνευματικῆς, ἀλλὰ περὶ δύο πραγματικοτήτων, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων ἀνήκει ὁ λ ὁ κ λ η ρ ο ὁ ἄνθρωπος μεθ' ἀπάντων τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν συνθετότητά του στοιχείων. Ἡ μία ἐκ τῶν πραγματικοτήτων αὐτῶν εἶναι ἡ περιοχὴ τῆς «σαρκὸς» ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς. Τὸ ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ γεννώμενον εἶναι ὅμοιον πρὸς αὐτήν, ἥτοι «σάρξ» καὶ ὄχι «πνεῦμα», διότι ἐκάστη περιοχὴ γεννᾷ ἀποτέλεσμα ὅμοιον πρὸς ἐαυτήν. Ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς περιοχῆς δὲν ὑπάρχει δυνατότης προσβάσεως πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς ὑπερφυσικῆς καὶ πνευματικῆς περιοχῆς τοῦ Θεοῦ²¹.

19. Das Evangelium nach Johannes (Herders Theologischer Kommentar zum N. Testament-Herder), Freiburg-Basel-Wien 1965, τ. Αος (κεφ. α'-δ'), σελ. 151, —Walter Grundmann, Zeugnis und Gestalt des Johannesevangeliums, Stuttgart (1961), σελ. 25.—R. Bultmann, Die drei Johannesbriefe, Göttingen 1967, σελ. 67.—Ernst Gaugler, Die Johannesbriefe (Auslegung Neutestamentlicher Schriften, Bd. 1, EVZ Verlag), Zürich 1964, σελ. 200-203.

20. Πρβλ. Ἰω. α' 4, γ' 15, 16, ι' 10, ιδ' 6, Α' Ἰω. ε' 12 κ. λ. π. Ἰδὲ καί: E. Schweizer, Σάρξ, ἐν Kittel, Theologisches Wörterbuch..., τ. 7ος, σελ. 138.

21. Barrett, μνημ. ἔργ., σελ. 175.—Eduard Schick, Das Evangelium nach Johannes, Würzburg 1967², σελ. 44-45.

“Ὅπως δηλαδή ἡ φυσικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου προέρχεται ἀπὸ τὴν φυσικὴν ζωτικὴν ἀρχὴν ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ γεννᾷ σάρκα, διότι «φανερὸν, ὅτι τὸ γεννῶν τοιοῦτον οἶον τὸ γεννώμενον»²². Ὡς ὀρθῶς δὲ παρατηρήθη, δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα («ἐνδοανθρώπινον») dualismus αἰσθητικοσωματικῆς καὶ ψυχοπνευματικῆς σφαίρας (ὡς εἰς τὸν πλατωνισμόν), ἀλλ’ ἀντίθεσιν τῆς ἀνθρωπίνης, δεδημιουργημένης, γηϊνῆς καὶ παροδικῆς ὑπάρξεως ὡς «σαρκὸς» πρὸς τὴν ἀπόλυτον, πνευματικὴν, ἀφθαρτον καὶ ζωτικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἰπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ σὰρξ εἶναι ἀνίκανος καὶ ἄχρηστος προκειμένου νὰ συνεργήσῃ πρὸς ἀληθῆ, ἰδίαν καὶ αἰώνιον ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου²³.

Πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἰδιαιτέρως ἰσχυρὰ εἶναι ἡ σειρὰ τῶν συλλογισμῶν, τοὺς ὁποίους παρατάσσει ἐν προκειμένῳ ὁ Ernest de Witt Burton²⁴ πρὸς ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ χωρίου:

Ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «σὰρξ» ἐνταῦθα εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν ἐν Φιλ. γ’ 3-6: «Ἡμεῖς γὰρ ἐσμὲν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεοῦ (ἄλλη γρ. Θεῶ) λατρεύοντες καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες, καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποιθήσιν καὶ ἐν σαρκί. Εἴ τις δοκεῖ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον· περιτομῆ ἡμετέρας, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἐβραῖος ἐξ Ἐβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ ζῆλον διώκων τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν τῷ νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος». Ὁ ὅρος «σὰρξ» χρησιμοποιοῦται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πνεῦμα κατὰ τρόπον ὑποβάλλοντα τὴν ἰδέαν, ὅτι αὕτη μεταβιβάζεται κληρονομικῶς καὶ δὲν κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Ἡ προσεκτικωτέρα ἐξέτασις τοῦ πράγματος ὀδηγεῖ, λέγει ὁ Burton ἰδίαις λέξεσι, εἰς τὰς ἐξῆς σκέψεις:

α) Ἡ λέξις σὰρξ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἔννοιαν εἰς τὰς δύο προτάσεις, διότι δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ αἱ λέξεις «πνεῦμα», αἵτινες ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὸ β’ ἡμιστίχιον. Ἡ πρώτη λέξις πνεῦμα ἀναφέρεται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡ δευτέρα δὲν δύναται νὰ εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρέπει κατὰ τινὰ τρόπον νὰ ἀναφέρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ δὴ ἐντελῶς σαφῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν πεπληρωμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ καὶ οὕτως ἐκ νέου ἀναγεγεννημένον. Αἱ δύο λοιπὸν ἔννοιαι πρέπει προδήλως νὰ εἶναι συσχετικαί, ἀλλ’ οὐχὶ ἀναγκαίως καὶ ταυτόσημοι (ἐννοεῖ τὸ διπλοῦν σὰρξ)²⁵.

22. «Ἐπὶ μὲν δὴ τινων (ειδῶν) καὶ φανερὸν, ὅτι τὸ γεννῶν τοιοῦτον μὲν οἶον τὸ γεννώμενον...» Ἀριστοτέλους, Τὰ μετὰ τὰ φυσικά, Ἔκδ. W: D. Ross (Clarendon Press) Oxford 1953, τόμος II, Βιβλ. Ζ’, 1033β, στ. 30, 31.

23. R. Schenckenburg, μνημ. ἔργον, σελ. 385.

24. Spirit, Soul and Flesh, (Σειρά: Historical and Linguistic Studies — Second Series — Vol. III, The University of Chicago Press) Chicago III, 1918, σελ. 201, ὑποσ. 1.

25. Ἡ ἄποψις αὕτη τοῦ Burton εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὸ πρῶτον «σὰρξ» δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ δεύτερον «σὰρξ», καθ’ ὅτι ἕκαστον ἀναφέρεται εἰς ἰδιαιτέρον πρόσωπον, ἐξ ὧν τὸ ἐν εἶναι γεννῶν καὶ τὸ ἕτερον γεννώμενον.

β) Ἀνεξαρτήτως τῶν ἀντιρρήσεων διὰ τὴν αὐστηρὰν ταυτότητα τοῦ νοήματος (τοῦ ὄρου σὰρξ) ἡ ἐρμηνεία «τὸ γεγεννημένον ἐκ σώματος σώμά ἐστι», εἶναι ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ὄλου κειμένου, διότι αὐτό, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ὁ Νικόδημος, ἦτο προδήλως πολλῶ πλέον τι ἢ σῶμα μόνον.

γ) Οὐτε τὸ νόημα «τὸ γεγεννημένον ἐκ σωματικῆς ὀντότητος σωματικῆ ὀντότης ἐστίν» εἶναι περισσότερον ἰκανοποιητικῆ, διότι ἐὰν δὲν παρεισαχθῆ ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς ἀτελείας εἰς τὸν ὄρον, εἶναι οὗτος ἄστοχος διὰ τὴν συζήτησιν· καὶ ἂν αὐτὴ ἡ ἰδέα συνάπτεται πρὸς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, θὰ ἐπέβαλλεν ὅ,τι εἶναι πάλιν πλήρως ἐκτὸς ἀρμονίας ὡς πρὸς τὸ νόημα τοῦ ὄλου κειμένου, ὅτι δηλαδή ἡ ἠθικὴ ἀνεπάρκεια προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ γονέως.

δ) Οὐτε πάλιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῆ: «τὸ γεγεννημένον ἐξ ἁμαρτωλοῦ ὀντότητος ἁμαρτωλὸς ὀντότης ἐστὶ» διὰ παρομοίους λόγους καὶ διότι δὲν ὑπάρχει μαρτυρία, ὅτι ὁ ὅρος «σὰρξ» σημαίνει ἁμαρτωλὸν ὑπαρξιν. Ἡ μάλλον συνηχοῦσα πρὸς τὸ ὄλον κείμενον καὶ ἡ καλλίτερον ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς χρήσεως τῶν λέξεων ἐρμηνεία δύναται νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς περίπου παράφρασις: «Τὸ γεγεννημένον διὰ φυσικῆς γεννήσεως εἶναι, καίτοι καλόν, ἀκατάλληλον νὰ ἐφοδιάσῃ τινὰ (μὲ ὅ,τι χρειάζεται) διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Μόνον ὅ,τι γεννᾶται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅμοιον πρὸς αὐτό, καθιστάμενον ἀνθρώπινον πνεῦμα πεπληρωμένον θείου (πνεύματος). Ταῦτα ὁ Burton.

«Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ» φέρει εἰς τὸν νοῦν τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τῆς Γενέσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνισχύεται ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα ἄποψις: «Καὶ ἐγέννησεν (Ἰαδὰμ) κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ (υἶόν) καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σὴθ)» (Γεν. ε' 3).

Κατὰ ταῦτα ἐνταῦθα ὁ ὅρος «σὰρξ» ἔχει τὸ νόημα τῆς ἀνθρωπίνης, — γήϊνης σφαίρας, τοῦ ἀνθρωπίνως ἀνθρώπινου, τοῦ παρερχομένου, τοῦ ἀσθενοῦς, τοῦ μηδαμινοῦ, τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ φυσικῇ του καταστάσει, διότι ὁ ἀνθρώπος εἶναι σὰρξ ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεώς του²⁶. Ὁ ἀνθρώπος ὡς τοιοῦτος εἶναι ξένος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμά του. Οὐδεμία δυνατότης ὑπάρχει διὰ τὴν «σάρκα» νὰ γίνῃ ἐξ αὐτῆς «πνεῦμα», ἐὰν δὲν ἐπέμβῃ αὐτὸς οὗτος ὁ Θεός. Πράγματι δὲ ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἦτο τὸ τὸν «Λόγον σάρκα γενέσθαι», «ἵνα τὸν ἀνθρώπον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ»²⁷.

3. «Ἵμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε» (Ἰω. γ' 15). Ἐνταῦθα ὁ ὅρος «σὰρξ» ἔχει περιγραφικὸν χαρακτῆρα. Παρουσιάζει τὸ ἐξωτερικόν, τὴν μορφήν,

26. Πρβλ. Σάββα Ἀγουρίδου, Ἡ ἀρχιερατικὴ προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 29-30.

27. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν: Κατὰ Ἀρειανῶν, λόγος β', Ἑλλην. Πατρολογία Migne 26, 273.

β) Ἐνεξαρτήτως τῶν ἀντιρρήσεων διὰ τὴν αὐστηρὰν ταυτότητα τοῦ νοήματος (τοῦ ὄρου σὰρξ) ἡ ἐρμηνεία «τὸ γεγεννημένον ἐκ σώματος σώμα ἐστίν», εἶναι ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ὄλου κειμένου, διότι αὐτό, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ὁ Νικόδημος, ἦτο προδήλως πολλῶ πλέον τι ἢ τὸ σῶμα μόνον.

γ) Οὐτε τὸ νόημα «τὸ γεγεννημένον ἐκ σωματικῆς ὀντότητος σωματικῆ ὀντότης ἐστίν» εἶναι περισσότερον ἱκανοποιητικὴ, διότι ἐὰν δὲν παρειαχθῆ ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς ἀτελείας εἰς τὸν ὄρον, εἶναι οὗτος ἀστοχος διὰ τὴν συζήτησιν· καὶ ἂν αὐτὴ ἡ ἰδέα συνάπτεται πρὸς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, θὰ ἐπέβαλλεν ὅ,τι εἶναι πάλιν πλήρως ἐκτὸς ἀρμονίας ὡς πρὸς τὸ νόημα τοῦ ὄλου κειμένου, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἠθικὴ ἀνεπάρκεια προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ γονέως.

δ) Οὐτε πάλιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῆ: «τὸ γεγεννημένον ἐξ ἁμαρτωλοῦ ὀντότητος ἁμαρτωλὸς ὀντότης ἐστίν» διὰ παρομοίους λόγους καὶ διότι δὲν ὑπάρχει μαρτυρία, ὅτι ὁ ὄρος «σὰρξ» σημαίνει ἁμαρτωλὸν ὑπαρξιν. Ἡ μᾶλλον συνηχοῦσα πρὸς τὸ ὄλον κείμενον καὶ ἡ καλλίτερον ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς χρήσεως τῶν λέξεων ἐρμηνεία δύναται νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς περίπου παράφρασις: «Τὸ γεγεννημένον διὰ φυσικῆς γενήσεως εἶναι, καίτοι καλόν, ἀκατάλληλον νὰ ἐφοδιάσῃ τινα (μὲ ὅ,τι χρειάζεται) διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Μόνον ὅ,τι γεννᾶται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅμοιον πρὸς αὐτό, καθιστάμενον ἀνθρώπινον πνεῦμα πεπληρωμένον θείου (πνεύματος). Ταῦτα ὁ Burton.

«Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν» φέρει εἰς τὸν νοῦν τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τῆς Γενέσεως, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐνισχύεται ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα ἄποψις: «Καὶ ἐγέννησεν (Ἄδὰμ) κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ (υἶδόν) καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σῆθ» (Γεν. ε' 3).

Κατὰ ταῦτα ἐνταῦθα ὁ ὄρος «σὰρξ» ἔχει τὸ νόημα τῆς ἀνθρωπίνης, — γηίνης σφαίρας, τοῦ ἀνθρωπίνως ἀνθρωπίνου, τοῦ παρερχομένου, τοῦ ἀσθενοῦς, τοῦ μηδαμινοῦ, τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ φυσικῇ του καταστάσει, διότι ὁ ἀνθρωπος εἶναι σὰρξ ἐξ αὐτῆς τῆς γενήσεώς του²⁶. Ὁ ἀνθρωπος ὡς τοιοῦτος εἶναι ξένος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμά του. Οὐδεμία δυνατότης ὑπάρχει διὰ τὴν «σάρκα» νὰ γίνῃ ἐξ αὐτῆς «πνεῦμα», ἐὰν δὲν ἐπέμβῃ αὐτὸς οὗτος ὁ Θεός. Πράγματι δὲ ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἦτο τὸ τὸν «Λόγον σάρκα γενέσθαι», «ἵνα τὸν ἀνθρώπον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ»²⁷.

3. «Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε» (Ἰω. η' 15). Ἐνταῦθα ὁ ὄρος «σὰρξ» ἔχει περιγραφικὸν χαρακτῆρα. Παρουσιάζει τὸ ἐξωτερικόν, τὴν μορφήν,

26. Πρβλ. Σάββα Ἀγουρίδου, Ἡ ἀρχιερατικὴ προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 29-30.

27. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν: Κατὰ Ἀρειανῶν, λόγος β', Ἑλλην. Πατρολογία Migne 26, 273.

τὸ σχετικὸν πρὸς τὸν ἄνθρωπον φαινόμενον, ὅπερ ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψιν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου δημιουργεῖται κρίσις καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς τοποθετήσις ἐναντι τοῦ Ἰησοῦ. «Ὅτι ἐνταῦθα ὁ ὄρος «σάρξ» δηλοῖ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου, προφανῶς, τὸ σῶμά του²⁸ καὶ ὅ,τι ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις του καὶ τὴν ἄμεσον ἐμπειρίαν ἐνισχύεται ἐκ παραλλήλων ἐκφράσεων τοῦ ἡμετέρου Εὐαγγελιστοῦ: «Ἐγγύζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ... οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ, οὗ ἡμεῖς οἶδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; Πῶς νῦν λέγει ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα;» (Ἰω. στ' 41-42). Καί: «τοῦτον οἶδαμεν πόθεν ἐστίν» (Ἰω. ζ' 27). «Ἡ σὰρξ παρίσταται ἐνταῦθα ἐν ὅλῃ τῇ ἀδυναμίᾳ της νὰ ἐξαρθῇ ὑπὲρ τὰ γῆινα. Προσδιοριζομένη ὑπὸ τῶν φαινομένων μένει εἰς αὐτὰ ἀδυνατοῦσα νὰ συλλάβῃ τὴν ὀπισθεν αὐτῶν κρυπτομένην πραγματικότητα, ὡς προκειμένου περὶ τοῦ Ἰησοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ κρίσις τῶν Ἰουδαίων ἦτο κατ' «ὄψιν» (Ἰω. ζ' 24). Ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ «ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν» (Ἰω. στ' 63), ἦτοι «ὁ σαρκικῶς ἀκούσας... (περιορίζεται εἰς) τὸ ἀπλῶς εἰς τὰ προκείμενα ὁρᾶν καὶ μὴ πλέον τι φαντάζεσθαι»²⁹. Ὁ Β. Schwank βλέπει τρεῖς δυνατότητας κατανοήσεως τοῦ χωρίου, ὅπερ ἀπασχολεῖ ἡμᾶς ἐνταῦθα. Ἐξ αὐτῶν αἱ δύο ἔχουν χριστολογικὴν ἀναφοράν. Ἡ τρίτη θεωρητέα ἀνθρωπολογικῶς «Σὰρξ», ἥτις «οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν», θὰ ἦμεθα ἡμεῖς. Ὡς σὰρξ ἐννοεῖται ἡ ἀδυναμία μας, τὸ μὴ ἐπαρκοῦν πρὸς πίστιν ἀνθρώπινον φυσικὸν λογικόν»³⁰.

4. Δύο ἄλλαι ἀποχρώσεις τοῦ ὄρου «σὰρξ», ἐξ ὧν εἶδομεν τὴν μίαν ἤδη, εἶναι αἱ: «θέλημα σαρκός» (Ἰω. α' 13) καὶ «ἐπιθυμία σαρκός» (Α' Ἰω. β' 16)³¹. Αἱ δύο αὗται ἐκφράσεις δέον νὰ κατανοηθοῦν ἐντὸς τοῦ πνεύματος τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελιστοῦ. Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη ἐν τοῖς ὀπισθεν, ὁ Ἰωάννης δὲν ἀποδέχεται ἀνθρωπολογικὸν δυαλισμόν. Ὁ ὄλος ἄνθρωπος εἶναι ἡ «σὰρξ» ἢ «πνεῦμα», ἦτοι ἀνήκει εἴτε εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ παροδικοῦ καὶ γῆϊνου εἴτε εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ αἰωνίου καὶ αἰεὶ παραμένοντος Πνεύματος. Συνεπῶς δὲν ἔχομεν ἀποκλειστικὴν ἀναφοράν εἰς τὴν σωματότητα³² τοῦ ἀνθρώπου, ἧς καταδικάζονται αἱ ἐπι-

28. Ὁ Ἀ μ μ ὶ ν ι ο ς ἐρμηνεύει: «πρὸς τὸ φαινόμενον σῶμά μου ἀφορῶντες», ἐν: Joseph Reuss, Johannes-Kommentare aus der Griechischen Kirche — Akademie Verlag — Berlin 1966, σελ. 264.

29. Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, Ὁμιλία XLVII, β', Ἑλλην. Πατρολ. Migne 59, 265. Πρβλ. καὶ Edwin Kenneth Lee, The Religious Thought of St John, London 1950, σελ. 125.

30. Β. Schwank, μνημ. ἔργον, σελ. 89.

31. Ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου ἰδὲ τὴν ἤδη μνημονευθεῖσαν ἐκτενῆ καὶ ἐμπεριστατωμένην ἀνάlysιν τοῦ Noël La z u r e, La connoitise de la chair en I Jean 2, 16, — Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ: Les valeurs morales..., σελ. 320 ἐξ.

32. Περὶ τοῦ ὄρου τούτου ἰδὲ ὑποσημ. 44 ἐν σελ. 225 τῆς παρούσης ἐργασίας.

θυμία³³, ἀλλ' εἰς τὴν σφαῖραν τῆς «σαρκός» ὡς ἀντιτιθεμένης πρὸς τὴν σφαῖραν τοῦ «πνεύματος». Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἐπιθυμία τῆς σαρκός» ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὴν περιωρισμένην ἔννοιαν τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν (ἀκαθαρσία, γαστριμαργία), ἀλλὰ γενικώτερον εἰς πᾶσαν ἀμαρτωλὸν ἐπιθυμίαν, διότι ὁ ὅρος σὰρξ δὲν σημαίνει μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς διεφθάρη ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας³⁴. Ἡ «ἐπιθυμία τῆς σαρκός» ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἀναφέρεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς εἰς τὸ παροδικόν, τὸ θνητόν, τὸ πεπερασμένον, τὸ ξένον πρὸς τὸν Θεόν. Ἐντεῦθεν παρουσιάζεται ὡς ξένη πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ νόημα τῆς νέας καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσῆλθεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς «ἀνωθεν γεννήσεως» ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

5. Ἐν ἐντελῶς εἰδικῇ ἔννοιά χρησιμοποιοῖται ὁ ὅρος «σὰρξ» εἰς τὸ βον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Ἐκεῖ γίνεται λόγος περὶ τῆς «σαρκός» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἰω. στ' 51,53,56). Θὰ ἐξεφεύγομεν ὅμως τῶν ὀρίων καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παρουσίας ἐργασίας ἀναλύοντες ἐκτενῶς τὰ χωρία ταῦτα, ἔχοντα καθαρῶς χριστολογικὸν καὶ σωτηριολογικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ἐπειδὴ ὅμως βοηθούμεθα ὑπ' αὐτῶν πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὅρου «σὰρξ», ὅστις μᾶς ἀπασχολεῖ ἐνταῦθα, ἀνατρέχομεν ἐν πάσῃ συντόμίᾳ πρὸς αὐτά.

Μία προσεκτικὴ παρακολούθησις τῶν χωρίων τούτων ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὄλου κεφαλαίου, ἐν τῷ ὁποίῳ δύνχται νὰ κατανηθῶσιν ὀρθῶς, ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξῆς ἀκολουθίαν:

Ὁμιλῶν ὁ Ἰησοῦς περὶ τῆς ἀληθοῦς βρώσεως τῆς «μενούσης εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ἰω. στ' 27), ἐπεξηγεῖ βαθμηδόν, ὅτι ἡ βρώσις αὕτη εἶναι ὁ «ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἀληθινός» (Ἰω. στ' 32), «ὁ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ» (Ἰω. στ' 33). Ἄλλ' ὁ ἄρτος οὗτος δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ὁ Ἰησοῦς αὐτός. «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς» (Ἰω. στ' 35 καὶ 49). Ὁ ἄρτος οὗτος εἶναι προωρισμένος εἰς βρώσιν. «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα» (Ἰω. στ' 51). Περισσότερον συγκεκριμένως· «Ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σὰρξ μου ἐστίν» (Ἰω. στ' 51). Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται εἰς τοὺς στίχους 53,54,55 τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου. Εἰς τὸν στ. 56 τονίζεται: «ὁ τρώγων μου τὴν σὰρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κἀγὼ ἐν αὐτῷ». Καὶ καταλήγει: «Ὁ τρώγων με ζήσει δι' ἐμὲ» (Ἰω. στ' 57). Ἔχομεν λοιπὸν μίαν ἀνιοῦσαν κλίμακα: «Βρώσις μένουσα εἰς ζωὴν», «ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ», «ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος». Καὶ ἐπὶ πλέον ἔχομεν μίαν κλεῖδα πρὸς κατανόησιν τῆς

33. Πρβλ. N. L a z u r e, *La convoitise de la chair...*, σελ. 201.

34. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, Ἐπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Κ. Διαθήκης..., σελ. 473. Πρβλ. J o h a n M i c h l, *Die Katholischen Briefe, Regensburger N. Testament* 8/2, Regensburg 1968², σελ. 213.

θυμία³³, ἀλλ' εἰς τὴν σφαῖραν τῆς «σαρκός» ὡς ἀντιτιθεμένης πρὸς τὴν σφαῖραν τοῦ «πνεύματος». Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἐπιθυμία τῆς σαρκός» ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὴν περιωρισμένην ἔννοιαν τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν (ἀκαθαρσία, γαστριμαργία), ἀλλὰ γενικώτερον εἰς πᾶσαν ἀμαρτωλὸν ἐπιθυμίαν, διότι ὁ ὅρος σὰρξ δὲν σημαίνει μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς διεφθάρη ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας³⁴. Ἡ «ἐπιθυμία τῆς σαρκός» ὑπὸ τιαύτην ἔννοιαν ἀναφέρεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς εἰς τὸ παροδικόν, τὸ θνητόν, τὸ πεπερασμένον, τὸ ξένον πρὸς τὸν Θεόν. Ἐντεῦθεν παρουσιάζεται ὡς ξένη πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ νόημα τῆς νέας καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσῆλθεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς «ἄνωθεν γεννήσεως» ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

5. Ἐν ἐντελῶς εἰδικῇ ἔννοιά χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «σὰρξ» εἰς τὸ βον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Ἐκεῖ γίνεται λόγος περὶ τῆς «σαρκός» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἰω. στ' 51,53,56). Θα ἐξεφεύγομεν ὅμως τῶν ὁρίων καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παρουσίας ἐργασίας ἀναλύοντες ἐκτενῶς τὰ χωρία ταῦτα, ἔχοντα καθαρῶς χριστολογικὸν καὶ σωτηριολογικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ἐπειδὴ ὅμως βοηθοῦμεθα ὑπ' αὐτῶν πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὅρου «σὰρξ», ὅστις μᾶς ἀπασχολεῖ ἐνταῦθα, ἀνατρέχομεν ἐν πάσῃ συντομίᾳ πρὸς αὐτά.

Μία προσεκτικὴ παρακολούθησις τῶν χωρίων τούτων ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὄλου κεφαλαίου, ἐν τῷ ὁποίῳ δύνανται νὰ κατανοηθῶσιν ὀρθῶς, ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξῆς ἀκολουθίαν:

Ῥομιλῶν ὁ Ἰησοῦς περὶ τῆς ἀληθοῦς βρώσεως τῆς «μενούσης εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ἰω. στ' 27), ἐπεξηγεῖ βαθμηδόν, ὅτι ἡ βρώσις αὕτη εἶναι ὁ «ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἀληθινός» (Ἰω. στ' 32), «ὁ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ» (Ἰω. στ' 33). Ἄλλ' ὁ ἄρτος οὗτος δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ὁ Ἰησοῦς αὐτός. «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς» (Ἰω. στ' 35 καὶ 49). Ὁ ἄρτος οὗτος εἶναι προωρισμένος εἰς βρώσιν. «Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα» (Ἰω. στ' 51). Περισσότερον συγκεκριμένως· «Ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σὰρξ μου ἐστίν» (Ἰω. στ' 51). Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται εἰς τοὺς στίχους 53,54,55 τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου. Εἰς τὸν στ. 56 τονίζεται: «ὁ τρώγων μου τὴν σὰρκα καὶ πίνων μου τὸ αἶμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ». Καὶ καταλήγει: «Ὁ τρώγων με ζήσει δι' ἐμὲ» (Ἰω. στ' 57). Ἔχομεν λοιπὸν μίαν ἀνιοῦσαν κλίμακα: «Βρώσις μένουσα εἰς ζωὴν», «ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ», «ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος». Καὶ ἐπὶ πλέον ἔχομεν μίαν κλειδα πρὸς κατανόησιν τῆς

33. Πρβλ. N. L a z u r e, La convoitise de la chair..., σελ. 201.

34. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Κ. Διαθήκης..., σελ. 473. Πρβλ. J o h a n M i c h l, Die Katholischen Briefe, Regensburger N. Testament 8/2, Regensburg 1968², σελ. 213.

κλίμακος: «Ὁ ἄρτος» εἶναι ἢ «σὰρξ» τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ βρωσις τοῦ ἄρτου δημιουργεῖ προσωπικὴν σχέσιν μεταξύ τοῦ τρώγοντος αὐτὸν καὶ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ. Ἐκ τούτων καταφαίνεται σαφῶς, νομίζομεν, ὅτι δὲν γίνεται εἰς τὸ στ' κεφάλαιον λόγος περὶ τῆς «σαρκὸς» τοῦ Ἰησοῦ ὡς περὶ τινος νεκροῦ καθ' ἑαυτὸ πρᾶγματος οὔτε περὶ τμηματός του, ὅπερ ἦτο ὁ Ἰησοῦς. Ἡ «σὰρξ» ἀντιπροσωπεύει τὸν ὄλον ζῶντα Ἰησοῦν, τὸν σαρκωθέντα Λόγον, ἐξ οὗ καὶ αἱ θαυμασταὶ ιδιότητες τῆς σαρκὸς του βιβρωσκομένης. Κατὰ συνέπειαν ἐκτὸς τῆς εἰδικῆς ἀναφορᾶς τοῦ ὄρου «σὰρξ» εἰς τὴν Εὐχαριστίαν ἔχομεν καὶ συσχετίσιν του πρὸς τὸ νόημα καὶ τὸ πνεῦμα, ὑφ' ὃ χρησιμοποιεῖται οὗτος γενικώτερον ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελιστοῦ³⁵.

Πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ἔννοιαν τοῦ ὄρου «σὰρξ» συμφωνεῖ καὶ ἡ πατερικὴ ἐρμηνεία. Οὕτω κατὰ τοὺς Μ. Ἀθανάσιον, Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, Κύριλλον Ἀλεξανδρείας, Ἀμμώνιον Ἀλεξανδρέα, Θεοφύλακτον Βουλγαρίας, Εὐθύμιον Ζιγαβινόν, Ἰωάννην Χρυσόστομον κ.ἄ. ὁ ὄρος «σὰρξ» σημαίνει: «Ἄνθρωπος»³⁶, «πλήρης ἢ τέλειος ἄνθρωπος»³⁷ (ἄχι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ πνευματικῶς καὶ ἡθικῶς τελειωθέντος ἀνθρώπου, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς πληρότητος τῆς συστάσεώς του, τοῦ μὴ ἐλλιποῦς εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸν συστατικὰ στοιχεῖα), «σαρκοφόρος»³⁸ ἢ «ὄρατος ἄνθρωπος»³⁹. Περισσότερον δὲ ἀναλυτικῶς ἡ «σὰρξ» σημαίνουσα τὸν ἄνθρωπον ὀλόκληρον ὑποδηλοῖ καὶ τὰ ἐξ ὧν οὗτος ἀποτελεῖται βασικὰ συστατικὰ, ἦτοι σ ὤ μ α, ψ υ χ ἡ ν, ν ο ὦ ν⁴⁰ ἢ σ ὤ μ α καὶ ψ υ χ ἡ ν⁴¹. Ἡ χρῆσις συνεπῶς τοῦ

35. Πρβλ. N. L a z u r e, *La convoitise de la chair...*, σελ. 202.

36. Μ. Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Κατὰ Ἀρειανῶν, λόγος β', Ἑλλην. Πατρολ. Migne 26, 148, 248, 273. Κατὰ Ἀρειανῶν λόγος γ', αὐτόθι 26, 384. Πρὸς Ἐπισκόπους Αἰγύπτου καὶ Λιβύης ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος κατὰ Ἀρειανῶν, αὐτόθι: 25, 577. Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο ὦ, λόγος ιδ' περὶ φιλοπτωχείας, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 35, 860. Λόγος ιθ', αὐτόθι 35, 1057, 1060. Κ υ ρ ῖ λ λ ο υ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ῖ α ς, Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 73, 157, 160, 161. Περὶ τῶν ἀπόψεων τῶν Πατέρων Μ. Ἀθανασίου, Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἰω. Χρυσοστόμου, Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, Ἰερωνύμου καὶ Αὐγουστίνου ἰδὲ λεπτομερέστερον ἐν J. G e n n a r o, *Exegetica in prologum Joannis sec. maximos Ecclesiae Doctores antiquitatis Christianae, Romae 1952*, σελ. 143 ἐξ.

37. Μ. Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Περὶ πίστεως λόγος ὁ μείζων, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 26, 1265. Καὶ: Περὶ σαρκώσεως τοῦ Λόγου καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, αὐτόθι 26, 996, 997.

38. Μ. Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Ἀποσπάσματα, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 26, 1324, 1325.

39. Ἀ μ μ ὶ ν ο υ ὡ ς Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ῖ ο υ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 203.

40. Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο ὦ, Λόγος θ', Θεολογικὸς δ'. Περὶ Ἰηοῦ. Ἑλλην. Πατρολ. Migne 36, 132. Λόγος β' ἀπολογητικὸς, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 35, 432, 433.

41. Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο ὦ, Λόγος λη' εἰς τὰ Θεοφάνεια, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 36, 321-328. Ἐπη δογματικὰ Ι, Κατὰ Ἀπολλινάριου, περὶ ἐνανθρωπήσεως, αὐτόθι 37, 464-468. Ἐπη ἡθικά, λη' στίχ. 152-154, 157, αὐτόθι 37, 534.

ἔρου σὰρξ γίνεται «μετωνυμικῶς ὄχι μόνον περὶ τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄλου ἀνθρώπου»⁴². «Ἡ γραφή, παρατηρεῖ ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, ἀπὸ μέρους πολλάκις ὀνομάζει τὸ ὄλον... Πάντα γὰρ ἄνθρωπον μέλλων εἰπεῖν (ὁ Ἰωάννης) τῷ τῆς σαρκὸς ὀνόματι προσεχρήσατο... οὐχ ὡς ἀμοιροῦντος ψυχῆς τοῦ προσλήμματος (=τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου)... Πιστεύομεν (ὅτι σὰρξ σημαίνει) ἄνθρωπος τέλειος τῆς Γραφῆς εἰωθυίας καὶ σάρκα καὶ ψυχὴν μονομερῶς τὸν σύνθετον ἄνθρωπον ὀνομάζειν»⁴³.

2. Ἡ σωματότης⁴⁴ τῆς σαρκός.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι «σὰρξ» ὡς ὄλον. Ποῖα ὅμως τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τοῦ ὄλου τούτου; Ματαίως θὰ ἀναζητήσῃ τις λεπτομερεῖς θεωρητικὰς ἀναλύσεις καὶ προσδιορισμοὺς παρ' Ἰωάννη. Μόνον μερικὰ στοιχεῖα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπισημανθῶσι παρ' αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Οὕτως ἐκ τοῦ ἔρου «σὰρξ» ὑποβάλλεται ἡμῖν ἡ ἔννοια τῆς (καὶ τῆς) ὕ λ ι κ ὅ τ η τ ο ς τοῦ ἀνθρώπου με ἔκφρασιν τῆς τ ὁ σ ῶ μ ἄ του. Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸν τῆς ἰωαννείου ἀνθρωπολογίας, ὅτι ἀποφεύγει τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἔρου «σῶμα» προκειμένου περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εὐρίσκομένου εἰς τὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ συμφώνου ἅπαντες χαρακτηρίζομεν ὡς «ζωήν»⁴⁵. Ἀντιθέτως χρησιμοποιεῖται ἐπὶ περιπτώσεω, καθ' ἃς ἐλλεῖπει τὸ στοιχεῖον τοῦτο, ἥτοι ἐπὶ νεκρῶν⁴⁶.

Παρ' Ἰωάννη γίνεται ἐξάκις ἡ χρῆσις τοῦ ἔρου «σῶμα»:

«Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σ ὶ μ α τ ο ς αὐτοῦ (Ἰω. β' 21). «Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σ ὶ μ α τ α ἐν τῷ Σαββάτῳ... ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη» (Ἰω. ιθ' 31). «Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησεν τὸν Πιλάτον Ἰωσήφ ἀπὸ Ἀριμαθαίας... ἵνα ἔρη τὸ σ ὶ μ α τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρεψεν ὁ Πιλάτος. Ἦλθεν οὖν καὶ ἤρην τὸ σ ὶ μ α

42. O l a f M o e, μνημ. ἔργον, σελ. 95.

43. Ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 123, 1157. Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Εὐθ. Ζιγαβηνός, Ἰπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, αὐτόθι 129, 1120, 1121.

44. Τὴν ιδέαν τῆς χρήσεως τοῦ ἔρου «σ ὶ μ α τ ὅ τ η ς» ὀφειλομεν εὐγνωμόνως εἰς τὸν Ἰφηγητὴν τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Freiburg /im Breisgau Κον Ἀναστάσιον Γιανναράν. Ὅντως ὁ ἔρος οὗτος εὐρηταί παρ' ἀρχαίους συγγραφεῦσι καὶ Πατράσι τῆς Ἐκκλησίας (ιδεὲ καὶ ὑποσημείωσιν 51 τῆς παρούσης ἐργασίας). Πρβλ. H e n r i c i S t e p h a n i, Θεσσαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Parisii 1848-1854, τ. 7ος, στήλη 1719, λήμμα: σ ὶ μ α τ ὅ τ η ς. — Δ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, Μέγα λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1952, τ. 8ος, σελ. 7073 ἐν λήμματι: σ ὶ μ α τ ὅ τ η ς.

45. «Οὐκ εἶπε δὲ σῶμα, ἵνα μὴ εἴπωσι τινες, ὅτι οὐράνιον σῶμα ἐφόρεσε», παρατηρεῖ ὁ Ἀ μ ὶ ὠ ν ι ο ς, σχολιάζων τὸ Ἰω. α' 14, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 203.

46. N. L a z u r e, Les valeurs morales..., σελ. 265. — B a r r e t t, The Gospel according to St John, σελ. 167 (εἰς Ἰω. β' 21).

αὐτοῦ. Ἔλθεν δὲ καὶ Νικόδημος... Ἐλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων» (Ἰω. ιθ' 38-40). «Μαρία δὲ (ἡ Μαγδαληνὴ)... παρέκλυψεν εἰς τὸ μνημεῖον καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς καθεζομένους... ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ» (Ἰω. κ' 11-12).

Ἐκ τῶν περιπτώσεων αὐτῶν ἡ μὲν μία ἀναφέρεται εἰς τὰ νεκρὰ σώματα πάλιν τῶν σταυρωθέντων (τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν δύο ληστῶν), αἱ δὲ ὑπόλοιποι ἀναφέρονται εἰς τὸ νεκρὸν σῶμα αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Ἐκ τῶν χωρίων τούτων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐν ᾧ ταῦτα εὐρίσκονται, κειμένοι δύνανται νὰ διατυπωθῶσιν ἀβιάστως αἱ κάτωθι παρατηρήσεις:

α) Τὸ σῶμα δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ σῶμα. Τὸ σῶμα ἀποτελεῖ μίαν ἔκφρασιν, μίαν πλευρὰν αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι ὁ ἄνθρωπος⁴⁷. Εἰς τοῦτο ὀδηγοῦμεθα ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκφράζεται ὁ ἱερός Εὐαγγελιστής. Μολονότι ὁ Ἰησοῦς εἶναι «τεθνηκώς» (Ἰω. ιθ' 33) γίνεται λόγος περὶ τοῦ «σώματος τοῦ Ἰησοῦ» (Ἰω. ιθ' 38,40, κ' 12), περὶ τοῦ «σώματος αὐτοῦ» (Ἰω. ιθ' 39). Ὁ ἐνταφιασμός γίνεται εἰς τὸ μνημεῖον, ὅπου «ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν» (Ἰω. ιθ' 42). Ὅταν δὲν εὐρίσκηται τὸ σῶμα εἰς τὸν τάφον, εἰδοποιοῦνται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας, ὅτι «ἤραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου καὶ οὐκ οἶδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν» (Ἰω. κ' 2 καὶ 13). Ἐνῶ ἤρθη τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ νεκροῦ ὄντος πλέον, ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς προσωπικὸς ὡς πρὸς τὸν νεκρὸν τόνος καὶ εἰς τὴν παράκλησιν τῆς Μαρίας πρὸς τὸν ὡς κηπουρὸν ἐκκληφθέντα ὑπ' αὐτῆς ἀναστάντα Ἰησοῦν: «Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτόν, καὶ γὰρ αὐτόν ἀρῶ» (Ἰω. κ' 15). Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις αὐτὰς γίνεται λόγος περὶ τοῦ σώματος ὡς «τινός» ὅχι μόνον ἀνήκοντος εἰς ὄρισμένον κάτοχον, ἀλλὰ καὶ ταυτιζομένου πρὸς αὐτόν. Ὁ ἄνθρωπος-σὰρξ εἶναι ἄνθρωπος ἔχων, πρὸς τῷ χαρακτηρίζοντι αὐτὸν «τινὶ» ὡς σάρκα, καὶ σῶμα, ἢ ἴσως ὀρθότερον, ὡν καὶ σῶμα.

β) Τὸ σῶμα τοῦ σαρκωθέντος Λόγου ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἔκφρασιν τῆς ἀνθρωπίνης σωματότητος. Ἀποτελεῖ ἤδη «ναδὸν» τῆς Θεότητος τοῦ Λόγου (Ἰω. β' 21). Ἀλλὰ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἄκρον ἄωτον καὶ τὸ μέγιστον φανταστὸν τῆς ἐξυψώσεως τοῦ σώματος ἐκ τῆς παχείας ὑλικότητος, ἥτις τὸ χαρακτηρίζει, εἰς θεϊαν ἀποπνευμάτως καὶ οἰκητήριον Θεοῦ. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ καὶ ἐχέγγυον τῆς ἐξυψώσεως καὶ τῆς σωματότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ὄντως ζωῆς ἐν στενοτάτῃ κοινωνίᾳ μετὰ τῆς Μακαρίας Τριάδος (Ἰω. ιδ' 3,21-23). Ὁ δοκητισμὸς ἀποκλείεται οὐχὶ μόνον ὡς χριστολογικὸς τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ ὡς σωτηριολογικὸς καὶ ἀνθρωπολο-

47. «Ἡ μὲν οὖν σὰρξ καὶ σῶμα λέγεται, οὐ πάντως δὲ καὶ τὸ σῶμα σὰρξ», παρατηρεῖ ὁ Ἀμμώνιος, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 203.

γικός. Δὲν λυτροῦται μόνον «πνευματικῶς» ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ «σωματικῶς» τοῦ Λόγου «γενομένου σαρκός» (Ἰω. α' 14) ἀκριβῶς διὰ νὰ μὴ παραγνωρισθῇ καὶ ἡ πλευρὰ αὐτῆ τῆς φύσεώς του, ἣτις χαρακτηρίζεται ὡς σωματότης.

«Τὸ σῶμα τοῦτο εἶναι προσωρισμένον νὰ ἀναστηθῇ. Εἶναι ὁ κόκκος τοῦ σίτου ὁ πεσὼν εἰς τὴν γῆν» (Ἰω. ιβ' 24), ὅστις ὑπερκερνῶν τὸν θάνατον θὰ φέρῃ πολὺν καρπόν. Συνεπῶς τὸ σῶμα δὲν εἶναι φυλακὴ τις τῆς ψυχῆς συμφῶνως πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἀντίληψιν. Τὸ ἰδεῶδες δὲν εἶναι ἢ ἐξ αὐτοῦ ἀπελευθέρωσις χάριν τῆς εἰσόδου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θείου φωτός, ὡς διακηρύττουν οἱ γνωστικοί, ἀλλὰ ἢ ἐπανάκτησίς του ἐνδόξου, ἐμψυχωμένου ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θείου Πνεύματος, ὅποσον ὑπῆρξε καὶ τὸ ἀναστὰν σῶμα τοῦ Ἰησοῦ»⁴⁸.

Ἄπό χρωσιν σωματότητος δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν μετὰ τοῦ Ernest de Witt Burton⁴⁹ εἰς τὰ ἀκόλουθα χωρία, ἀναφερομένα ἤδη κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὅρου σάρξ.

α) «Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν» (Ἰω. γ' 6). Ἡ σὰρξ ἀποτελεῖ βᾶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποτέλεσμα φυσικῆς γεννήσεως, ἥτοι τὸ σῶμα καὶ ἐπὶ πλέον ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν γέννησιν καὶ τὴν συγγένειαν. Ἡ φυσικὴ γέννησις ἐναυῦθα θεωρεῖται ἀνεξαρτήτως τῆς ἠθικῆς μεταμορφώσεως δυνάμει τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν σχέσει πρὸς ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος φέρει κληρονομικῶς ἄνευ προσωπικῆς αὐτοῦ συμβολῆς. Δὲν ἀποκλείονται βεβαίως αἱ κληρονομιαὶ πνευματικαὶ καὶ ἄλλαι δυνάμεις καὶ χαρίσματα, ἅτινα δὲν ἔχουν σωματικὸν χαρακτήρα. Ὅ,τιδῆποτε ὅμως προκύπτει ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἰκανώσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἐπίτευξιν σκοπῶν ὑπερκειμένων τῶν ὅρων τοῦ παρόντος.

β) «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰω. α' 14) καὶ πᾶσα «σὰρξ» (Ἰω. ιζ' 2). Ἡ σὰρξ σημαίνει ὑπαρξίν ζῶσαν ὑπὸ σωματικούς ὄρους καὶ συνθήκας.

γ) Σὰρξ σημαίνει κατὰ μετωνυμίαν τὴν δεδημιουργημένην, γεννητὴν, σωματικῶς προσδιοριζομένην ἄποψιν τῆς ζωῆς. Σημαίνει τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ὡς διακρινομένης πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ πνευματικὴν. Σημαίνει τὴν κοσμικὴν, τὴν ἐγκόσμιον ὑλικότητα κεκτημένην, ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ θρησκευτικὴν θεώρησιν τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἐπέμενεν ἰδιαιτέρως ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῆς ἀτελείας τῆς «κατ' ὄψιν κρίσεως» (Ἰω. ζ' 24, η' 15). Ἡ κρίσις τῶν Ἰουδαίων περὶ τοῦ Ἰησοῦ περιωρίζετο εἰς ὅ,τι ἐθεᾶτο περὶ αὐτοῦ ὑπ' αὐτῶν καὶ τὸ πρῶτιστον πάντων ἦτο ἢ σωματότης αὐτοῦ, ἐπηκολούθουν δὲ τὰ ἔργα, οἱ λόγοι κ.λπ.

δ) «Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν» (Ἰω. στ' 63). Ἡ σὰρξ ἐν γένει καὶ πολὺ μᾶλλον ὑπὸ σωματικὸν χαρακτήρα νοουμένη παρουσιάζεται ὡς ἀδύναμος

48. N. L a z u r e, Les valeurs morales..., σελ. 265.

49. Μνημ. ἔργον, σελ. 184-186.

νά προσφέρει ὅ,τι τὴν ὑπερβαίνει. Ἡ ρῆσις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὸν σκανδαλισμὸν τῶν Ἰουδαίων ἐκ τῶν πρὸς αὐτοὺς λόγων τοῦ Κυρίου περὶ βρώσεως τῆς σαρκός του. Οὗτοι ἐνόησαν τοὺς λόγους τούτους ἐν τῇ ὠμότητι τοῦ γράμματος. Τιοαύτη ὁμῶς ἀντίληψις ἀπετέλει χονδροειδεστάτην παρερμηνείαν τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ νεκρὸν σῶμα ἐστερημένον τῆς ζωογόνου πνοῆς τοῦ πνεύματος (καὶ τοῦ Πνεύματος) εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ⁵⁰.

Προκειμένης τῆς σωματότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς θεωρεῖ ταύτην ὁ Ἰωάννης, δύνανται νὰ ἀναφερθῶσι προσέτι χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτῆς:

Ὁ ἄνθρωπος ὡς «σὰρξ» εἶναι «ἐκ τῆς γῆς» (Ἰω. γ' 31) ἢ «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰω. η' 23). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὑλικότητος καὶ σωματότητος, ἥτοι ὑπόκειται εἰς τὸν χῶρον, εἰς τὴν βαρύτητα, εἰς τὴν κίνησιν, εἰς τὸ σταθμητόν, εἰς τοὺς ἐν γένει διέποντας ταύτας νόμους τὸσον τοὺς μηχανικούς, ὅσον καὶ τοὺς βιολογικοὺς καὶ φυσιολογικοὺς. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος (καὶ ὁ Λόγος, ὅστις «σὰρξ ἐγένετο») ὡς περιεχόμενος σῶμα «γεννᾶται» (Ἰω. ιστ' 21) βᾶσει τῶν σχετικῶν βιολογικῶν νόμων. Γεννηθεὶς δὲ καὶ εὐρισκόμενος εἰς φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς: Τὴν π ε ῖ ν α ν (Ἰω. δ' 7,31, στ' 5 ἐξ., 26) κορεννύων ταύτην διὰ τῆς ὑλικῆς τροφῆς, τὴν δ ἰ ψ α ν (Ἰω. δ' 6,13, ζ' 37) σβεννύων ταύτην διὰ τῆς προσλήψεως τοῦ ὑλικοῦ ὕδατος, τὸν κ ὀ π ο ν (Ἰω. δ' 6) ἀποβάλλων αὐτὸν διὰ τῆς σωματικῆς ἀναπαύσεως, τὴν ἀ σ θ έ ν ε ι α ν (Ἰω. ε' 3, 5, στ', 2, ια' 3,4 κλπ), τὸν π ὀ ν ο ν, ἐνεκα τοῦ ὁποίου δακρύει ἢ κλαίει (Ἰω. ια' 33, 35), τὸ ψ ὕ χ ο ς (Ἰω. ιη' 18). Ὡς ἔχων σῶμα ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ρυπαρὸς καὶ δεῖται καθαριότητος (Ἰω. ιγ' 5,8,10). Κατὰ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς του ἀρχομένης ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη σωματικὴν ἀναπηρίαν, ὡς π.χ. τύφλωσιν (Ἰω. θ' 1 ἐξ.). Προκειμένου νὰ κινήθῃ καὶ νὰ δράσῃ εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν χρειάζεται ἀπαραιτήτως ὁ ἄνθρωπος τὸ ὑλικὸν φῶς τοῦ κόσμου τούτου (Ἰω. ια' 9), κ.λ.π.

Ὁ ἄνθρωπος-σὰρξ λοιπὸν εἶναι (ἔχει) καὶ σῶμα, ὡς τοῦτο γίνεται καὶ ἐμπειρικῶς ἀντιληπτὸν καὶ περιγραφτόν. Εἶναι τὸ ἀμέσως ὑποπίπτον εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ καὶ δὴ τῆς ἀφῆς, ἀκοῆς καὶ ὁράσεως (Α' Ἰω. α' 1-3), χωρὶς νὰ ἀπαιτῆται ἰδιαιτέρα τις προσπάθεια πρὸς συνειδητοποίησιν τῆς ὑπάρξεώς του. Δυσκολωτέρα εἶναι ἡ κατανόησις τοῦ (ἢ τῶν) ὑπὸ τὸ σῶμα καὶ πέραν αὐτοῦ ὑπάρχοντ(ων)ος. Ἐπιχειρήσωμεν τὴν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν πρόσβασιν.

50. Πρβλ. Π. Ν. Τ ρ ε μ π έ λ α, Ἑπόμνημα εἰς Ἰω., σελ. 245. — B e n g e l, Gnomon..., σελ. 343. — O. M o e, μνημ. ἔργον, σελ. 292. — A. W i k e n h a u s e r, Das Evangelium nach Johannes, σελ. 131.

3. Ἡ ψυχότης⁵¹ τῆς σαρκός.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἰωάννην εἶναι «σάρξ». Ἐν βασικὸν χαρακτηριστικὸν αὐτῆς στοιχεῖον εἶναι, ὡς εἶδομεν ἤδη, ἡ σωματότης. Ἡ σὰρξ ὅμως αὕτη δὲν εἶναι νεκρά, ἀλλὰ ζῶσα, ἔμψυχος. Ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ὡς ἔχων ψυχήν, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ «θέσῃ» ὑπὲρ τινων ἐκτὸς ἑαυτοῦ εὐρισκομένων, νὰ σώσῃ ἢ ἀπολέσῃ ταύτην. Ποῖον τὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅρου αὐτοῦ;

Ὁ Ἰωάννης ἀκολουθεῖ ἐν προκειμένῳ, ὡς καὶ οἱ τρεῖς συνοπτικοί, τὴν βιβλικὴν σκέψιν καὶ ὑπὸ τὸ φῶς ταύτης δέχεται καὶ ἀναπτύσσει τὰς περὶ ψυχῆς ἀπόψεις του⁵². Λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι τὰ παρ' Ἰωάννη στοιχεῖα δὲν εἶναι πολλὰ διὰ τὸν σχηματισμὸν ὠλοκληρωμένης ἀντιλήψεως περὶ τῶν ἀκριβῶν ἀπόψεων τοῦ ἡμετέρου Εὐαγγελιστοῦ, θὰ ἀπαίτηθῇ μικρά τις ἀναδρομὴ εἰς τὴν τε παλαιδιαθηκικὴν καὶ «συνοπτικὴν» περὶ ψυχῆς ἀντίληψιν. Ἡ ἐκεῖθεν θεώρησις τοῦ θέματος θὰ διευκολύνῃ τὴν κατανόησιν τοῦ ἰωαννείου ὅρου ψυχῆ.

α) Ἡ ψυχή ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ⁵³.

Ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς περὶ ψυχῆς παλαιδιαθηκικῆς ἀντιλήψεως θὰ περιορι-

51. Ὁ ὅρος «ψυχότης» εὐρήσεται παρ' Ἰωάννη τῷ Λαμασκηνῷ, Τόμος... πρὸς τὸν ἐπίσκοπον δῆθεν Δαράϊας τὸν Ἰακωβίτην, ἐνθα ἀναφέρεται: «Τίνος ἕνεκα μὴ (ὁμολογεῖτε) ἐκ ψυχότητος τὸν ἄνθρωπον καὶ σωματότητος, ὡσπερ τὸν Χριστὸν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος;» Ἐλλην. Πατρολ. Migne 94, 1465 B. Ἴδὲ καὶ: H. Stephani, Ἐκδοσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. 8ος, στήλη 1957 ἐν λήμματι: ψυχότης. — Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1952, σελ. 8012 τοῦ 8ου τόμου (ψυχότης) καὶ Liddell-Scott, Μέγα λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐκδοσις Σιδεργι ἐν Ἀθήναις (ἀνευ χρονολογίας), τ. 8', σελ. 690 (ψυχότης).

52. Ἴδὲ ἐν προκειμένῳ τὴν ὠραίαν καὶ ἐμπεριστατωμένην ἐργασίαν τοῦ Gerhard Dautzenberg, Ψυχὴ in den Herrenworten der Evangelien, München 1966 (Disserl.).

53. Ἐκ τῆς ἐκτενεστάτης βιβλιογραφίας περὶ τὸ θέμα τοῦτο σημειοῦμεν ἐργασίας τινάς, ὡς κυρίως εἴχομεν ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν διαπραγματεύσιν τοῦ τμήματος τούτου τῆς ἡμετέρας ἐργασίας: 1) J. Barr, Soul, in: Dictionary of the Bible (James Hastings), Edinburgh 1963², p. 932. 2) Ern. De Witt Burton, Spirit Soul and Flesh... 3) Gerhard Dautzenberg, Ψυχὴ in den Herrenworten... 4) A. Deissler, Mensch im Alten Testament, in: Bibeltheologisches Wörterbuch, Hrsg von Johannes B. Bauer, Verlag Styria, Graz — Wien — Köln 1967³, 2er Bd, s. 997-1003 (ἐνθα καὶ ἰκανὴ βιβλιογραφία). 5) Walther Eichrodt, Theologie des Alten Testaments, Teil II-III, Göttingen - Stuttgart 1961⁴. 6) Vinzenz Hamp, Seele (biblisch), in: Lexikon für Theologie und Kirche, hrsg von J. Höfer-K. Rahner (Herder), Freiburg/im Br. 1957-1965, 9 Bd. S. 568. 7) Edmond Jacob, Théologie de l'Ancien

σθῶμεν, ὡς εἰκός, μόνον εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα κατατοπιστικὰ στοιχεῖα, ἵνα μὴ ἀπομακρυνθῶμεν ὑπὲρ τὸ δέον τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας ἐργασίας.

Locus classicus ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ προσδιορίζων τὴν ὄλην βιβλικὴν ἀνθρωπολογίαν εἶναι τὸ χωρίον· «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γεν. 2,7). Διὰ τοῦ ὅρου «ψυχὴ ζῶσα» ἀποδίδουν οἱ Ὁ' τὸν ἑβραϊκὸν nephesh-hayyah. Θὰ πρέπη ὅμως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ τονισθῇ, ὅτι ὁ ὅρος nephesh-ψυχὴ παρὰ τοῖς Ὁ' καὶ τῇ Κ. Διαθήκῃ δὲν συμπίπτει ἐννοιολογικῶς πρὸς ὅ,τι ἐν τῇ ἑλληνικῇ (καὶ ἑλληνιστικῇ) καὶ δὴ τῇ πλατωνικῇ καὶ γνωστικῇ σκέψει ἐννοεῖτο.

Ἐὰν προσέξωμεν τὸ κείμενον, θὰ ἴδωμεν ὅτι λέγεται ρητῶς· «ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Ὁ ἄνθρωπος πλασθεὶς ἐκ χοῦς δὲν πρὸς ἐλαβεῖν οὔτε ἡ ψὴ ἢ ἡ θῆ συμπληρωθεὶς, λαβὼν πλέον τι ἢ ὅ,τι εἶχεν,

Testament, Neuchâtel-Paris 1955. 8) George A. F. Knight, A Christian Theology of the Old Testament, London — S. C. M. Press — 1959. 9) Ludwig Köhler, Theologie des Alten Testaments, σειρά: Neue Theologische Grundrisse, Hrsg: R. Bultmann, Tübingen — J. C. B. Mohr (P. Siebeck) — 1953³. 10) Eduard König, Theologie des Alten Testaments, Stuttgart 1923^{3,4}. 11) Daniel Lys, Néphesh. Histoire de l'âme dans la révélation d'Israël au sein des religions proche-orientales. Σειρά: Études de l'Histoire et de Philosophie religieuses, publiées sous les auspices de la Faculté de Théologie Protestante de l'Université de Strasbourg. Paris—Presses Universitaires de France — 1959. 12) Τοῦ αὐτοῦ, «Ruach», le souffle dans l'Ancien Testament. Σειρά: ὡς ἀνωτέρω, Paris 1962. 13) A. Murtonen, The living Soul. A study of the Word naefaes in the Old Testament Hebrew Language. Σειρά: Studia Orientalia. Edidit Societas Orientalis Fennica. XXIII:1. Helsinki 1958. 14) J. Barton Payne, The Theology of Older Testament—Zondervan Publishing House—Grand Rapids — Michigan 1962. 15) Jøhns Pedersen, Israel. Its life and culture. Vol. I-II, London—Copenhagen 1954³. 16) Georges Pidoux L'homme dans l'ancien Testament, in: C. J. Bleeker, Anthropologie religieuse, Leiden (Brill) 1955, p. 155-165. 17) N. W. Porteous, Soul, in: The Interpreter's Dictionary of the Bible, N. York-Nashville 1962, Vol. 4, p. 428-429. 18) Franz Rüsche, Blut, Leben und Seele, Paderborn 1930, (εἰς τοῦτο ἐκτίθενται ἀπόψεις τόσον τῆς ἑλληνικῆς, ὅσον καὶ τῆς ἑλληνιστικῆς σκέψεως καὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν θεολόγων, πλὴν τῶν βιβλικῶν, ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω τριῶν ἐνοιῶν, ἧτοι αἵματος, ζωῆς καὶ ψυχῆς, τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου). 19) E. C. Rust, Nature and Man in Biblical Thought, London 1953. 20) Ernst Sellin, Alttestamentliche Theologie auf religionsgeschichtlicher Grundlage, Zweiter Teil, Leipzig 1936². 21) Josef Schmid, Der Begriff der Seele im Neuen Testament, in: Einsicht und Glauben hrsg von Joseph Ratzinger und Heinrich Fries. Gottlieb Söhngen — zum 70. Geburtstag —, Freiburg-Basel-Wien (Herder) 1962, s. 112-131. 22) Th. C. Vriezen, An outline of Old Testament Theology (μτφρ. ἐκ τοῦ ὀλλανδικοῦ: Hooflijnen der Theologie van het Oude Testament — Wageningen 1954² 8), Oxford-B. Blackwell — 1960. Τὸ αὐτὸ γερμανιστί: Theologie des Alten Testaments in Grundzüge. Neukirchen (1956).

ἀλλ' ἐ γ ε ν ε τ ό τ ι, ὅπερ δὲν ἦτο⁵⁴. Τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος «ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν», δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔ χ ε ι ὑ π ό τ ῆ ν κ α τ ο χ ῆ ν του ζ ῶ ῆ ν, ἀλλὰ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ε ἶ ν α ι ψυχὴ ζῶσα. «Ὁ,τι ἔχω δύναμαι γὰρ τὸ κάμω ὅ,τι θέλω. Δι' ὅ,τι ὁμῶς ἔγινα, εἶμαι ὑπεύθυνος ἐναντι αὐτοῦ, ὅστις μὲ ἔκαμεν, ὅ,τι εἶμαι. Ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον «ψυχὴν ζῶσαν». Ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς χωρεῖ ἐπὶ τὰ πρόσω ἀδιασπᾶστως ἠνωμένη μὲ τὸν ψυχοδυναμισμὸν τῆς. Ὅστις δὲν εἶναι ψυχὴ, δὲν εἶναι ἄνθρωπος. Ὅστις εἶναι ἄνθρωπος, εἶναι ψυχὴ»⁵⁵.

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ χαρακτηρίζονται ὡς «ψυχαι̇ ζῶσαι» καὶ τὰ ζῶα (Γεν. α' 21,24,30, β' 19 κ.λπ). Πῶς δέον γὰρ νοηθῆ ἢ ταῦτίσις αὐτῆ; Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ ἱερός συγγραφεὺς ἀποσκοπεῖ, ὅπως διὰ τῆς κοινῆς ὀνομασίας ὑπογραμμίσῃ τὴν κοινότητα στοιχείων τινῶν ἀφορώτων εἰς τὴν βιολογικὴν πλευρὰν ἀμφοτέρων τῶν ὁμάδων, ἀνθρώπων καὶ ζῶων. Τὰ μὲν ζῶα εἶναι «ψυχαι̇ ζῶσαι» δημιουργηθεῖσαι διὰ προστάγματος Θεοῦ καὶ ἐμφανισθεῖσαι ὡς εἶδη ἐπὶ τῆς γῆς (Γεν. α' 20,24); ἐνῶ ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἐμφανισθέντος (τοῦ ἀνθρώπου) ὡς προσώπου. Ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει κατὰ τρόπον ἰδιαιτερον ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τὴν ζωτικὴν πνοήν.

«Τὸ ἱερὸν κείμενον βεβαιώνει ἐν συνεχείᾳ σαφῶς, ὅτι ἡ nephesh δὲν ἐδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ψυχὴ ἐναποτεθεῖσα ἐν τῷ σώματι, ἀλλ' ὅτι τελικὸν ἀποτέλεσμα τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι μία πραγματικότης φυσικὴ καὶ πνευματικὴ ταυτοχρόνως. Οὕτως ἡ πλέον κατάλληλος μετὰφρασις τοῦ ὄρου nephesh chayyah εἶναι ἡ τοῦ «ζῶντος ὄντος»⁵⁶.

Περὶ τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τοῦ ὄρου nephesh - ψυχὴ δὲν συμφωνοῦν πλήρως οἱ διάφοροι ἐρευνηταί. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ ὄρος nephesh ἐνέχει πολλαπλότητα ἐννοιῶν⁵⁷, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ εἰς τὴν ὑπογράμμισιν ποτὲ μὲν ταύτης ποτὲ δὲ ἐκείνης τῆς πλευρᾶς τοῦ βασικοῦ τούτου ὄρου. Οὕτως ὁ S. Pedersen σημειώνει: «ὅ,τι ὁ Ἰσραηλίτης ἐννοεῖ ὑπὸ τὸν ὄρον ψυχὴ, εἶναι πρωτίστως μί α ὀ λ ό τ ῆ ς ἔχουσα ἰδιάζοντα χαρακτηριστικά»⁵⁸. Ὁ Eduard König θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ὡς «τὸ προῖον ἢ τὴν ἑξατομικευμένην μορφήν τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐμφυσηθέντος πνεύματος»⁵⁹. «Ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς, λέγει ὁ L. Köhler, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, εἰμὴ τὸ κατοικοῦν ἐν τῷ ζῶντι ἀνθρώπῳ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ»⁶⁰. Κατὰ τὸν D. Lys (nephesh, ἥτις ἐκφράζει βασικῶς τὴν ζωήν,

54. Πρβλ. J. Pedersen, Israel, I-II, σελ. 99.

55. Ludwig Köhler, Theologie des Alten Testaments, σελ. 128.

56. Edmond Jacob, Théologie de l' Ancien Testament, σελ. 129.

57. Τοῦ αὐτοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 130-131.

58. J. Pedersen, Israel, I-II, σελ. 100.

59. E. König, Theologie des Alten Testaments, σελ. 211.

60. L. Köhler, Theologie des Alten Testaments, σελ. 123.

δὲν σημαίνει τὴν θεϊαν δυναμικότητα ἐν τῷ ὄντι, ἀλλὰ τὴν ἐμψυχον δημιουργίαν τὴν ἀτομικῶς διακριομένην καὶ ἰδιαιτέρως τὸν ζῶντα ἄνθρωπον»⁶¹. Καὶ «ἡ nephesh ἀποτελεῖ κατὰ τινὰ τρόπον τὸ ἀντίστοιχον τοῦ Bašar... τῆς ψυχῆς ἀκολουθούσης τὴν τύχην τοῦ σώματος, διότι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἕλλο τι ἢ ἡ ἐμψύχωσις τοῦ σώματος»⁶². Ὁ Murtonen θεωρεῖ τὴν nephesh ὡς τὴν «ζῶσαν καὶ δρῶσαν ὑπαρξίν»⁶³, ὁ δὲ G. Dautzeenberg μετὰ τοῦ Johnson δέχονται τὴν ἔποψιν, ὅτι nephesh εἶναι ἡ ζωτικὴ δύναμις (Lebenskraft, vitality) ἐν τῷ ἀνθρώπῳ⁶⁴.

Ἡ ποικιλία ἕμως τῶν ἀπόψεων, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ πολλαπλασιασθῶσι, δὲν ἀποκλείει τὴν δυνατότητα συγκλίσεώς των εἰς συνισταμένην τινά, ἥτις διαφαίνεται εἰς ἕλας τὰς σχετικὰς ἐργασίας.

Ἡ συνισταμένη τῶν ἀπόψεων ἐπὶ τῆς ἐννοίας nephesh-ψυχῆς εὐρίσκεται εἰς τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην ἀρχήν, ὅτι ἡ Π. Διαθήκη βλέπει τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐνιαίαν ὁλότητα. Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ δὲν ὑπάρχει ὁ ἑλληνικὸς ἢ γνωστικὸς dualismus σώματος - ψυχῆς ἰσχυρῶς διακριομένων ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ βιβλικὴ ἀνθρωπολογικὴ ὁρολογία δὲν εἶναι αὐστηρὰ φιλοσοφικὴ ὁρολογία. Παρὰ τοῖς ἱεροῖς συγγραφεῦσιν ἐπικρατεῖ ὁ ἐμπειρισμὸς καὶ ὁ ρεαλισμὸς τῆς ἀμέσου ἐποπτείας. Δι' αὐτὸ εἶναι σύνηθες τὸ φαινόμενον τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἀντιδόσεως»⁶⁵ ἰδιωμάτων τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς⁶⁶.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα ἄνευ δυσκολίας τινὸς νὰ διατυπώσωμεν τὰ ἐξῆς προκειμένου περὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς ἐννοίας nephesh-ψυχῆς.

Nephesh σημαίνει βασικῶς τὴν ζωὴν καὶ δὴ τὴν πρὸς τὸ σῶμα συνημμένην τοιαύτην⁶⁷. Εἰδὲ κώτερον μάλιστὰ σημαίνει ὅχι τὴν «ζωὴν ἐν τῷ

61. Nephesh, σελ. 201.

62. Αὐτόθι, σελ. 197.

63. The living Soul, σελ. 11.

64. Ψυχὴ in den Herrenworten der Evangelien, σελ. 16.

65. «Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως, ἐκατέρας φύσεως ἀντιιδούσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν. Καὶ τοῦτο δυνάμεθα εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ. «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη» καὶ, «Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀπερίγραπτος». — Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 77, 1172 D. Καί: «Ἐπειδὴ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν αὐτὸν εἶναι τὸν πρὸ τῶν αἰώνων υἱὸν ἀπεφάνησαν, ὅρα πῶς πάλιν τὸν πρὸ τῶν αἰώνων μονογενῆ δεικνύουσιν ἄνθρωπον γεγεννημένον· ταῖς ἀντιδόσεσι ταύταις τῆς σωτηρίου οἰκονομίας τὴν ἕνωσιν ἐφιστάντες». — Θεοδότου, Ἐπισκόπου Ἀγκύρας, Ἐρμηνεῖα εἰς τὸ Σύμβολον τῶν Ἁγίων ἐν Νίκαιᾳ Πατέρων, Ἑλλην. Πατρολ. Migne 77, 1336 D.

66. Πρβλ.: G. Dautzeenberg, Ψυχὴ..., σελ. 16 ἔξ.

67. W. Eichrodt, Theologie des Alten Testaments, σελ. 88.

ἀτόμω, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ζῶν ἄτομον»⁶⁸, «πλήρη ζωὴν καὶ συνειδητὴν ὀλόγητα»⁶⁹. Εὐστόχως παρατηρεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ Rust: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐν φυσικὸν καὶ ψυχικὸν ὄλον συνιστάμενον ἐκ συμπλέγματος μερῶν, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι ταυτοχρόνως φυσιολογικὸν καὶ ψυχολογικὸν ἐν ἑαυτῷ. Ἡ nephesh καὶ τὸ σῶμα εἶναι τόσον στενωῶς συνδεδεμένα πρὸς ἀλληλα, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ Dualismus τοιοῦτου, ὁποῖον ἐξειργάσθη ἡ σύγχρονος δυτικὴ ἡμῶν σκέψις. Τὸ σῶμα ἀποτελεῖ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῆς nephesh καὶ ἡ nephesh ἀποτελεῖ τὴν ἐσωτερικὴν ἄποψιν τοῦ σώματος. Ὅτι συμβαίνει εἰς τὸ σῶμα, συμβαίνει εἰς τὴν nephesh-ψυχὴν οὕτως, ὥστε ἡ πῆρσις διὰ τῆς νεκρώσεως τοῦ σώματος νὰ ἀποτελεῖ τι φοβερόν. Πᾶσα σκέψις διχοτομήσεως δέον ὅπως ἀποκλεισθῆ. Τὰ φυσικὰ ὄργανα τοῦ σώματος δύνανται ἔθεν νὰ ἐνεργοῦν ψυχικῶς. Ἡ κίνησις αὕτη πρὸς τὴν ψυχικὴν περιοχὴν ἐκ τοῦ καθαρῶς φυσικοῦ εἶναι προφανῆς ἐν τῇ χρήσει αὐτῆς ταύτης τῆς nephesh. Αὕτη εἶναι ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ καὶ δύνανται ἀκόμη νὰ παριστᾶ καὶ τὴν φυσικὴν ὀλόγητα τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ κέντρον τῆς συνειδητότητος»⁷⁰.

Ἐδρα τῆς nephesh - ψυχῆς εἶναι τὸ αἷμα⁷¹. «Πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε· καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω, ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτὸ» (Γεν. θ' 4-5). «Πρόσεχε ἰσχυρῶς τοῦ μὴ φαγεῖν αἷμα, ὅτι τὸ αἷμα αὐτοῦ (τοῦ ζώου) ψυχὴ· οὐ βρωθήσεται ἡ ψυχὴ μετὰ τῶν κρεῶν» (Δευτ. ιβ' 23). «Αἷμα πάσης σαρκὸς οὐ φάγεσθε ὅτι ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστίν» (Λευιτ. ιζ' 14· ἰδὲ καὶ στίχους 10-13). «Ἐπικατάρατος ὅς ἐὰν λάβῃ, δῶρα πατάξαι ψυχὴν αἵματος ἀθώου» (Δευτ. κζ' 25).

Ἄντιστοιχοῦ σημασίας πρὸς τὸ αἷμα βασικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ εἶναι ἡ ἀναπνοή. Ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀναπνοῆς μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξίν ζωῆς, ὅπως καὶ τὸ αἷμα. Ἐκλειπούσης τῆς ἀναπνοῆς ἐκλείπει καὶ ἡ ζωή. Διὰ τοῦτο nephesh σημαίνει τὴν πνοὴν χωρὶς ὅμως δι' αὐτῆς νὰ σημαίνεται μία φυσιολογικὴ ἀπλῶς λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος (ἰδὲ Ἰησ. Ναυῆ ι' 30,37,39, ια' 11, 14· Γεν. ζ' 22· Δευτ. κ' 16 κλπ). Κατ' ἀντίστοιχον τρόπον ἡ καρδιά, ἡ κοιλία, οἱ νεφροί, τὰ ὀστέα, οἱ ὀφθαλμοί, ἡ κεφαλὴ, ἡ ὄψις τοῦ ἀνθρώπου, χρησιμοποιοῦνται πρὸς χαρακτηρισμὸν ἢ ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς. Αἱ σωματικαὶ αἰσθήσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς πρὸς αὐτοσυντηρησίαν ὀρμῆς (πεῖνα, δίψα) ἀποτελοῦν ἔκφράσεις τῆς ψυχῆς, ἐπιθυμοῦσης νὰ διατηρήσῃ ἑαυτὴν ἐν ζωῇ⁷².

68. W. Eichrodt, *Theologie des Alten Testaments*, σελ. 88.

69. E. C. Rust, *Nature and Man...*, σελ. 107.

70. E. C. Rust, *Nature and Man...*, σελ. 104-105, πρβλ. Pedersen, *Israel*, σελ. 171 ἔξ.

71. Pedersen, *Israel*, σελ. 172.

72. Pedersen, *Israel*, 103 ἔξ. — Edm. Jacob, *Théologie de l' Ancien Testament*, σελ. 130.

Nephesh, τέλος, δύναται νὰ σημαίνει καὶ αὐτὴν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου χρησιμοποιομένη ἀντὶ προσωπικῆς ἢ αὐτοπαθοῦς ἀντωνυμίας⁷³.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω δύναται νὰ λεχθῆ ἔν συμπεράσματι, ὅτι nephesh-ψυχὴ ἔν τῇ παλαιδιαθηκικῇ βιβλικῇ σκέψει εἶναι ἡ ζωὴ, οὐχὶ βεβαίως ὡς τὴν ἐννοοῦμεν ἡμεῖς σήμερον ὑπὸ αὐστηρὰν βιολογικὴν θεώρησιν, ἀλλὰ ζωὴ ἔν τῇ πληρότητί της καὶ ἔν πάσαις ταῖς ἐκδηλώσεσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν πλέον σωματικῶν καὶ ταπεινῶν μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων εὐγενεστέρων καὶ πνευματικωτέρων. Ἡ ζωὴ αὕτη νοεῖται πάντοτε ἐξηρητημένη ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅστις παραμένει πάντοτε ἡ ζωτικὴ πηγὴ τῆς ἀνθρωπίνης nephesh-ὑπάρξεως.

β) Ἡ ὑπὸ τῶν συνοπτικῶν εὐαγγελίων θεώρησις τῆς ψυχῆς.

Τὸν ὅρον «ψυχὴ» συναντῶμεν παρ' Ἰωάννη εἰς δώδεκα χωρία, ἔνθα ἀναφέρεται οὗτος αὐτολεξεῖ ἢ ἀντωνυμικῶς. Τὰ χωρία ταῦτα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς δύο ομάδας. Εἰς τὴν πρώτην ομάδα ἀνήκουσι τὰ χωρία ἐκεῖνα, εἰς ἅτινα ὁ ὅρος «ψυχὴ» συνάπτεται μετὰ τῶν ρημάτων τιθέναί - α ἴ ρ ε ι ν (ἢ ἀπλῶς α ἴ ρ ε ι ν), τιθέναί - λ α μ β ἄ ν ε ι ν, φ ι λ ε ῖ ν - ἀ π ο λ λ ῦ ν α ι, μ ι σ ε ῖ ν - φ υ λ ἄ σ σ ε ι ν, ἤτοι Ἰω. ι' 11,15,17,18, ιβ' 25, ιγ' 37,38, ιε' 13· Α' Ἰω. γ' 16. Εἰς τὴν δευτέραν ομάδα ἀνήκουσι τὰ χωρία Ἰω. ι' 24, ιβ' 27· Γ' Ἰω. 2.

Εἰς τὴν πρώτην ομάδα τῶν ἀνωτέρω χωρίων, ἔν οἷς ἀπαντᾷ ὁ ὅρος «ψυχὴ» περιλαμβάνεται καὶ τὸ χωρίον· ἀφ' ὧν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτὴν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτὴν» (Ἰω. ιβ' 25). Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον, διότι εἶναι παράλληλον πρὸς ἀντίστοιχα χωρία τῆς συνοπτικῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως. Τὰ χωρία δὲ ἐκεῖνα δύναται νὰ διαφωτίσων ἡμᾶς περὶ τοῦ νοήματος τοῦ κοινοῦ παρ' αὐτοῖς καὶ παρ' Ἰωάννη ὅρου «ψυχὴ», διότι οὗτος ὄχι μόνον δὲν ἀφίσταται, ἀλλ' ἀκολουθεῖ τὴν, ἣν ἐκεῖνοι ἐκπροσωποῦσι, πρωτοχριστιανικὴν θεολογικὴν παράδοσιν ἔν προκειμένῳ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θὰ ἐξετάσωμεν ἔν τοῖς ἐπομένοις τὴν συνοπτικὴν περὶ ψυχῆς ἀντίληψιν, ὡς αὕτη καταφαίνεται εἰς τὰ παράλληλα πρὸς τὸ ἀνωτέρω Ἰωάννειον χωρίον καὶ τὰ τούτοις συνοπτικὰ παράλληλα ἢ συσχετικὰ χωρία. Δὲν θὰ ἐκταθῶμεν δηλαδὴ εἰς ὅλην τὴν περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν τῶν συνοπτικῶν εὐαγγελίων, διότι τοῦτο θὰ ὠδήγει ἡμᾶς πολὺ μακρότερον τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ὁρίων τῆς παρούσης ἐρεύνης. Ἰδῶμεν λοιπὸν τὰ συνοπτικὰ παράλληλα⁷⁴.

73. W. Eichrodt, *Theologie des Alten Testaments*, σελ. 90. — E. C. Rust, *Nature and Man...*, σελ. 102. — D. Lys, *Néphesh*, σελ. 195. — N. W. Porteous, *Soul*, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Δ', σελ. 428.

74. Ἰβλ: J. Schmid, *Der Begriff der Seele im Neuen Testament...*

I. ΜΑΡΚΟΣ: «Ὁς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου σώσει αὐτήν» (η' 35).

II. ΜΑΤΘΑΙΟΣ: «Ὁς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (ιστ' 25).

III. ΛΟΥΚΑΣ: «Ὁς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν» (θ' 25).

Οἱ δύο συνοπτικοὶ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς ἔχουσι προσέτι καὶ τὰ ἐξῆς παράλληλα πρὸς τὰ ἀνωτέρω χωρία:

«Ὁ εὐρών τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (Ματθ. ι' 39).

«Ὁς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ περιποιήσασθαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ ζωογονήσει αὐτήν» (Λουκ. ιζ' 33).

«Ὅστις οὐ μισεῖ... ἔτι τε καὶ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ οὐ δύναται εἶναί μου μαθητῆς» (Λουκ. ιδ' 26).

Ἐξετάζοντες τὴν μορφήν τῶν ἀνωτέρω χωρίων τῶν συνοπτικῶν εὐαγγελίων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ὅρος «ψυχὴ» συνάπτεται πρὸς τὸ ζεῦγος τῶν ρημάτων παρὰ

Μ α ρ κ ο: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
2. ἀπολλύναι — σώζειν

Μ α τ θ α ί ω: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
(εὐρίσκειν — ἀπολλύναι)
2. ἀπολλύναι — εὐρίσκειν

Λ ο υ κ ᾶ: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
(περιποιεῖσθαι — ἀπολλύναι)
2. ἀπολλύναι — σώζειν
(μισεῖν — —)
(ἀπολλύναι — ζωογονεῖν)

Συνθέτοντες τὰ ἀνωτέρω ζεύγη ἔχομεν:

1. σώζειν (εὐρίσκειν, περιποιεῖσθαι) — ἀπολλύναι
2. ἀπολλύναι (μισεῖν) — σώζειν (εὐρίσκειν, ζωογονεῖν)

Συνεπῶς ἡ βασικὴ ἀντιπαράθεσις παρὰ τοῖς συνοπτικοῖς εἶναι ἢ
σώζειν — ἀπολλύναι
ἀπολλύναι — σώζειν

μὲ διαφόρους ἀποχρώσεις ἐννοιῶν τῶν ρημάτων ἐκάστων, ὡς βλέπομεν αὐτὰς εἰς τὰς παρενθέσεις, προσδιορίζουσας ἀκριβέστερον τὸ ἐννοιολογικὸν των περιεχόμενον.

I. ΜΑΡΚΟΣ: «Ὅς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου σώσει αὐτήν» (η' 35).

II. ΜΑΤΘΑΙΟΣ: «Ὅς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (ιστ' 25).

III. ΛΟΥΚΑΣ: «Ὅς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν» (θ' 25).

Οἱ δύο συνοπτικοὶ Ματθαῖος καὶ Λουκάς ἔχουσι προσέτι καὶ τὰ ἐξῆς παράλληλα πρὸς τὰ ἀνωτέρω χωρία:

«Ὁ εὐρών τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (Ματθ. ι' 39).

«Ὅς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ περιποιήσασθαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ ζωογονήσει αὐτήν» (Λουκ. ιζ' 33).

«Ὅστις οὐ μισεῖ... ἔτι τε καὶ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ οὐ δύναται εἶναι μου μαθητῆς» (Λουκ. ιδ' 26).

Ἐξετάζοντες τὴν μορφὴν τῶν ἀνωτέρω χωρίων τῶν συνοπτικῶν εὐαγγελίων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ὅρος «ψυχὴ» συνάπτεται πρὸς τὸ ζεῦγος τῶν ρημάτων παρὰ

Μ α ρ κ ω: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
2. ἀπολλύναι — σώζειν

Μ α τ θ α ί ω: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
(εὐρίσκειν — ἀπολλύναι)
2. ἀπολλύναι — εὐρίσκειν

Λ ο υ κ ᾱ: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
(περιποιεῖσθαι — ἀπολλύναι)
2. ἀπολλύναι — σώζειν
(μισεῖν — —)
(ἀπολλύναι — ζωογονεῖν)

Συνθέτοντες τὰ ἀνωτέρω ζεύγη ἔχομεν:

1. σώζειν (εὐρίσκειν, περιποιεῖσθαι) — ἀπολλύναι
2. ἀπολλύναι (μισεῖν) — σώζειν (εὐρίσκειν, ζωογονεῖν)

Συνεπῶς ἡ βασικὴ ἀντιπαράθεσις παρὰ τοῖς συνοπτικοῖς εἶναι ἡ
σώζειν — ἀπολλύναι
ἀπολλύναι — σώζειν

μὲ διαφόρους ἀποχρώσεις ἐννοιῶν τῶν ρημάτων ἐκάστων, ὡς βλέπομεν αὐτὰς εἰς τὰς παρενθέσεις, προσδιορίζουσας ἀκριβέστερον τὸ ἐννοιολογικὸν των περιεχόμενον.

I. ΜΑΡΚΟΣ: «Ὁς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου σώσει αὐτήν» (η' 35).

II. ΜΑΤΘΑΙΟΣ: «Ὁς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (ιστ' 25).

III. ΛΟΥΚΑΣ: «Ὁς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν» (θ' 25).

Οἱ δύο συνοπτικοὶ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς ἔχουσι προσέτι καὶ τὰ ἐξῆς παράλληλα πρὸς τὰ ἀνωτέρω χωρία:

«Ὁ εὐρῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (Ματθ. ι' 39).

«Ὁς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ περιποιήσασθαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ ζωογονήσει αὐτήν» (Λουκ. ιζ' 33).

«Ὅστις οὐ μισεῖ... ἔτι τε καὶ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ οὐ δύναται εἶναι μου μαθητῆς» (Λουκ. ιδ' 26).

Ἐξετάζοντες τὴν μορφήν τῶν ἀνωτέρω χωρίων τῶν συνοπτικῶν εὐαγγελίων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ὅρος «ψυχὴ» συνάπτεται πρὸς τὸ ζεῦγος τῶν ρημάτων παρὰ

Μ ἄ ρ κ ω: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
2. ἀπολλύναι — σώζειν

Μ α τ θ α ἰ ω: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
(εὐρίσκειν — ἀπολλύναι)
2. ἀπολλύναι — εὐρίσκειν

Λ ο υ κ ᾶ: 1. σώζειν — ἀπολλύναι
(περιποιεῖσθαι — ἀπολλύναι)
2. ἀπολλύναι — σώζειν
(μισεῖν — —)
(ἀπολλύναι — ζωογονεῖν)

Συνθέτοντες τὰ ἀνωτέρω ζεύγη ἔχομεν:

1. σώζειν (εὐρίσκειν, περιποιεῖσθαι) — ἀπολλύναι
2. ἀπολλύναι (μισεῖν) — σώζειν (εὐρίσκειν, ζωογονεῖν)

Συνεπῶς ἡ βασικὴ ἀντιπαράθεσις παρὰ τοῖς συνοπτικοῖς εἶναι ἡ
σώζειν — ἀπολλύναι
ἀπολλύναι — σώζειν

μὲ διαφόρους ἀποχρώσεις ἐννοιῶν τῶν ρημάτων ἐκάστων, ὡς βλέπομεν αὐτὰς εἰς τὰς παρενθέσεις, προσδιορίζουσας ἀκριβέστερον τὸ ἐννοιολογικόν των περιεχόμενον.

Κατὰ τοὺς συνοπτικοὺς εὐαγγελιστάς ὅθεν τίθεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦτο τὸ παράδοξον ὑπ' ὅφει πάντων τῶν ἀκροατῶν του (= «τῶν μαθητῶν αὐτοῦ» Μτθ. ιστ' 24, «τοῦ ὄχλου σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ» Μρκ. η' 34, «πάντων» Λουκ. θ' 23):

“Ὅστις θέλει νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, θὰ ἀπολέσῃ αὐτήν.

“Ὅστις ὅμως ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου του, οὗτος θὰ σώσῃ ταύτην.

Βασικαὶ ἔννοιαι προσδιορίζουσαι τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ρήσεως αὐτῆς τοῦ Ἰησοῦ εἶναι:

1. σώζειν καὶ ἀπολλύναι
2. ἀπολλύναι καὶ σώζειν
3. ψυχὴ
4. τὸ ἀποφασιστικὸν προσδιοριστικὸν αἷτιον τῆς οὐσιαστικῆς ἀντιστροφῆς τοῦ περιεχομένου τοῦ πρώτου σκέλους τῶν ζευγῶν 1 καὶ 2.

Ἡ δύναμις τοῦ παραδόξου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι κατὰ τὴν ἀνωτέρω ρῆσιν τὸ 1) σώζειν=ἀπολλύναι καὶ τὸ 2) ἀπολλύναι=σώζειν.

Ἐξετάζοντες ἐνδελεχέστερον τὰ ἀνωτέρω τέσσαρα στοιχεῖα διαπιστοῦμεν ὅτι τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1 καὶ 2 παρὰ τὴν χιαστί χρῆσιν τῶν αὐτῶν ρημάτων σώζειν - ἀπολλύναι καὶ ἀπολλύναι-σώζειν, χρησιμοποιοῦν ταῦτα ὑπὸ διάφορον ἔννοιαν εἰς τὸ πρῶτον ζεῦγος καὶ ὑπὸ διάφορον ἔννοιαν εἰς τὸ δευτέρον ζεῦγος, ἦτοι τὸ ρῆμα σώζειν τοῦ πρώτου ζεύγους δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἔννοιαν πρὸς τὸ σώζειν τοῦ δευτέρου ζεύγους. Ὁμοίως καὶ τὸ ρῆμα ἀπολλύναι. Πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ νοηματικοῦ των περιεχομένου βοηθούμεθα ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 4 στοιχείου, ἦτοι τοῦ ἀποφασιστικοῦ προσδιοριστικοῦ αἰτίου τῆς οὐσιαστικῆς ἀντιστροφῆς τοῦ νοήματος τοῦ πρώτου σκέλους τῶν ἀνωτέρω ζευγῶν.

Πράγματι. Ἀνατρέχοντες εἰς τὸ ἀρχικὸν κείμενον καὶ τὰ συμπραζόμενα διαπιστοῦμεν ὅτι προσδιοριστικὸν αἷτιον τῆς πρώτης ἀντιστροφῆς σ ὡ ζ ε ι ν - ἀ π ο λ λ ὄ ν α ι εἶναι ἡ φιλαυτία τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, μὴ θέλοντος εἰς οὐδεμίαν νὰ προβῇ θυσίαν καὶ ἐπιθυμοῦντος νὰ ζῆ ζωὴν ἡρεμον, ἀδιατάρακτον, ἀσφαλῆ καὶ μακρὰν οἰουδήποτε κινδύνου, δυναμένου νὰ τὸν ἐκμηδενίσῃ χάριν ὑψηλοτέρων σκοπῶν καὶ δὴ χάριν αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Προτιμᾷ τὴν φυγὴν καὶ τὴν σωτηρίαν του πρὸ τῆς ἀπειλῆς. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος νομίζει ὅτι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ σώζει ἑαυτόν. Αὐτὴν τὴν φυσικὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν ἐξεπροσώπει ὁ Ἀπόστολος Πέτρος. Αὐτὸ δὲν συνεβούλευε τὸν Ἰησοῦν νὰ πράξῃ, ἵνα ἀποφύγῃ, ὅτι διὰ τῶν προρρήσεών του προεπεδήλου διὰ τὰ κατ' αὐτόν; Ἡ ἀπάντησις ὅμως τοῦ Ἰησοῦ ἦτο ἐντελῶς διάφορος τῆς κατ' ἄνθρωπον περὶ σωτηρίας ἀντιλήψεως τοῦ Πέτρου: “Ὅστις θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὸν τρομερὸν ὄντως κίνδυνον προτιμῶν τὴν «σωτηρίαν» του, ἀς γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων ὅτι παρὰ

ταῦτα κατ' οὐσίαν «ἀπόλλυσιν ἑαυτόν». Οἰαδὴποτε προσπάθεια, οἰονδὴποτε μέσον καὶ ἂν ἐπιστρατευθῆ, δὲν δύναται νὰ παρακωλύσῃ τὴν τελικὴν κυριαρχίαν τῆς ἀπωλείας ἐκείνου, ὅπερ ζηλοτύπως προσπαθεῖ ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος ἀποφεύγων τὸν κίνδυνον νὰ διατηρήσῃ καὶ σώσῃ. Μοιραία ὄθεν κατάληξις τῆς φαινομενικῆς σωτηρίας εἶναι ἡ τελικὴ ἀπώλεια τοῦ πολυτίμου θησαυροῦ, ὅστις διεκφεύγει τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ ἰσχυρῶς διακρατούμενος. Ἐνταῦθα τὸ «σώζειν» εἶναι σχετικόν. Τὸ «ἀπολλύναι» ἀπόλυτον.

Τῆς δευτέρας ἀντιστροφῆς προσδιοριστικὸν αἴτιον εἶναι τὸ «ἐνεκεν ἐμοῦ» (Ματθ. 39,ιστ' 25· Μαρκ. γ' 35 (... καὶ τοῦ εὐαγγελίου)· Λκ. θ' 24). Ἡ χάριν τοῦ Ἰησοῦ ἀπώλεια τῆς «ψυχῆς» δὲν εἶναι ἀπώλεια τῆς, ἀλλὰ σωτηρία τῆς. Ὁ «ἀπολέσας» τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκα τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν πραγματικότητα θὰ εὕρῃ αὐτήν. Τὸ «ἀπολλύναι» ἐνταῦθα ἔχει ἔννοϊαν σχετικὴν. Τὸ «σώζειν» ἔχει ἔννοϊαν ἀπόλυτον. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ «σώζειν—ἀπολλύναι» προσδιορίζεται ὑπὸ καθαρῶς ἀνθρωπίνης προοπτικῆς καὶ ἐκτιμήσεως. Διὰ τοῦτο τὸ «σώζειν» δὲν εἶναι σώζειν, ἀλλὰ ἀπολλύναι. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν τὸ «ἀπολλύναι—σώζειν» προσδιορίζεται χριστο(κεντρι)λογικῶς. Διὰ τοῦτο τὸ «ἀπολλύναι» δὲν εἶναι ἀπολλύναι, ἀλλὰ σώζειν. Ἡ χριστολογικὴ ὄθεν θεώρησις τοῦ χωρίου ἀποτελεῖ τὴν *conditio sine qua non* διὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ ὅλου χωρίου.

Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα, εἶναι τὸ νόημα τοῦ ὄρου «ψυχῆ». Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ νοήματος τοῦ ὄρου τούτου, ὅστις εἶναι κοινὸς εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ ἀντιθετικὰ ζεύγη *σώζειν—ἀπολλύναι* καὶ *ἀπολλύναι—σώζειν*, θὰ μᾶς βοηθήσῃ μία ἐνδελεχεστέρα ζήτησις τοῦ νοήματος τῶν ρημάτων *σώζειν* καὶ *ἀπολλύναι* κατὰ τοὺς συνοπτικούς εὐαγγελιστάς.

Ἴδωμεν προσεκτικώτερον τὸ συναπτόμενον πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς λόγιον ἐπεισόδιον, τοῦ ὁποίου ἥρωες εἶναι ὁ Πέτρος. «Ὅταν ὁ Ἰησοῦς «ἤρξατο δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανηθῆναι», «προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος ἤρξατο ἐπιτιμαῖν αὐτῷ λέγων· Ἰλεῶς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο» (Ματθ. 1στ' 21-22). Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀντιδράσεως αὐτῆς τοῦ Πέτρου ἀπευθυνόμενος ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς μαθητάς του (Ματθαῖος) καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀκροατάς του (Μάρκος-Λουκάς) καλεῖ αὐτοὺς εἰς αὐταπάρνησιν, ἄρσιν σταυροῦ, ἐπακολούθησιν εἰς τὴν πορείαν τοῦ θανάτου, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐπορεύετο ἤδη. «Ὅστις δὲν θέλει νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν πορείαν αὐτῆν τοῦ θανάτου, προτιμᾷ νὰ «σώσῃ» τὴν ψυχὴν του. Εἶναι προφανές, ὅτι «σωτηρία ψυχῆς» ἐνταῦθα δὲν σημαίνει, ὅτι σήμερον ἐννοοῦμεν ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν αὐτήν. Ἐπομένως τὸ νόημα τῆς «σωτηρίας» ἐνταῦθα εἶναι: τὸ «σώζειν τὴν ψυχὴν» ἀπὸ ἐπικειμένου θανάτου (ἀπὸ τοῦ «ἀποκτανθῆναι»), τὸ σώζειν τὴν προσωπικὴν ζωὴν καὶ

ὑπαρξιν ἀπὸ τοῦ θανάτου διὰ τῆς διατηρήσεώς τῆς ἀλωβήτου.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι συχνάκις παρὰ τοῖς συνοπτικοῖς συνάπτονται τὰ ρήματα σώζειν καὶ ἀπολλύναι μὲ τὴν ψυχὴν (ἢ ζωὴν) τοῦ ἀνθρώπου. Φέρε ἴδωμεν τὰς περιπτώσεις αὐτάς.

1. Ἀπολλύναι (-υσθαί).

α) Ὁ Μνήστωρ Ἰωσήφ εἰδοποιεῖται κατ' ὄναρ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου περὶ τῶν φονικῶν διαθέσεων τοῦ Ἡρώδου. Λαμβάνει ὅθεν τὴν ἐντολήν· «ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἶπω σοι· μέλλει γὰρ Ἡρώδης, ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ ἀπολέσαι αὐτὸν» (Ματθ. β' 13). Τὸ νόημα τοῦ «ἀπολέσαι» διευκρινεῖται ὑπὸ τῆς ἐν συνεχείᾳ ἀναφερομένης ἐνεργείας τοῦ Ἡρώδου, ὅστις «ἀποστείλας ἀνεῖλεν πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσεν παρὰ τῶν μάγων» (Ματθ. β' 16). Ἡ ἐχθρική ὡς πρὸς τὸ παιδίον Ἰησοῦς ἐνεργεῖα αὐτῆ τοῦ Ἡρώδου χαρακτηρίζεται ὡς «ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου» (Μτθ. β' 20). Ὁ Ἡρώδης λοιπὸν ἤθελε ζητῶν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου ἀναίρεσαι αὐτὸ ὡς καὶ ἅπαντας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ περιχώροις παῖδας. Εἶναι ἀδιανόητον, ὅτι ἠδύνατο, ἐὰν συνελάμβανε τὴν ἀγίαν οικογένειαν νὰ προβῆ εἰς τι περισσότερον τοῦ ἀναίρεσαι, τοῦ φονεῦσαι, τὸ παιδίον. Τὸ νόημα ἐπομένως τοῦ ὅρου ψυχὴ εἶναι ἐνταῦθα ἡ φυσικὴ ζωὴ.

β) Οἱ Φαρισαῖοι, ὅπως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, βλέποντες ὅτι ὁ Ἰησοῦς κερδίζει ἔδαφος, ἐπανειλημμένως «συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν» (Ματθ. ιβ' 14, Μρκ. γ' 6, ια' 18, Λκ. ιθ' 47). Ποία ἡ σημασία τοῦ «ἀπολέσαι» ἐν προκειμένῳ, μᾶς διαφωτίζει τὸ Μτθ. κζ' 20: «Ὅταν ὁ Πιλάτος ἐζήτησε κατὰ τὸ εἰωθὸς νὰ ἀπολύσῃ ἓνα δέσμιον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, ἔθεσε ζήτημα ἐκλογῆς μεταξὺ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Βαραββᾶ, «οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπεισαν τοὺς ὄχλους, ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν», ἤτοι ἐζήτησαν τὴν θανατικὴν του καταδίκην. Τὸ ἀπόλλυσθαί ἐνταῦθα ἔχει ἔννοιαν τῆς ἀπωλείας τῆς ζωῆς.

γ) Τὸ συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον καλοῦνται νὰ ἐξαγάγουν οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν κακῶν γεωργῶν, τῶν φονευσάντων τὸν υἱὸν τοῦ κυρίου τοῦ ἀμπελῶνος, διατυποῦται ὡς ἀκολούθως: «κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς, καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς» (Μτθ. κα' 41· Μρκ. ιβ' 9· Λκ. κ' 16). «Ὅπως ἀπέκτειναν τοὺς δούλους καὶ τὸν υἱὸν του, κατὰ παρόμοιον τρόπον θὰ ἀπεκτείνοντο καὶ οἱ ἴδιοι. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει τὸ ρῆμα «ἀπολλύναι» εἰς τὸ χωρίον: «Καὶ πέμψας (ὁ βασιλεὺς)

τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἀ π ὡ λ ε σ ε τοὺς φονεῖς ἐκεῖνους καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησε» (Μτθ. κβ' 7). Τὸ ἀ π ο λ ῦ ν α ι ἐνταῦθα σημαίνει φ ο ν ε ῦ ε ι ν, ἀ φ α ι ρ ε ῖ ν τ ῆ ν ζ ω ῆ ν.

δ) «Πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μάχαιρᾷ ἀπολοῦνται» (Μτθ. κστ' 53). «Ὅσοι λαμβάνουν μάχαιραν καὶ χρησιμοποιοῦν ταύτην μετ' ὀφθαλμοῦ σκοποῦ καὶ ἀποτελέσματα, θὰ πέσωσι νεκροὶ ἐν στόματι μάχαιρας κατὰ λόγον δικαίας κρίσεως. Εὐνόητος καὶ ἐνταῦθα ἡ ἔννοια τοῦ ἀπολλύναι.

ε) Ἀπὸ τοὺς φονεῖς τῶν προφητῶν θὰ ἐκζητηθῆ τὸ αἷμα, ὅπερ ἀδίκως οὗτοι ἔχυσαν «ἀπὸ αἵματος Ἄβελ ἕως αἵματος Ζαχαρίου τοῦ ἀ π ο λ ο μ ῆ ν ο υ μεταξὺ θυσιαστηρίου καὶ οἴκου» (Λκ. ια' 51). Ὁ Ματθαῖος ἀναφέρει τὸ αὐτὸ λόγιον λέγει περὶ τοῦ Ζαχαρίου, «ὄν ἐ φ ο ν ε ῦ σ α τ ε μεταξὺ ναοῦ καὶ θυσιαστηρίου» (κγ' 35), ἐπεξηγῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολλύναι παρὰ τῷ Λουκᾷ.

στ) Ὁμιλῶν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς θανατώσεως Γαλιλαίων «ὡν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν» (Λκ. ιγ' 1), τονίζει ὅτι καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτόν, ἐὰν δὲν μετανοήσωσι, «πάντες ὁμοίως ἀ π ο λ ο ῦ ν τ α ι» (Λκ. ιγ' 3) ἢ «ὁσαύτως ἀ π ο λ ο ῦ ν τ α ι» (Λκ. ιγ' 5), ὅπως καὶ οἱ φονευθέντες διὰ τῆς πτώσεως τοῦ πύργου ἐν τῷ Σιλωάμ. Τὸ «ἀ π ο λ ῦ ν α ι» χρησιμοποιεῖται παραλλήλως πρὸς τὸ «μ ι γ ῆ ν α ι» ἀνθρώπινον αἷμα λόγῳ φ ὄ ν ο υ μετὰ τοῦ αἵματος θυσιῶν καὶ τὸ ἀ π ο κ τ α ν θ ῆ ν α ι.

ζ) Ὁ Ἰησοῦς προλέγων τὸν θάνατόν του καὶ διαμηνύων τούτο εἰς τὸν Ἡρώδη λέγει· «ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια καὶ ἰάσεις ἀπο(ἐπι)τελῶ σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῆ τρίτῃ τελειοῦμαι. Πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῆ ἔρχομένη πορεύεσθαι, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀ π ο λ ῆ σ θ α ι ἕξω Ἱερουσαλήμ. Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀ π ο κ τ ε ῖ ν ο υ σ α τοὺς προφῆτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν... (Λκ. ιγ' 32-34). Τὸ «ἀ π ο λ ῆ σ θ α ι» τοῦ ἐνός στίχου ἐπεξηγεῖται διὰ τοῦ ἀ π ο κ τ ε ῖ ν ο υ σ α» τοῦ ἐπομένου στίχου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελιστοῦ.

η) Ὁ ἄσωτος υἱὸς τῆς παραβολῆς διατελῶν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐσχάτης στερήσεως καὶ τῆς πείνης διαβλέπει σαφῶς τὴν κατάληξιν αὐτῆς τῆς καταστάσεως, ἐὰν συνεχισθῆ ὑπὸ τὸν ρυθμὸν αὐτόν: «Λιμῶ ἀ π ὡ λ λ υ μ α ι» (Λκ. ιε' 17). Καὶ ἐδῶ καθαρὰ ἡ ἔννοια τοῦ ῥήματος σημαίνοντος τὴν κατάλυσιν τῆς ζωῆς.

θ) Ὁ κατακλυσμός ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε καὶ τὸ ἐξ οὐρανοῦ πῦρ κατὰ τῶν Σοδόμων «ἀ π ὡ λ ε σ ε πάντας» (Μτθ. ιζ' 27,29) δι' ὀλοκληρωτικοῦ ἀφανισμοῦ. Ἡ ἔννοια τοῦ ῥήματος ἀ π ο λ ῦ ν α ι καὶ ἐδῶ σημαίνει τὴν κ α τ α σ τ ρ ο φ ῆ ν, τ ῆ ν ἀ π ὡ λ ε ι α ν τ ῆ ς ζ ω ῆ ς.

Ἐν συμπεράσματι ὅθεν δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι βάσει τῶν ἀνωτέρω μνημονευθειῶν περιπτώσεων ἡ ἔννοια τοῦ ῥήματος «ἀ π ο λ ῦ ν α ι» εἶναι σ τ ε ρ ε ῖ ν

ἢ στερεῖσθαι τῆς ζωῆς, τῆς φυσικῆς ζωῆς, διὰ τοῦ θανάτου.

2. Σώζειν (-εσθαι).

α) Ὄταν ὁ Πέτρος εἶδε τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἐζήτησε πρὸς πίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰησοῦς καὶ οὐχὶ «φάντασμα», μίαν δοκιμὴν: «Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με ἐλθεῖν πρὸς σε ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τὰ ὕδατα» (Μτθ. ιδ' 28). Τούτου γενομένου «βλέπων τὸν ἄνεμον ἐφοβήθη καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι ἔκραξε λέγων· Κύριε, σὼσόν με» (Μτθ. ιδ' 30). Τὸ «σὼσόν με» ἀναφέρεται εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ διὰ πνιγμοῦ θανάτου.

β) Κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐσχατολογικῶν γεγονότων καὶ δεινῶν καὶ δὴ «τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης», εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ (Μτθ. κδ' 21· Μρκ. ιγ' 20). Εἰς τὸ νόημα τῆς «μεγάλης θλίψεως» περιλαμβάνονται αἰματηροὶ διωγμοὶ καὶ θάνατοι, ὡς ἐπεξηγεῖ τὸ Ἀπκ. ζ' 13-15. Προφανῆς ἡ ἔννοια τοῦ «σώζεσθαι».

γ) Ὅτε ὁ Ἰησοῦς ἐκρέματο ἀγωνιῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, οἱ ἀρχιερεῖς ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν γραμματέων καὶ πρεσβυτέρων ἔλεγον· ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι» (Μτθ. κζ' 41, 42). Ἐπίσης οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν κινῶντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες... «σὼσον σεαυτὸν» (Μτθ. κζ' 39· Μρκ. ιε' 29-31· Λκ. κγ' 35). Ὁμοίως καὶ «εἷς τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτόν· οὐχὶ σὺ εἶ ὁ Χριστός; σὼσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς» (Λκ. κγ' 39).

Ἄναμφιβόλως δὲν ἐζήτει ἄλλο τι ἢ τὴν ἐκ τοῦ ἐπικαιμένου θανάτου σωτηρίαν. Τὸ αὐτὸ ἐνόουν καὶ ὅλοι οἱ ἐμπαίζοντες τὸν Ἰησοῦν.

δ) Προκειμένης τῆς ἐν σαββάτῳ θεραπείας τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα, ἐρωτᾷ ὁ Ἰησοῦς τοὺς κακοβούλως παρακολουθοῦντας αὐτόν ἐχθρούς του: «Ἐξεστί τοῖς σάββασιν ἀγαθὸν ποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι ἢ ἀποκτεῖναι;» (Μαρκ. γ' 4). Τὰ ρήματα «σῶσαι» καὶ «ἀποκτεῖναι» χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα. Τὸ «σώζειν» ἐπομένως σημαίνει «μὴ ἀποκτεῖναι», διατηρεῖν εἰς τὴν ζωὴν. Τὰ ρήματα ταῦτα διαφωτίζουν τὸ νόημα καὶ τοῦ ὅρου ψυχῆ, εἰς δὲ ἀμφότερα ἀναφέρονται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων βλέπομεν σαφῶς ὅτι τὸ «σώζειν» σημαίνει τὴν ἀπὸ ἐπικαιμένου ἀμέσου κινδύνου θανάτου σωτηρίαν τῆς ἐπαπειλουμένης ζωῆς. Ἰδίως εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν, καθ' ἣν τὸ «σώζειν» συνάπτεται πρὸς τὸν ὅρον «ψυχῆ», καθίσταται ἡ ἔννοια τοῦ τελευταίου ὡς ζωῆς φυσικῆς.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω χωρίων, εἰς ἀναφέρονται μεμονωμένως καὶ

καθ' ἑαυτὰ τὰ ρήματα σ ῶ ζ ε ι ν - ἀ π ο λ λ ύ ν α ι, ἔχομεν καὶ περιπτώσεις τινάς, καθ' ἃς ἀναφέρονται ἀμφοτέρω τὰ ρήματα ἐν συζεύξει.

α) Κατὰ τὴν τρικυμίαν, καθ' ἣν ὁ Ἰησοῦς ὑπνωττεν εἰς τὸ κινδυνεῦον νὰ βυθισθῆ αὐτανδρον πλοιάριον, ἀναφωνοῦν οἱ μαθηταὶ πρὸς αὐτόν: «Κύριε, σ ῶ σ ο ν ἡ μ ᾶ ς! ἀ π ο λ λ ύ μ ε θ α!» (Ματθ. γ' 25· πρβλ. Μρκ. δ' 38· Λκ. γ' 24). Ἡ σ ω τ η ρ ί α καὶ ἡ ἀ π ῶ λ ε ι α ἀναφέρονται εἰς τὴν ζ ω ἡ ν τῶν μαθητῶν, ὅπως καὶ εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη περίπτωσιν τοῦ Πέτρου περιπατήσαντος ἐν τῇ θαλάσῃ.

β) Εἰς τὸ παράλληλον πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Μάρκου γ' 4, εἰς τὸ ὁποῖον παρατίθενται ἀντιθετικῶς τὰ ρήματα «σ ῶ ζ ε ι ν - ἀ π ο κ τ ε ῖ ν ε ι ν», ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιεῖ τὴν ἀντίθεσιν «σ ῶ ζ ε ι ν - ἀ π ο λ λ ύ ν α ι»: «Ἐξεστι ἐν σαββάτῳ σ ῶ σ α ι ἢ ἀ π ο λ έ σ α ι;» (Λκ. στ' 9)⁷⁵.

γ) Ὅταν εἰς σαμαρειτικὴν τινα κώμην δὲν ἐδέχθησαν οἱ κάτοικοι τὸν Ἰησοῦν πορευόμενον εἰς Ἱεροσόλυμα, οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης ὀργισθέντες ἐζήτησαν τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως «εἰπωσι πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀναλῶσαι αὐτούς» (Λκ. θ' 54). Ὁ Ἰησοῦς ὁμως ἐπιτιμῆσας αὐτοῖς εἶπε: «οὐκ οἶδατε ποίου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς· ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἤλθε ψ υ χ ᾶ ς ἀνθρώπων ἀ π ο λ έ σ α ι, ἀλλὰ σ ῶ σ α ι» (Λκ. θ' 55-56)⁷⁶.

Καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν τὸν αὐτὸν συνδυασμὸν τῶν ρημάτων ἐν σχέσει πρὸς σωτηρίαν σχετιζομένην πρὸς τὴν ζ ω ἡ ν τῶν ἀνθρώπων.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συντόμου ἐπισκοπήσεως καὶ ἀναλύσεως διαπιστοῦμεν ὅτι ὁ ὅρος «ψ υ χ ῆ» παρὰ τοῖς συνοπτικοῖς εἰς τὰ χωρία, ἅτινα ἐνδιαφέρουν ἡμᾶς ἐνταῦθα, ἀναφέρεται εἰς τ ἡ ν ψ υ σ ι κ ῆ ν ζ ω ἡ ν τῶν ἀνθρώπων, ἢ, ὀρθότερον, εἰς ὅ, τ ι ἐ ν τ ῶ ἀ ν θ ρ ῶ π ω κ α θ ι σ τ ᾶ α ὑ τ ὸ ν ζ ῶ ν τ α, καὶ ἐπομένως ἱκανὸν νὰ ἀνταποκριθῆ ἢ μὴ εἰς τὴν εὐθύνην νὰ ἀπαντήσῃ θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς εἰς τὸν Θεόν.

Δέον νὰ τονισθῆ καὶ πάλιν, ὅτι τὸ νόημα τοῦ ὅρου «ψυχῆ» παρὰ τοῖς συνοπτικοῖς δὲν ἐξαντλεῖται διὰ τῆς παραθέσεως τῶν ἀνωτέρω χωρίων. Εἰς τὰ χωρία ὁμως ταῦτα τονίζεται ἐν βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ψυχῆς, ἣτις νοεῖται οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλληνικῆς, ἀλλὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς βιβλικῆς ἀνθρωπολογίας⁷⁷. Ἐπομένως ὁ ὅρος «ψ υ χ ῆ» δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐκφράζων τὴν ἐν τῶ ἀνθρώπῳ ζ ω τ ι κ ῆ ν ἀ ρ χ ῆ ν, ἣτις καθιστᾷ αὐτὸν ζῶντα. Διὰ τὸν λόγον

75. Κατὰ τὴν γραφὴν τῆς Κοινῆς καὶ χειρογράφων τινῶν ὑπάρχει ἀντὶ τοῦ ἀ π ο λ έ σ α ι, τὸ ἀ π ο κ τ ε ῖ ν α ι.

76. Οἱ στίχοι οὗτοι παραπέμπονται ὑπὸ τοῦ Nestle εἰς τὸ περιθώριον ὡς μαρτυρούμενοι μόνον ὑφ' ὀρισμένων χειρογράφων.

77. Περὶ τοῦ ὅρου «ψυχῆ» παρ' Ἑλλήσιν ἰδὲ σύντομον ἔχθεσιν παρὰ Gerhard Dautzenberg, Ψυχῆ..., σελ. 31-39. Ὁμοίως ἐν Hermann Gremer, Biblisch-theologisches Wörterbuch der neutestamentlichen Gräzität, Gotha 1915¹⁰ (Ψυχῆ), σελ. 1136 ἐξ.

αὐτὸν δὲν θὰ ἦτο σύμφωνος πρὸς τὰ πράγματα ἢ θεώρησις τοῦ ὄρου «ψυχὴ» ὡς ταυτοσήμου πρὸς τὸν ὄρον «ζωὴ» ἐν συγχρόνῳ βιολογικῇ ἐννοίᾳ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ψυχὴ ἢ ζῶσα κατὰ τὴν ὠραίαν ἀπόδοσιν τῶν Ὁ'. Ἡ ψυχὴ του εἶναι ἢ προϋπόθεσις καὶ ἢ βάσις δι' ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς σωτηρία ἀπὸ τῶν ἐπαπειλούντων αὐτὴν κινδύνων καὶ δὴ τοῦ τρομερωτέρου πάντων, τοῦ θανάτου.

Ἡ ὁδὸς ὅμως τῆς σωτηρίας εἶναι διαφορετικωτέρα ἐκείνης, ἣν ὁ ἄνθρωπος νομίζει. Ἡ οὐσιώδης καὶ μοναδικὴ συμβολὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν προκειμένῳ ἔγκειται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὸ ὅτι ὑποδεικνύει τὸν ἀπολεσθέντα δρόμον, τὸν εὐθύ, πρὸς τὴν σωτηρίαν ὀδηγοῦντα. Ἐφ' ὅσον κατὰ τὴν βιβλικὴν (Π. καὶ Κ. Διαθήκη) διδαχὴν ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει τὴν ἰδιαιτερότητα — ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ δημιουργήματα — ὅτι εἶναι φορεὺς τῆς πνοῆς τοῦ Θεοῦ ἐν ἑαυτῷ (Γεν. β' 7), τοῦτο σημαίνει, ὅτι οὗτος εἶναι πολλῷ μᾶλλον ἢ τὰ ἄλλα δημιουργήματα ἐξερτημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἐν τῷ θανάτῳ.

Ἄφ' ἧς οὗτος γίνεται κέντρον αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ προσπαθεῖ δι' ἑαυτοῦ καὶ τῶν εἰς διάθεσίν του μέσων νὰ «σώσῃ» ἑαυτὸν ἐκ τῆς ἀπειλοῦσης τὴν πεπιστευμένην αὐτῷ «ψυχὴν» φθορᾶς, εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέβαιοι, ὅτι θὰ «ἀπολέσῃ» ταύτην, ὅπως ὁ εἰς ἄκατον εὐρισκόμενος καὶ ὑπὸ ὀρμητικοῦ ρεύματος φερόμενος κατὰ κρημνῶν δὲν πρόκειται νὰ διεκφυγῇ τὸν κίνδυνον, ὅσον καὶ ἂν προσκολλᾶται ἰσχυρότατα πρὸς αὐτὴν. Ἡ ἀπώλειά του εἶναι βεβαία.

Ὅταν ὅμως ἀντιληφθῇ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι πηγὴ, κέντρον καὶ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεώς του δὲν εἶναι ὁ ἑαυτός του, ἀλλ' ὁ δημιουργός του, καὶ δὲν διστάσῃ νὰ καταθέσῃ χάριν αὐτοῦ, ὅ,τι αὐτὸς ἔδωκεν εἰς αὐτόν, τότε εἶναι βεβαία ἢ σωτηρία αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει ἐν ἑαυτῷ, ἢ, μᾶλλον, ὅπερ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὀλόκληρος, ἦτοι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς δὲν ἀποτελεῖ συμπεράσμα φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ, ἀλλὰ εἶναι καρπὸς πολύτιμος καὶ βέβαιος πίστεως.

Οἱ συνοπτικοὶ εὐαγγελισταὶ μένουσιν ἐν προκειμένῳ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ δὲν προχωροῦσιν εἰς περαιτέρω διευκρινήσεις. Τονίζουσι δηλαδὴ τὴν μοναδικότητα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὦν ἔνσαρκος ψυχὴ ἢ ἔμψυχος σὰρξ, σωζομένη ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἢ ἀπολλυμένη μακρὰν αὐτοῦ.

Πρὸς τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν τοῦ ὄρου «ψυχὴ» συμφωνοῦσιν καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ὑπομνηματιστῶν, τοὺς ὁποίους εἶχομεν ὑπ' ὄψει. Οὕτω κατὰ τοὺς μὲν «ψυχὴ» σημαίνει τὴν γηίνην ζωὴν, τὴν φυσικὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἐν αὐτῷ ζωτικὴν ἀρχὴν (Fritz Rienecker⁷⁸, Julius Schniewind⁷⁹, Karl Staab⁸⁰,

78. Fritz Rienecker, Das Evangelium des Markus, Wuppertal 1955, σελ. 163, 164. — Τοῦ αὐτοῦ (Hrsg): Lexikon zur Bibel, Wuppertal 1960², (Seele. II im N. Test.) στήλη 1272.

79. Julius Schniewind, Das Evangelium nach Markus (und das Evangelium nach Matthäus). Σειρά: Das Neue Testament Deutsch. Neues Göttingen Bibelwerk — Göttingen (Vandenhoeck) 1959⁸, σελ. 85.

80. Karl Staab, Das Evangelium nach Markus, Würzburg 1967², Band I, σελ. 48.

B. Harvie Branscomb⁸¹, R.E. Cole⁸², C.C. Martindale⁸³, A. M. Hunter⁸⁴, Ingo Hermann⁸⁵, Josef Schmid⁸⁶, M. — J. Lagrange⁸⁷, Sherman F. Johnson⁸⁸, Vincent Taylor⁸⁹, Ernst Haenchen⁹⁰, Petrus Dausch⁹¹, Frederik C. Grant- Halford E. Luccock⁹², Günther Schiwy⁹³, Erich Klostermann⁹⁴, Sherman F. Johnson-George A. Buttrick⁹⁵, Alexander

81. B. Harvie Branscomb, The Gospel of Mark, The Moffa New Testament Commentary 2. London 1952⁶, σελ. 155.

82. R. A. Cole, The Gospel according to St. Mark. Σειρά: The Tyndale New Testament Commentaries, Grand Rapids — Michigan, 1961, σελ. 138.

83. C. C. Martindale, The Gospel to Saint Mark. Σειρά: Stonyhurst Scripture Manuals Westminster, Maryland 1956, σελ. 82 («ψυχή» can man mean either «dife», i.e. physical existence, or «soul», i.e. the spiritual part of man which survives hereafter).

84. A. M. Hunter, The Gospel according to Saint Mark. Σειρά: Torch Bible Commentaries, London 1957, σελ. 90.

85. Ingo Hermann, Das Markusevangelium (zweiter Teil: 8,27, 16,20). Σειρά: Die Welt der Bibel, Kleinkommentare zur Heiligen Schrift, Patmos Verlag, Düsseldorf 1967, σελ. 16.

86. Das Evangelium nach Markus. Σειρά: Regensburger Neues Testament, 2. Band, Regensburg 1958⁴, σελ. 167.

87. M.—J. Lagrange, Évangile selon Saint Mark. Σειρά: Études Bibliques, Paris 1947, σελ. 222.

88. Sherman F. Johnson, A commentary on the Gospel according to St Mark. Σειρά: Harper's New Testament Commentaries, N. York 1960, σελ. 152.

89. The Gospel according to Saint Mark, London 1953², σελ. 382.

90. Ernst Haenchen, Der Weg Jesu. Eine Erklärung des Markus Evangeliums und der kanonischen parallelen. Σειρά: Sammlung Töppelmann. Zweite Reihe, Band 6. Berlin 1966, σελ. 298.

91. Petrus Dausch, Die drei älteren Evangelien. Σειρά: Die Heilige Schrift des Neuen Testaments (Fritz Tillmann, Hrsg), Bonn 1932⁴, σελ. 245, 246.

92. Frederik C. Grant- Halford E. Luccock, The Gospel according to St Mark. Σειρά: The Interpreter's Bible, Vol. VII, N. York — Nashville 1951, σελ. 771, 773.

93. Günther Schiwy, Weg ins Neue Testament, Erster Band: Das Evangelium nach Matthäus, Markus und Lukas, Würzburg 1965, σελ. 321.

94. Erich Klostermann, Das Markusevangelium. Σειρά: Handbuch zum Neuen Testament 3 (J. C. B. Mohr-P. Siebeck—), Tübingen 1950⁴, σελ. 84.

95. Sherman F. Johnson-George A. Buttrick, The Gospel according to St Matthew. Σειρά: The Interpreter's Bible, Vol VII, N. York/Nashville 1951, σελ. 456-457.

Jones⁹⁶, Paul Gaechter⁹⁷, Walter Grundmann⁹⁸, A.W. Argyle⁹⁹, William Manson¹⁰⁰, Hermann Cremer¹⁰¹).

Ἐπίσης κατὰ μερικοὺς ἐκ τῶν ἤδη μνημονευθέντων καὶ τινῶν ἄλλων ἐρμηνευτῶν ὁ ὅρος «ψυχὴ» σημαίνει ἐπὶ πλέον τὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὴν προσωπικότητά του, τὴν ἀθάνατον ψυχὴν του, τὸν ὄλον ἄνθρωπον συλλήβδην. (Fr. Rienecker¹⁰², C. C. Martindale¹⁰³, Ingo Hermann¹⁰⁴, M.-J. Lagrange¹⁰⁵, Ernst Haenchen¹⁰⁶, Walter Grundmann¹⁰⁷, Theodore H. Robinson¹⁰⁸, Alan Hugh M' Neile¹⁰⁹ κ.ά.)

Ὁ Sherman E. Jonson παρατηρεῖ σχετικῶς: «Ἡ ἑλληνικὴ λέξις «ψυχὴ» (τὴν ὅποιαν χρησιμοποιεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος), ὅπως καὶ ἡ ἑβραϊκὴ «nephesh», δὲν χαράσσουν καμμίαν διάκρισιν μεταξύ «ψυχῆς» (soul) καὶ «ζωῆς» (life). Τὸ νόημά της εἶναι ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἄπαξ εἷς ἄνθρωπος τεθῆ ἀντιμέτωπος τῶν ἐσχάτων, εἴτε τῆς τελικῆς κρίσεως εἴτε τοῦ θανάτου του, οὐδὲν ὑπάρχει, ὅπερ νὰ δύναται νὰ προσφέρῃ διὰ νὰ ἐξαγοράσῃ μίαν ἀπολοσθεῖσαν ζωὴν»¹¹⁰. Ὁμοίως ὁ Fr. Rienecker παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ Ματθ. ιστ' 25 ἐπ. τὰ ἐξῆς: «Διὰ τὴν ἔκφρασιν «ζωὴ» ὑπάρχει ἐνταῦθα τετράκις ἡ λέξις «ψυχὴ». Δύναται τις νὰ μεταφράσῃ τὴν ἑλληνικὴν λέξιν «ψυχὴ» διὰ τοῦ γερμανικοῦ Seele. Γῆϊνῃ ζωὴ καὶ ψυχὴ (Seele) σημαίνουν κατὰ τὴν βιβλικὴν ψυχολογίαν τὸ αὐτό. Ἡ ἀνθρωπίνῃ ψυχὴ δὲν ἀποτελεῖ τμημα, ἀλλὰ τὸ σύνολον

96. Alexander Jones, The Gospel according to St Matthew, N. York 1965, σελ. 195.

97. Paul Gaechter, Das Matthäus — Evangelium, Tyrolia Verlag, Innsbruck-Wien-München (1964), σελ. 558.

98. Walter Grundmann, Das Evangelium nach Matthäus, Berlin 1968, σελ. 301.

99. A.W. Argyle, The Gospel according to Matthew, Cambridge 1963, σελ. 83.

100. William Manson, The Gospel of Luke. Σειρά: The Moffat New Testament Commentary, London 1955, σελ. 111.

101. Hermann Cremer, Biblisch-theologisches Wörterbuch der neutestamentlichen Gräzität, Gotha 1915¹⁰, σελ. 1139.

102. Fr. Rienecker, Lexikon zur Bibel, στήλη 1272-1273.

103. C. C. Martindale, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 82.

104. Ingo Hermann, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 16.

105. M. — J. Lagrange, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 222.

106. Ernst Haenchen, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 298.

107. W. Grundmann, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 400.

108. The Gospel of Matthew. Σειρά: Moffat New Testament Commentary, London 1951, σελ. 143, 144.

109. Alan Hugh M' Neiles, The Gospel according to St Matthew, London 1952, σελ. 145.

110. Sherman E. Johnson, μν. ἔργ., σελ. 152.

τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἦτοι τὸ σύνολον τοῦ σκέπτεσθαι, τοῦ συναισθάνεσθαι καὶ τοῦ βούλεσθαι αὐτῆς. Αὐτὸ εἶναι ἡ ψυχὴ. Δύναται τις ἀκόμη νὰ εἴπῃ: Ψυχὴ ἢ ζωὴ εἶναι ἡ σύνολος συνειδητῆ ζωὴ τοῦ ἐγὼ (Ich-Leben oder Selbst-Leben) τοῦ ἀνθρώπου. "Ὅστις παραδίδει εἰς θάνατον καθημερινὸν αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ ἐγὼ χάριν τοῦ Ἰησοῦ, οὗτος θὰ εὕρῃ τὴν ἀληθῆ, τὴν γνησίαν ζωὴν»¹¹¹. Ὁ δὲ Gerhard Dautzenberg εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν περὶ ψυχῆς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἔρευνάν του ἐπάγεται τὰ ἐξῆς ἐπὶ τῶν ἀπασχολησάντων ἡμᾶς παραλλήλων πρὸς τὸ Ἴω. ιβ' 25 συνοπτικῶν χωρίων: «Ψυχὴ σημαίνουσα κατ' ἀρχὴν τὴν συγκεκριμένην ὑπαρξιν ἐνὸς ἀνθρώπου ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ βιωθείᾳ πυκνότητι καὶ ἐκτάσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συνεχεῖ λανθανούσῃ ἢ φανερᾷ διακινδυνεύσει τῆς διὰ τοῦ θανάτου, δύναται μόνον ἀτελῶς νὰ ἀποδοθῇ διὰ τῶν ἡμετέρων ὅρων Seele (=ψυχὴ), «ζωή», «ἐγὼ». Ἐνῶ ἡ παλαιοδιαθηκικῆ-ἰουδαϊκῆ σκέψις ἐθεώρει τὸν θάνατον εἰς τὸν τερματισμὸν τῆς διὰ τοῦ ὄρου nephesh χαρακτηριζομένης ὑπάρξεως, διὰ τὸν Ἰουδαϊσμὸν τῶν καινοδιαθηκικῶν χρόνων ὁ θάνατος δὲν εἶναι τὸ ἀπαραίτητον τέλος. Πολλῶ μᾶλλον ἐξαρτᾶται ἢ περαιτέρω χωροῦσα ὑπαρξίς, ὅπως καὶ ἡ ἐν τῷ παλαιῷ Ἰουδαϊσμῷ γητὴν τοιαύτη, ἐκ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Ὡρισμένη τις ἔντασις μεταξὺ παλαιᾶς καὶ καινῆς θεωρήσεως ἐξακολουθεῖ παραμένουσα. Ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ περὶ «σωτηρίας» (διατηρήσεως) καὶ ἀπωλείας τῆς ψυχῆς προϋποθέτει πλήρως τὴν παλαιὰν ἀντίληψιν καὶ συνάπτεται πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως θέσῃ ταύτην ἀποφασιστικώτερον πρὸ τοῦ ὀρίζοντος τῆς καθωρισμένης θείας κρίσεως περὶ τῆς σωτηρίας ἢ τῆς ἐκμηδενίσεως τῆς «ψυχῆς». Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ χάνει ἡ παλαιὰ θεώρησις τὴν ἐνδοκοσμικὴν κλειστότητά της διὰ τὴν πίστιν, οὐχὶ ὅμως διὰ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ μαθητοῦ. Ἄν καὶ γνωρίζει ἐν πίστει περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς του, ἀποκτᾷ ἐν τῇ ἐπακολουθήσει τοῦ Ἰησοῦ τὴν ἐμπειρίαν τῆς δυνατῆς — γητῆνης, ἀλλ' ἐν τούτοις εἰς τελικὴν ἀπώλειαν ὁδηγούσης — σωτηρίας καὶ ἐξ ἐτέρου τῆς γητῆνης πικρᾶς ἀπωλείας, ἣτις ὅμως σημαίνει τὴν σωτηρίαν του. Τοῦτο σημαίνει: Ἡ «ψυχὴ», ἦτοι ἡ μί α ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου—διὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸν λόγον ἐξαρτᾶται αὐτὸ τόσον πολὺ ἐκ τῆς ἐνότητος τῆς ἐννοίας τοῦ λογίου αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ—διὰ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ Ἰησοῦ διατηρεῖται καὶ ὅμως δὲν σώζεται, ἐγκαταλείπεται καὶ ὅμως δὲν χάνεται»¹¹².

γ) Ἡ «ψυχὴ» παρ' Ἰωάννη.

Ἰδόντες τὸν ὄρον «ψυχὴ» εἰς τὰ συνοπτικὰ παράλληλα τοῦ Ἰωάννου ιβ' 25 ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν τούτων τῶν χωρίων τοῦ Ἰωάννου.

Εἶδομεν ἐν τοῖς προηγηθεῖσιν, ὅτι τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν ὄρον «ψυχὴ»

111. Fritz Rienecker, Das Evangelium nach Matthäus, Wuppertal 1953, σελ. 236.

112. Ψυχὴ..., σελ. 60.

χωρία τοῦ Ἰωάννου δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο ομάδας. Συμφώνως πρὸς τὴν διάκρισιν ἐκείνην δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν νῦν εἰς τὴν ἀνάλυσιν των.

Α' ὁ μ ᾶ ς χ ω ρ ί ω ν.

Αα) Θὰ μᾶς ἐβοήθει τὰ μέγιστα ἢ ἐν συσχετισμῶ πρὸς τὸ ὅλον κείμενον, ὑπὸ τοῦ ὑποίου πλαισιοῦται, ἢ ἐξέτασις τοῦ χωρίου Ἰω. ιβ' 25. Ἴδου αὐτό: «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθά- νη, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. Ὁ φιλῶν τὴν ψυ- χὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. Ἐὰν ἐμοὶ τις διακονῇ, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω, καὶ ὅπου εἰμι ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται· ἐὰν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ. Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραται καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην» (Ἰω. ιβ' 24-28).

Ὁ χαρακτήρ τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἶναι χριστολογικός. Διὰ τοῦτο μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστολογικῆς ἐρμηνείας εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν τὸ περιεχόμενον του.

Ὁ Ἰησοῦς τονίζει ἐνταῦθα μίαν βασικὴν γραμμὴν πορείας ἑαυτοῦ. Ἡ πορεία του εἶναι ἢ τοῦ κόκκου τοῦ σίτου. Ἐν τῇ φύσει ἰσχύει ὁ νόμος τῆς ἀνα- δύσεως νέας ζωῆς ἐκ τοῦ θανάτου τῆς παλαιᾶς. Ἐὰν ὅθεν ὁ κόκκος τοῦ σίτου δὲν ταφῇ εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς καὶ δὲν ἀποθάνῃ ἐκεῖ, δὲν πρόκειται νὰ φέρῃ νέαν ζωὴν καὶ καρπὸν, πολὺν καρπὸν μάλιστα. Ὁ Κόκκος τοῦ Σίτου εἶναι ὁ Ἰησοῦς αὐτός. Ἡ διαδικασία τῆς διὰ τοῦ θανάτου καρποφορίας ταρασσεῖ ἐκ βαθέων τὴν ὑπαρξίν τοῦ Ἰησοῦ. Ἀποστρέφεται τὸν θάνατον, διότι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις «φιλεῖ τὴν ψυχὴν αὐτῆς». Ζητεῖ ἀπὸ τὸν Πατέρα τὴν σωτηρίαν ἐκ τῆς ὀδυνηρᾶς ἐκείνης ὥρας. Εἶναι ὑπὲρ πᾶν πικρὸν πικροτέρα. Καὶ ὁμως! Παρὰ τὴν ἀποστροφὴν καὶ τὴν ἀπέχθειαν, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ καὶ μόνη ἢ προσέγγισις τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ὥρας, δὲν ὑποχωρεῖ οὐδὲ κατὰ ἓν βῆμα ὁ Ἰησοῦς ἐκ τῆς σθεναρᾶς ἀποφάσεώς του, ὅπως πῆχρον μετὰ τὸ «ποτήριον» τοῦ θανάτου. «Διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην», διὰ νὰ ἀποθάνω πεσὼν εἰς τὴν γῆν ὡς ὁ κόκκος τοῦ σινάπεως!

Αὐτὸ εἶναι τὸ χριστολογικὸν περίγραμμα τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς στίχου 25. Ὁ Ἰησοῦς ὁμως δὲν εἶναι μόνος. Ἔχει ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι τὸν ἀκολου-θοῦν ὡς «διάκονοι». Τὸ νόημα τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ Ἰησοῦ εἶναι ἢ μετ' αὐτοῦ συμ- πόρευσις ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ. «Ἐὰν τις ἐμοὶ διακονῇ, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω, καὶ ὅπου εἰμι ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται». Ἐφ' ὅσον δὲν ἐξηρέθη ὁ Ἰησοῦς τοῦ κανόνος, οὐδεμία δι' οὐδένα ὑπάρχει ἐξαίρεσις. Ἡ πορεία—ὅπως καὶ ἡ μετὰ τὴν προσφορὰν ἀποκατάστασις—εἶναι κοινὴ δι' ὅλους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμά-

των, «ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν».

Ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ λόγιου τούτου πρὸς τὰ συνοπτικὰ παράλληλα αὐτοῦ εἶναι ἡ γενικεύσις του ὡς κανόνος ζωῆς ἰσχύοντος ἐν τῷ παρόντι τῆς Ἐκκλησίας διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, καθ' ἣν ἔζων ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ ἀπόστολοι¹¹³. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης προσκαλεῖ τοὺς πιστοὺς τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἐπακολούθησιν τοῦ Ἰησοῦ συμφώνως πρὸς τὸ προηγηθὲν παράδειγμά του. «Ἐκείνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθέναι (ἄλλη γρ. θεῖναι)» (Α' Ἰω. γ' 16).

Ἐνῶ δηλαδὴ παρὰ τοῖς συνοπτικοῖς ἢ προσφορὰ ἐγένετο ἕνεκεν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως ἢ χάριν τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου, τώρα ἀνάγεται εἰς λυθὴν λίθον τῆς γνησιότητος τῆς ἐν αὐτῷ ἀγάπης. «Ὅστις ἀγαπᾷ γνησίως «τίθησι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν». Ἄλλ' ὁ κανὼν οὗτος, ἐκτὸς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ ὡς κανόνος ἐν τῇ συνόλῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐπεκτείνεται καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ζωῆς τοῦ ἐπὶ μέρους ἀτόμου. Οἱ ἐνεστῶτες «φιλῶν» «μισῶν» εἶναι ἐνεστῶτες διαρκείας. «Ἡ εἰσαγωγή τοῦ ζεύγους τῶν ρημάτων φιλεῖν-μισεῖν πρέπει νὰ ὑποστηρίξη αὐτὴν τὴν «ἐρμηνείαν» ἐν τῷ παρόντι τῶν πιστῶν: ἀποσυνδέει τὸ λόγιον ἐκ τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀμέσως δεδομένης καταστάσεως διωγμοῦ καὶ κινδύνου ζωῆς καὶ γενικεύει αὐτὸ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἀπαιτῆ τοῦτο εὐκρινέστερον καὶ ριζικώτερον διαρκῆ διατήρησιν τοῦ «μίσους», τοῦ μὴ ἀγαπᾶν, τοῦ μὴ ὑπολογίζεσθαι τὴν ἰδίαν ζωὴν καὶ ὅλας τὰς μορφὰς αὐτοπραγματώσεως καὶ αὐτοβεβαιώσεως καὶ μίαν στάσιν ἐφικνουμένην μέχρι καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου»¹¹⁴.

Κατὰ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τὸ λόγιόν μας ἔχει τὸ αὐτὸ νοηματικὸν περιεχόμενον, τὸ ὅποιον ἔχουν καὶ τὰ συνοπτικὰ παράλληλά του. Συνεπῶς ἡ «ψυχὴ», περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα, εἶναι ἡ ζωὴ-nephesh τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ὁποίας ἡ ἀπώλεια σημαίνει θάνατον. Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου εἰς τὸν παρόντα στίχον συμφωνοῦν βασικῶς καὶ οἱ διάφοροι ἐρμηνευταὶ τονίζοντες ἄλλος ἄλλο ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικὸν τῆς αὐτῆς ἐννοίας.

Ὁ Bengel δέχεται τὴν «ψυχὴν» ὡς animam, ζωὴν, se ipsum¹¹⁵. Ὁ Godet θεωρεῖ τὴν «ψυχὴν» ὡς «πνοὴν» τῆς φυσικῆς ζωῆς μεθ' ὅλων τῶν ἰδιοτήτων, δι' ὧν ἡ ζωὴ αὕτη εἶναι πεπρωκτισμένη παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Ἡ ζωὴ αὕτη, ἡ φυσικὴ καὶ ψυχικὴ, εἶναι καλὴ ὡς ἀφετηρία τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἀλλ' ὁ προορισμὸς αὐτῆς δὲν εἶναι νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ συνεχισθῇ, ὅποια ἤδη εἶναι, ἀλλὰ δέον νὰ μεταμορφωθῇ εἰς πνευματικὴν καὶ αἰώνιαν δι' αὐτοθυσίας. Ἄλλως

113. Πρβλ. G. Dautzenberg, *Ψυχὴ...*, σελ. 65.

114. G. Dautzenberg, *Ψυχὴ...*, σελ. 65, 66.

115. Bengel, *Gnomon...*, σελ. 364.

θά μαρανθῆ καὶ θά ἀπολεσθῆ»¹¹⁶. Ὁ Bernard¹¹⁷ θεωρεῖ τὴν «ψυχὴν» ὡς «τὸ ἐνσυνείδητον ὄργανον τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ἐπιθυμίας, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἐγγὺς πρὸς τὸ θεῖον, ὅπως τὸ πνεῦμα». Ὁ Barrett παρατηρεῖ ὅτι «ἡ ψυχὴ ὡς nephesh συνδυάζει τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς αὐτῆς μετὰ τῆς ψυχῆς, ἥτοι τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ ἔναντι τῆς σαρκὸς του εἶναι ὄντως ζῶν. Εἰς τὰ συνοπτικά χωρία (Μρκ. γ' 35· Μθθ. ι' 39· Λκ. ιζ' 33 καὶ ιδ' 26)... ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐγένετο ἀντικείμενον ποιᾶς τινος ἐρμηνείας, εἶναι ζωή»¹¹⁸. Ὁ δὲ G. Dautzenberg δέχεται τὴν ψυχὴν ἐνταῦθα ὡς «τὴν συγκεκριμένην ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου»¹¹⁹.

Αβ) Τ ἡ ν ψ υ χ ἡ ν τ ι θ έ ν α ι — α ἴ ρ ε ι ν (λ α μ β ά ν ε ι ν).

I. «Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων» (Ἰω. ι' 11).

II. «Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ (πρόβατα) καὶ γινώσκουσί με τὰ ἐμὰ (πρόβατα), καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα, καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων» (Ἰω. ι' 14,15).

III. «Διὰ τοῦτό με ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Οὐδεὶς ἤρην (ἄλλη γρ. αἴρει) αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θείναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν» (Ἰω. ι' 17-18).

IV. «Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος· Κύριε, διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θέσω. Ἀποκρίνεται αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θέσεις;» (Ἰω. ιγ' 37-38).

V. «Μερίζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰω. ιε' 13).

VI. «Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεῖναι» (Α' Ἰω. γ' 16).

Βασικαὶ ἐκφράσεις ἐν σχέσει πρὸς τὸ θέμα μας εἰς τὰ χωρία ταῦτα εἶναι:

1. Τὴν ψυχὴν τιθέναι ὑπὲρ τινος
2. Τὴν ψυχὴν τιθέναι — (πάλιν) λαμβάνειν
3. Τὴν ψυχὴν αἴρειν

116. Παρὰ Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην..., σελ. 453.

117. Παρὰ Π. Ν. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 453.

118. Barrett, The Gospel according to St John, σελ. 353.

119. Ψυχὴ..., σελ. 67.

Ἴδωμεν ταύτας ἐνδελεχέστερον:

1. Τὴν ψυχὴν τιθέναί ὑπὲρ τινος.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ Ἰωάννου, ὅτι χρησιμοποιοῖ τὴν ἔκφρασιν τὴν ψυχὴν τιθέναί ὑπὲρ τινος ἀντὶ τοῦ τὴν ψυχὴν διδόναι ἀντί τινος, ὅπερ χρησιμοποιοῦν οἱ Ματθαῖος (κ' 28) καὶ Μᾶρκος (ι' 45). Δὲν ἐλλείπουν βεβαίως παράλληλοι ἐκφράσεις καὶ εἰς τοὺς θύραθεν συγγραφεῖς, ἀλλὰ αὗται ἔχουν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Christian Maurer, τὴν ἔννοιαν τοῦ διακινδυνεύειν, ἐκθέτειν τὴν ζωὴν ἑαυτοῦ εἰς κίνδυνον. Ἀντιθέτως, συνεχίζει ὁ ἴδιος, ὁ Ἰωάννης, διὰ τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς «θέτει εἰς πάντα τὰ χωρία ταῦτα τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς προσφορᾶς τῆς ζωῆς... Ὁ Ἰωάννης παραλαμβάνει τὴν ἑλληνικὴν χρῆσιν τῆς ἐκφράσεως τίθημι τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ προσδίδει εἰς αὐτὴν νέον νόημα καὶ δι' αὐτοῦ μεταγράφει κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον τὸ συνοπτικὸν δίδωμι τὴν ψυχὴν λύτρον (Μρκ. ι' 45 καὶ παράλληλα)»¹²⁰.

Ἡ ἔννοια τοῦ «τιθέναί τὴν ψυχὴν» διευκρινεῖται ὑπὸ τοῦ ὅλου κειμένου τοῦ κεφ. ιβ' 11-18. Ὁ Ἰησοῦς χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ὡς τὸν «καλὸν ποιμένα», ὅστις χάριν τῶν προβάτων τίθησιν τὴν ψυχὴν του — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ψευδοποιμένα τρεπόμενον εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ κινδύνου — ὅταν βλέπῃ τὸν λύκον ἐρχόμενον (στ. 12-13). Τὴν ἐσχάτην συνέπειαν τοῦ τὴν ψυχὴν τιθέναί ὑπὲρ τῶν προβάτων διασαφεῖ τὸ «τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτὴν» τοῦ στίχου 17 καὶ τοῦ στίχου 18, ἐνθα ἄνευ συσκιασμοῦ τινος γίνεται λόγος περὶ ἀποθέσεως καὶ αὐτοπροσφορᾶς τῆς ζωῆς. Λαμβάνει τις πάλιν ὅ,τι ἔχει ἤδη δώσει.

Ὁμιλῶν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς μαθητάς του καὶ ἀπειθῶντων πρὸς αὐτοὺς τὰς τελευταίας του ὑποθήκας ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι πρόκειται νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς τόπον, ὅπου οἱ μαθηταί του «οὐ δύνανται ἐλθεῖν» (Ἰω. ιγ' 33). Ζητῶν ὁ Πέτρος περισσοτέρας διευκρινήσεις λαμβάνει τὴν ἀπάντησιν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσῃ τώρα τοῦλάχιστον τὸν Ἰησοῦν εἰς τὴν πορείαν του. Ὁ Πέτρος ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ πορείας θανάτου. Ἐκδηλώνει τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Ἰησοῦν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον διαβεβαιῶν· «τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω» (Ἰω. ιγ' 37). Ἡ ἀγάπη τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὁδηγεῖ αὐτὸν μέχρι τοῦ σημείου νὰ «θέσῃ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ψυχὴν» αὐτοῦ, ἐπαναλαμβάνει ἐμφαντικῶς καὶ ἡ Α' Ἰωάννου (γ' 16α). Οὕτως ἀποτελεῖ διαρκὲς παράδειγμα πρὸς μίμησιν διὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν μετὰ συνεπειᾶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν (γ' 16β).

120. Christian Maurer, Kittel-Friedrich, Theologisches Wörterbuch..., τόμ. 8ος, σελ. 155-156. — R. Schnackenburg, Die Johannesbriefe, Freiburg 1963², σελ. 198, ὑποσημ. — O. Moe, Johannesevangeliet, Oslo 1951², σελ. 379-380.

Ἴδωμεν ταύτας ἐνδελεχέστερον:

1. Τὴν ψυχὴν τιθέναί ὑπὲρ τινος.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ Ἰωάννου, ὅτι χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφρασιν τὴν ψυχὴν τιθέναί ὑπὲρ τινος ἀντὶ τοῦ τὴν ψυχὴν διδόναι ἀντί τινος, ὅπερ χρησιμοποιοῦν οἱ Ματθαῖος (κ' 28) καὶ Μᾶρκος (ι' 45). Δὲν ἐλλείπουν βεβαίως παράλληλοι ἐκφράσεις καὶ εἰς τοὺς θύραθεν συγγραφεῖς, ἀλλὰ αὗται ἔχουν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Christian Maurer, τὴν ἔννοιαν τοῦ διακινδυνεύειν, ἐκθέτειν τὴν ζωὴν ἑαυτοῦ εἰς κίνδυνον. Ἀντιθέτως, συνεχίζει ὁ Ἰδιος, ὁ Ἰωάννης, διὰ τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς «θέτει εἰς πάντα τὰ χωρία ταῦτα τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς προσφορᾶς τῆς ζωῆς... Ὁ Ἰωάννης παραλαμβάνει τὴν ἑλληνικὴν χρῆσιν τῆς ἐκφράσεως τίθημι τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ προσδίδει εἰς αὐτὴν νέον νόημα καὶ δι' αὐτοῦ μεταγράφει κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον τὸ συνοπτικὸν δίδωμι τὴν ψυχὴν λύτρον (Μρκ. ι' 45 καὶ παράλληλα)»¹²⁰.

Ἡ ἔννοια τοῦ «τιθέναί τὴν ψυχὴν» διευκρινεῖται ὑπὸ τοῦ ὅλου κειμένου τοῦ κεφ. ιβ' 11-18. Ὁ Ἰησοῦς χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ὡς τὸν «καλὸν ποιμένα», ὅστις χάριν τῶν προβάτων τίθησιν τὴν ψυχὴν του — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ψευδοποιμένα τρεπόμενον εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ κινδύνου — ὅταν βλέπη τὸν λύκον ἐρχόμενον (στ. 12-13). Τὴν ἐσχάτην συνέπειαν τοῦ τὴν ψυχὴν τιθέναί ὑπὲρ τῶν προβάτων διασαφεῖ τὸ «τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτὴν» τοῦ στίχου 17 καὶ τοῦ στίχου 18, ἔνθα ἄνευ συσκιασμοῦ τινος γίνεται λόγος περὶ ἀποθέσεως καὶ αὐτοπροσφορᾶς τῆς ζωῆς. Λαμβάνει τις πάλιν ὅ,τι ἔχει ἤδη δώσει.

Ὁμιλῶν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς μαθητάς του καὶ ἀπευθύνων πρὸς αὐτοὺς τὰς τελευταίας του ὑποθήκας ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι πρόκειται νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς τόπον, ὅπου οἱ μαθηταὶ του «οὐ δύνανται ἔλθεῖν» (Ἰω. ιγ' 33). Ζητῶν ὁ Πέτρος περισσοτέρας διευκρινήσεις λαμβάνει τὴν ἀπάντησιν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσῃ τώρα τοῦλάχιστον τὸν Ἰησοῦν εἰς τὴν πορείαν του. Ὁ Πέτρος ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ πορείας θανάτου. Ἐκδηλώνει τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Ἰησοῦν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον διαβεβαιῶν «τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω» (Ἰω. ιγ' 37). Ἡ ἀγάπη τὴν ὅποιαν ἔχει ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὀδηγεῖ αὐτὸν μέχρι τοῦ σημείου νὰ «θέσῃ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ψυχὴν» αὐτοῦ, ἐπαναλαμβάνει ἐμφαντικῶς καὶ ἡ Α' Ἰωάννου (γ' 16α). Οὕτως ἀποτελεῖ διαρκὲς παράδειγμα πρὸς μίμησιν διὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν μετὰ συνεπειᾶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν (γ' 16β).

120. Christian Maurer, Kittel-Friedrich, Theologisches Wörterbuch..., τόμ. 8ος, σελ. 155-156. — R. Schnackenburg, Die Johannesbriefe, Freiburg 1963², σελ. 198, ὑποσημ. — O. Moe, Johannesevangeliet, Oslo 1951², σελ. 379-380.

Τὸ «τιθέναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τινος» ὅθεν σημαίνει τὸ κατατιθέναι καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν διὰ τῆς θυσίας τῆς ἐξ ἀγάπης πρὸς τὰ ἀγαπώμενα πρόσωπα.

2. Τὴν ψυχὴν τιθέναι — πάλιν λαμβάνειν.

Τὸ χωρίον Ἰω. ι' 17-18 εἶναι χριστολογικόν. Εἰς αὐτὸ περιγράφεται ἡ πλήρης καὶ μέχρι θανάτου ἐξικνουμένη ὑπακοὴ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἡ ὑπακοὴ ὅμως αὕτη εἶναι ἐντελῶς ἐλευθέρα καὶ ξένη πρὸς οἰονδήποτε ἐξωτερικὸν ἐξαναγκασμόν. Τὸ τιθέναι-λαβεῖν τὴν ψυχὴν θέτει ἡμᾶς πρὸ δύο βασικῶν γεγονότων ἀφορώντων εἰς τὸν Ἰησοῦν, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεώς του. «Τὸ κέντρον τοῦ βάρους τῆς χριστολογικῆς καὶ σωτηριολογικῆς αὐτῆς ρήσεως, παρατηρεῖ ὁ Dautzenberg, δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸν ὄρον ψυχῆ, ἀλλ' εἰς τὴν παντοδύναμον ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ θανάτου του (Ἰω. ι' 18α, πρβλ. καὶ ιθ' 30) «τετέλειωται», «παρέδωκε τὸ πνεῦμα» καὶ τῆς ἀναστάσεώς του καὶ δι' αὐτῶν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως.

Ἡ λέξις ψυχὴ εἰς τὸ χωρίον μας χρησιμοποιεῖται πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως περιγράψῃ τὴν διακοπὴν τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως διὰ τοῦ θανάτου καὶ τὴν ἐκ νέου ἐναρξίν τῆς διὰ τῆς ἀναστάσεως, ἀκριβῶς οὐχὶ ὡς γνώρισμα τῆς συνεχείας, ἀλλὰ τῆς μεγάλης διακοπῆς. Παρομοίως πρὸς τὰ βιβλικὰ καὶ ἰουδαϊκὰ κείμενα... περιδινούται καὶ ἡ ἰωάννειος ρῆσις περὶ τοὺς δύο πόλους τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ἡ ἰδιαιτέρα αὐτῆ τάσις τοῦ Ἰωάννου ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα καὶ νὰ τονίσῃ τὴν συμφωνίαν τῆς ἐνεργείας του πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς, συγχρόνως δὲ δι' αὐτῆς τὴν σωτηριώδη ἀναγκαιότητα αὐτῆς τῆς ἐνεργείας. Ἡ σημασία, ἥτις ἐπιμετρεῖται δι' αὐτῆς εἰς τὴν ψυχὴν, παραμένει ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰουδαϊκῆς ἀνθρωπολογίας· ἡ ψυχὴ εἶναι ἀναγκαία, ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει, ἐὰν θέλῃ νὰ ζήσῃ ἐκ νέου, νὰ ἐπανακερδήσῃ αὐτὴν. Τῆς ἀρμόζει ὁ ρόλος τοῦ στοιχείου τῆς ζωῆς καὶ πλέον οὐ. Ὁ Ἰωάννης κρίνει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Δ' Μακκαβαίων, πολὺ νηφαλιώτερον. Σκοπὸς τοῦ ἐπανακερδάναι αὐτὴν εἶναι ὁ ὅλος ἄνθρωπος»¹²¹.

Συνεχίζων περαιτέρω τὰς σκέψεις του ὁ Dautzenberg φαίνεται ἐπιφυλακτικὸς ἐναντι τῆς συνεχείας αὐτῆς τῆς ψυχῆς-ζωῆς, ἂν καὶ δὲν τὴν ἀποκλείει κατηγορηματικῶς. Χωρὶς νὰ ὑπεισέλθωμεν τώρα εἰς τὴν συζήτησιν αὐτὴν, διότι ἀνήκει εἰς ἄλλην συνάφειαν ἢ ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν καὶ ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν διδάσκει αὐτὴν ὁ Ἰωάννης, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τώρα, ὅτι τὰ ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς χωρὶα καὶ κείμενα οὐ μόνον δὲν ἀποκλείουν, ἀλλὰ καὶ συνηγοροῦν ὑπὲρ μιᾶς συνεχείας, καίτοι διακοπτομένης διὰ τοῦ ἐπεισοδιακῶς πλέον ἐπισυμβαίνοντος θανάτου, τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως, τῆς αὐτῆς ὡς καὶ πρότερον ἀπὸ ἀπόψεως αὐτοσυνειδησίας, πλὴν ἀλλ' ὅμως

121. G. Dautzenberg, *Ψυχὴ...*, σελ. 111.

μεταμορφωμένης. Οὕτως ὁ Ἰησοῦς λέγει· «ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα καὶ πάλιν λάβω αὐτήν. Οὐδεὶς ἤρην αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν» (Ἰω. ι' 17-18). Ἀπλῆ παρατήρησις πείθει ὅτι δὲν σημειοῦται διαφορὰ μεταξὺ τῆς τιθεμένης ψυχῆς καὶ τῆς πάλιν λαμβανόμενης, διότι ἡ αὐτὴ ψυχὴ τίθεται καὶ λαμβάνεται ἐκ νέου. Ὁμοίως εἰς τὸ ιβ' 25 ἡ αὐτὴ ψυχὴ, ἥτις φιλουμένη ἀπόλλυται, μισουμένη φυλάσσεται. Ἀκριβῶς τὸ ρῆμα φυλάσσεσθαι ἐνισχύει περισσότερο τὴν ὑποστηριζομένην ἄποψιν. Ἰδιαιτέρως φαίνεται ἡ συνέχεια τῆς συνειδησιακῆς ταυτότητος τῆς ψυχῆς εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Λαζάρου ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν (Ἰω. ια' 1-44). Δέον ὅμως νὰ σημειωθῆ, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐνταῦθα δὲν προχωρεῖ περισσότερο. Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Dautzenberg¹²², ὁ Ἰωάννης δὲν ἐνδιαφέρεται τόσον πολὺ διὰ τὴν ἔννοιαν «ψυχῆ», ὅσον διὰ τὴν ἔννοιαν «σάρξ», ἥτις ἀποτελεῖ καὶ ἓνα τῶν ἀκρογωνιαίων λίθων τῆς τε χριστολογίας καὶ σωτηριολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας αὐτοῦ.

Τέλος προσθετέον καὶ τοῦτο· τὸ «λαβεῖν τὴν ψυχὴν» οὐδαμοῦ τοῦ Ἰωάννου ἀναφέρεται σχετιζόμενον πρὸς ἕτερον πρόσωπον ἐκτὸς τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ ἄλλοι «μισοῦντες τὴν ψυχὴν αὐτῶν εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάττουσιν αὐτήν» (Ἰω. ιβ' 25), ἀλλὰ τοῦτο (τὸ φυλάσσειν) δὲν εἶναι ἔργον τῶν ἰδίων. Εἶναι ἔργον τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς «τιμῶντος τοὺς διακόνους» τοῦ Υἱοῦ (Ἰω. ιβ' 26) δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου. Μόνον ὁ Ἰησοῦς δύναται «λαβεῖν» αὐτήν ἐκ νέου ἐξ ἑαυτοῦ.

3. Τὴν ψυχὴν αἴρειν.

Ἡ ψυχὴ «τίθεται» αὐτοβούλως ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἢ «αἴρεται» ὑπὸ τινος ἐξωτερικοῦ παράγοντος. Ὁ Ἰησοῦς ἀποκλείει τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ, διότι «οὐδεὶς ἤρην (αἴρει) τὴν ψυχὴν» αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ προσφορά του εἶναι, ὡς ἤδη ἐτονίσθη, ἐντελῶς ἐλευθέρη. Ἡ σημασία τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς διὰ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς πρόβλημα ἐγκείται εἰς τὸ ὅτι διὰ τοῦ αἴρειν δίδεται περισσότερο ἐμφασίς εἰς τὸ πολλάκις ἀναφερθὲν νόημα τοῦ ὅρου nephesh-ψυχὴ, ἥτις μόνον ὡς τοιαύτη δύναται νὰ ἀρθῆ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ συνιστᾷ αὐτὴ, δι' ἐξωτερικῆς βίαιας ἐνεργείας.

Β' ὁ μ ἄ ς χ ω ρ ί ω ν: Ἰ ω ἄ ν ν ο υ ι' 24· ιβ' 27 καὶ Γ' Ἰ ω. 2.

Εἰς τὴν δευτέραν ὁμάδα τῶν χωρίων, ἐνθα ἀπαντᾷ ὁ ὅρος ψυχὴ, περιλαμβάνονται τὰ χωρία:

122. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 111.

I. «Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἔλεγον αὐτῷ· ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις;» (Ἰω. ι' 24).

II. «Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης» (Ἰω. ιβ' 27).

III. «Ἀγαπητὲ (Γάιε), περὶ πάντων εὐχομαί σε εὐοδοῦσθαι καὶ ὑγιαίνειν καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχὴ» (Γ' Ἰω. 2).

Ἰδωμεν ταῦτα λεπτομερέστερον.

Βα) Ἰω ἀ ν ν ο υ ι' 24.

Μᾶς ἀπησχόλησεν ἤδη ἡ ἔκφρασις «αἴρειν τὴν ψυχὴν». Τὴν συναντῶμεν διὰ δευτέραν φορὰν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο. Ἐνταῦθα ὁμοίως ἡ ἔκφρασις «αἴρειν τὴν ψυχὴν» διαφέρει ἐννοιολογικῶς τῆς προηγουμένης ὁμοίας. Εἰς τὸ παρὸν χωρίον ἔχει τὸ νόημα τοῦ κρατεῖν τὴν ψυχὴν μετέωρον, διακρατεῖν τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν εἰς ἔν-ασιν ἐπὶ προσδοκίᾳ μὴ ἐκπληρουμένη. Τὸ «αἴρειν τὴν ψυχὴν» σημαίνει ἐνταῦθα «ὑπεγείρειν τὴν ψυχὴν» ἐφαρμοζόμενον εἰς ζωηρὰς συγκινήσεις... Ὁ Φίλων χρησιμοποιεῖ ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτῇ τὸν ὄρον «μετεωρίζειν»¹²³.

Ἡ ψυχὴ ἐνταῦθα λαμβάνεται ὡς «συστατικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔδρα τῆς ζωτικότητος, σκέψεως, συγκινήσεως, βουλήσεως»¹²⁴. Πράγματι, τὸ κείμενον ὁμιλεῖ περὶ τῶν Ἰουδαίων εὐρισκομένων εἰς κατάστασιν μετεωρισμοῦ ἐναντι τῆς ιδιότητος τοῦ Ἰησοῦ. Τί εἶναι τέλος πάντων ὁ Ἰησοῦς; Εἶναι πράγματι ὁ Μεσσίας ἢ ὄχι; «Εἰπέ λοιπὸν εἰς ἡμᾶς ρητῶς καὶ κατηγορηματικῶς· εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι ὁ Μεσσίας; Ἔως πότε θὰ μᾶς κρατῆς εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς προσδοκίας;»

Διὰ τοῦ ὄρου «ψυχὴ» ὑποδηλοῦται ἐνταῦθα μέρος αὐτῆς καὶ δὴ τὸ συναισθητικὸν καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς περιγραφὴν τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως τῶν Ἰουδαίων.

123. Godet, παρὰ Π. Ν. Τρεπέλα, Ὑπόμν. εἰς τὸ κατὰ Ἰω., σελ. 383. Ὁ Alfred Wikenhauser ἀποδίδει: «Διακρατεῖν αὐτὴν ἐν ἐντάσει» (Das Evangelium nach Johannes, S. 201) λόγῳ ἀβεβαιότητος περὶ τοῦ κατὰ πόσον ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἢ δὲν εἶναι ὁ Μεσσίας (σελ. 202). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐρμηνεύει καὶ ὁ M o e, (μνημ. ἔργ., σελ. 306) δεχόμενος τὸ «αἴρειν τὴν ψυχὴν» ὡς ἰσοδύναμον πρὸς τὸ κρατεῖν αὐτὴν μετεωρουμένην (svenvende)? καὶ ὑποδεικνύει ὡς περιγραφικὸν τῆς ἐκ τῆς ἀβεβαιᾶς προσδοκίας ψυχικῆς καταστάσεως τὸ ἐλληνικὸν ῥῆμα «μετεωρίζειν» (suspendere). Ὁ B e n g e l (μνημ. ἔργ., σελ. 365) ἀποδίδει: Tollis-suspensam tenes. Ἡ Bible de Jérusalem ἀποδίδει: vas-tu nous faire languir, μᾶς κάμνεις νὰ ὑποφέρωμεν ἐξ (ἀβεβαιᾶς) προσδοκίας καὶ ἀναμονῆς (Les quatre Évangiles. Ed. du C e f, Paris 1962, σελ. 211). Κατ' ἀντίστοιχον τρόπον ἐρμηνεύουσι καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὑπομνηματισταί.

124. B u r t o n, Spirit, Soul and Flesh..., σελ. 183, 184.

Ββ) Ἰωάννου ιβ' 27.

Ὁ ὄρος ψυχῆ ἔχει καὶ εἰς τὸν στίχον αὐτὸν τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει καὶ εἰς τὸν προηγουμένως ἀναφερθέντα στίχον (Βα). Ἡ ἔννοια αὕτη διευκρινεῖται διὰ τοῦ ῥήματος «τετάρακται».

Παρομοίαις ψυχολογικὰς καταστάσεις περιγραφομένης διὰ τοῦ ῥήματος «ταράσσεσθαι», αἱ ὁποῖαι μᾶς βοηθοῦν νὰ κατανοήσωμεν καλλίτερον τὸ νόημα τοῦ ὄρου «ψυχῆ» τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίου (Ἰω. ιβ' 27), εὐρίσκομεν εἰς τὰ ἐξῆς χωρία:

«Ὁ Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν (τὴν ἀδελφὴν τοῦ Λαζάρου Μαριαν) καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι καὶ ἔταραξεν ἑαυτὸν» (Ἰω. ια' 33). «Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἔταράχθη τῷ πνεύματι καὶ ἐμαρτύρησεν καὶ εἶπεν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με» (Ἰω. ιγ' 21). «Μὴ ταρασσεσθῶ ὑμῶν ἢ καρδία μηδὲ δειλιάτω» καὶ «μὴ ταρασσεσθῶ ὑμῶν ἢ καρδία» (Ἰω. ιδ' 1, 27).

Εἰς τὰ χωρία ταῦτα ἔχομεν τὰς ἐξῆς ἐνδιαφερούσας ἡμᾶς παραλλήλους ἐκφράσεις πρὸς τὸ

«τετάρακται ἡ ψυχὴ μου»:
 ἔταραξεν ἑαυτὸν
 ἔταράχθη (ἐνεβριμήσατο) τῷ πνεύματι
 ταρασσεσθαι τὴν καρδίαν (δίς).

Εἰς πάσας τὰς μεθ' ὧν τὰ χωρία ταῦτα συνάπτονται περιπτώσεις ὑπάρχει συγκλονιστικὸν τι συμβάν. Ὁ Ἰησοῦς βλέπει τὴν φοβερὰν ὥραν τοῦ θανάτου πλησιάζουσαν καὶ ταρασσεταί ἐσωτερικῶς. Εἰς τὴν Βηθανίαν παρίσταται μάρτυς τοῦ δράματος τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας του δριμυτάτου πόνου τῶν ζώντων καὶ ταρασσεταί. Πρὸ δὲ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου ἀναλογιζόμενος τὸ μυστηριῶδες καὶ δυσεξιχνίαστον δι' ἡμᾶς γεγονὸς ἐνὸς πρῶην φίλου καταντήσαντος εἰς τὴν ἐπαίσχυντον προδοσίαν συγκλονίζεται καὶ ταρασσεταί. Ἐξ ἄλλου προλέγων εἰς τοὺς μαθητάς του τὰ ἀναμένοντα αὐτόν, ἀλλὰ καὶ αὐτούς, τραγικὰ καὶ πλήρη δοκιμασιῶν γεγονότα, διαπιστώνει ὅτι εἶναι πεπληρωμένοι λύτης (Ἰω. ιστ' 6). Προτρέπει λοιπὸν αὐτούς, ὅπως μὴ ἐπιτρέψωσι νὰ κυριευθῇ ἡ καρδία αὐτῶν ὑπὸ ταραχῆς καὶ τῆς συνοδευούσης αὐτὴν δειλίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ ὄρου ψυχῆ ἐνταῦθα, ὅπως καὶ εἰς τὴν προηγουμένην περίπτωσιν (Βα), ἀναφέρεται εἰς τὸ θυμικὸν τῆς ψυχῆς, λαμβανομένου τοῦ ὅλου ἀντι τοῦ μέρους. Κατὰ δὲ τὴν διατύπωσιν τοῦ Dautzenberg, ψυχὴ σημαίνει ἐνταῦθα «τὴν ἐσχάτην ὑπαρξιακὴν βίωσιν τοῦ πόνου»¹²⁵. Ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ὡς «τόπος καὶ ὑποκείμενον τῆς βιω-

125. G. Dautzenberg, Ψυχὴ..., σελ. 132.

σεως τοῦ πόνου καὶ συγχρόνως κέντρον τῆς ζωτικότητος. Ἡ ἐνότης τῶν ὕφ' ἡμῶν διαιρουμένων τούτων διαστάσεων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐν τῇ ψυχῇ ποιεῖ τὸν Ἰησοῦν νὰ βιοῖ τὸν πόνον ὡς ἔφοδον τοῦ θανάτου»¹²⁶.

Βγ) Γ' Ἰωάννου 2.

Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ νομίση τις ὅτι ὁ ἱερός συγγραφεὺς διαχωρίζει ἐνταῦθα ἀπ' ἀλλήλων ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται τὰ ρήματα «εὐδοῦσθαι» καὶ «ὕγιαίνειν» καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ψυχὴν. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ θεωρηθῶσι τὰ ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν «περὶ πάντων» νοούμενα ὡς ἐπὶ μέρους ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον ἢ ὡς ἐξωτερικὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐσωτερικά, μὴ τιθεμένης βασικῆς διακρίσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἀπαρτίζοντα αὐτὸν διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων στοιχεῖα.

«Καὶ εἰς τὸ χωρίον αὐτό, παρατηρεῖ μετὰ λόγου ὁ R. Schnackenburg, δὲν ἀντιπαρατίθενται «σῶμα» καὶ «ψυχὴ», ἀλλὰ μᾶλλον προσαγορεύεται ὁ Γάιος ἐν ὅλῃ τῇ προσωπικότητί του ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις. Ἡ ἔκφρασις «ψυχὴ» καταδεικνύει ἐνταῦθα, ὡς καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα δηλοῦσι, τὴν ἠθικο-θρησκευτικὴν συμπεριφορὰν του, τὴν προσπάθειάν του περὶ τῆς σωτηρίας του. Δύναται τις νὰ παραβάλλῃ τοῦτο μετ' ἄλλων χωρίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ σωτηρίας τῆς «ψυχῆς» κ.τ.θ. καὶ νὰ διαπιστώσῃ, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸ σῶμα, ἀλλὰ περὶ σωτηρίας τοῦ ὅλου ἀνθρώπου ἐν τῇ ἀληθείᾳ του ὑπάρξει»¹²⁷. Ὡς δὲ παρατηρεῖ καὶ ὁ Joseph Chainé, «ὁ σημειούμενος ἐνταῦθα ὄρος «ψυχὴ» σημαίνει, ὡς καὶ εἰς τοὺς συνοπτικοὺς συγνάκας, τὴν ψυχὴν ὡς πεπρικοισμένην διὰ λόγου καὶ βουλήσεως, ἱκανὴν νὰ ἐνεργῇ διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τὴν αἰσθητικὴν ψυχὴν, ἔδραν τῶν κατωτέρων ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου»¹²⁸.

Ἐπὶ τῇ βᾶσει ὧσων εἶδομεν ἀνωτέρω ἐν σχέσει μὲ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς θέμα, ἦτοι τὸ νόημα τοῦ ὄρου «ψυχὴ» παρ' Ἰωάννη, δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν ἐν συμπεράσματι εἰς τὰ ἑξῆς:

Ἄσ Ἰωάννης δέχεται τὴν βιβλικὴν περὶ ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἄποψιν. Ὁ ὄρος «ψυχὴ» δὲν εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου χρησιμοποιοῦμενον ὄρον «ζωή», ἀλλὰ σημαίνει τὴν ζωτικὴν ἀρχὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὴν ζωτικὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγείου, ἐπικήρου ζωῆς του, ἣν οὗτος φοβεῖται μὴ

126. G. Dautzenberg, *Ψυχὴ...*, σελ. 133.

127. R. Schnackenburg, *Die Johannesbriefe*, σελ. 321-2. Τὰ εἰς ἀ παραπέμπει ὁ σ. οὗτος καινοδιαθηκικά χωρία ἐν προκειμένῳ εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἐβρ. ι' 39· Ἰακ. α' 21, ε' 20· Α' Πέτρ. α' 9. Ἐπίσης: Μρκ. η' 35, 36, 37 καὶ παραλλ. Μτθ. ι' 28· Λκ. κα' 19.

128. Joseph Chainé, *Les épîtres catholiques*. Σειρά: *Études Bibliques*, Paris 1939, σελ. 252.

τυχὸν ἀπολέση ἢ παραδίδει αὐτὴν εἰς θάνατον χάριν ἀνωτέρων σκοπῶν καὶ δὴ χάριν τοῦ Ἰησοῦ συμφώνως πρὸς τὸ παράδειγμά του ἢ, ἂν τοῦτο δὲν ἀπαιτηθῆ, «μισεῖν» τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ἐπιθυμεῖ νὰ διαφυλάξῃ αὐτὴν (Ἰω. ιβ' 25)¹²⁹. Διὰ τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐπιτυχάνεται ἡ βίωσις τῆς αἰωνίου ζωῆς ἢ, ὀρθότερον, ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ τὸν «τόπον» τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τὸ μέσον βίωσης τῆς αἰωνίου ζωῆς, διότι «μισουμένη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ» «φυλάσσεται εἰς ζωὴν αἰώνιον».

4. Ἡ πνευματότης¹³⁰ τῆς σαρκός.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς «σὰρξ» δὲν εἶναι μόνον «ἔμφυχος», ὅφ' ἦν εἶδομεν ἔννοϊαν, ἀλλὰ καὶ πνευματικός. Βεβαίως τοῦτο δὲν ἐκφράζεται ipsissimis verbis παρ' Ἰωάννου οὕτω. Τοιοῦτον ὅμως δέχεται τὸν ἄνθρωπον ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῶν ὀλίγων μὲν, ἀποφασιστικῆς ὅμως σημασίας χωρίων. Θὰ πρέπη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι ποιούμενος λόγον περὶ πνεύματος ὁ Ἰωάννης ρίπτει τὸ βάρος τοῦ ὅρου εἰς τὴν σημασίαν τούτου εἴτε ἀναφερομένην εἰς τὴν θεϊαν σφαῖραν, νοουμένην πνευματικῶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν φθαρτὴν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας τελοῦσαν «σάρκα» καὶ ὡς κόσμον θεωρουμένην, εἴτε εἰς τὸ ἐνυπόστατον τρίτον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ Παράκλητον Πνεῦμα¹³¹. Ποῖα τὰ χωρία ταῦτα;

Ι. «Ἄλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν· πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας (αὐτόν) ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰω. δ' 23-24).

Ὁ Ἰωάννης χαρακτηρίζων τὸν Θεὸν ὡς «πνεῦμα» δὲν ὀρίζει τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις εἶναι ἀδιόριστος καὶ ἀπερίγραφτος, ἀλλὰ τονίζει διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἄσχετον τῆς θείας οὐσίας πρὸς πᾶσαν ὑλικότητα ἢ γηίνην περὶ αὐτῆς ἀντίληψιν. Οἱ προσκυνοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἐπομένως ὀφείλουσι νὰ προσκυνῶσιν αὐτόν κατὰ τρόπον συμφωνον πρὸς τὸν τρόπον ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἥτοι «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ».

129. Πρβλ. Xavier Leon-Dufour (=XLD), *Ame*, ἐν *Vocabulaire de Théologie biblique*. Publié sous la direction de Xavier Léon-Dufour, Paris 1962, στήλη 30 ἐξ.

130. Τὸν ὅρον τοῦτον εἰσηγούμεθα ἡμεῖς κατὰ τὸν ὅρον σῶμα-σωματότης (καὶ ψυχὴ ψυχότης).

131. Πρβλ. Eduard Schweizer, *Πνεῦμα, πνευματικός*, ἐν *Kittel-Friedrich, Theologisches Wörterbuch...*, τ. 6, σελ. 437.—Henriksen, *Exposition of the Gospel according to John*, τόμ. II, σελ. 242 (ὑπόσημ.).—R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, σελ. 474. C. H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge 1968, σελ. 213.—Edwin Kenneth Lee, *The Religious Thought of St John*, London 1950, σελ. 212.

Ἐφ' ὅσον «Πνεῦμα ὁ Θεός», «πνευματικὴ» δέον νὰ ᾗ καὶ ἡ λατρεία αὐτοῦ. Ἡ λατρευτικὴ δηλονότι κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ δέον νὰ γίνηται διὰ τοῦ ὅ,τι εὐγενέστερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τοῦτο εἶναι τὸ «πνεῦμα», «ἐν» τῷ ὁποίῳ «δεῖ», ὀφείλει, ὁ ἄνθρωπος κατὰ θείαν προστακτικὴν νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦ «ἐν πνεύματι» σημαίνεται «διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν ἀσωμάτου προσφέρεσθαι (τὴν λατρείαν), τουτέστι διὰ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς τοῦ νοῦ καθαρότητος»¹³². «Τὸ πνεῦμα εἶναι αἱ ἀνώτεροι τῆς ψυχῆς δυνάμεις, δι' ὧν αὕτη ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ θείου κόσμου καὶ αἵτινες ἀποτελοῦσιν οἶονεὶ τὸν τόπον, ἔνθα συναντῶνται Θεὸς καὶ ἄνθρωπος καὶ τὸ θυσιαστήριον, ὅπου ἡ ἀληθινὴ λατρεία τελεῖται... Τὸ ἀνθρώπινον τοῦτο πνεῦμα διεισδυόμενον ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθίσταται ἱκανὸν πρὸς πνευματικὴν καὶ ἀληθινὴν λατρείαν»¹³³. Τὸ «πνεῦμα» τοῦτο συνιστᾷ κατὰ τὸν Hendriksen «τὸ ὑψηλότερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ στοιχεῖον θεωρούμενον ἐν τῇ σχέσει του πρὸς τὸν Θεόν. Εἶναι ἡ αὕτη ἄυλος οὐσία ὡς ἡ ὑπὸ τῶν Ο' καὶ τῆς K. Διαθήκης ἐνίοτε δηλουμένη ψυχὴ»¹³⁴. Ὁ δὲ M-F. Braun παρατηρεῖ, ὅτι «τὸ πνεῦμα εἶναι ὅ,τι εὐγενέστερον καὶ ἐσωτερικώτερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ»¹³⁵ καὶ ὁ Μοε προσθέτει: Διὰ τοῦ «ἐν πνεύματι» χωρὶς ἄρθρον γίνεται λόγος περὶ «τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ὡς τοῦ ἐσωτάτου τῆς οὐσίας του, τῆς ἀοράτου ἐσωτερικῆς ζωῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ὡς πνεύματος»¹³⁶.

Κατὰ πόσον εὐσταθοῦν αἱ ἀπόψεις αὗται, θὰ τὸ ἀποδείξῃ ἡ ἐξέτασις τοῦ χωρίου λεπτομερέστερον.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἔχομεν τὴν ἀντιπαράθεσιν καὶ συσχέτισιν δύο στοιχείων:

Πνεῦμα ὁ Θεὸς
ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.

Ἐκ τῆς ἐννοίας «Πνεῦμα» τοῦ πρώτου σκέλους δύναται νὰ νοηθῇ τὸ «ἐν πνεύματι» τοῦ δευτέρου σκέλους.

I. Τὸ πρῶτον «Πνεῦμα» ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεὸν χαρακτηριζόμενον ὡς τοιοῦτον. Τὸ «ἐν πνεύματι» ἀναφέρεται εἰς τοὺς «προσκυνητὰς» τοῦ Θεοῦ. Ἀκριβῆς ἀντιστοιχία νοήματος καὶ περιεχομένου τῶν «Πνεῦμα» καὶ «ἐν πνεύματι» πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ. Τοῦ πρώτου ἡ σημασία εἶναι ἀπόλυτος καὶ ἀναφέ-

132. Ἰω. Χρυσόστομου, Ὁμιλίαι εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, λγ', Ἐλ. Πατρ. Migne 59, 190.

133. Godet, παρὰ Π. Ν. Τρεμπέλφ, Ὑπομν. εἰς Ἰω., σελ. 149.

134. Hendriksen, ἐνθ' ἀνωτ., τόμος II, σελ. 242.

135. M. — F. Braun, Évangile selon Saint Jean. Σειρά: La Sainte Bible (Texte latin et traduction française d'après les textes originaux avec un commentaire exégétique et théologique), Paris 1950, tome X, σελ. 345.

136. O. Moë, Johannesevangeliet, σελ. 206.

ρεται τοῦτο εἰς τὸν Θεόν. Τοῦ δευτέρου ἡ σημασία εἶναι σχετική, καθ' ὃ ἀναφέρεται τοῦτο εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Διὰ τοῦτο τὸ «ἐν πνεύματι» δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς «ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ (ὡς ψυχὴ) ἐν τῇ ἐσωτερικότητί της ὡς σχετιζοῦσα τὸ ἕτομον πρὸς τὸν Θεόν»¹³⁷.

Τὸ ἀνθρώπινον ὅμως «πνεῦμα» δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως καὶ καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ πάντοτε ἐν συσχετισμῷ καὶ ἐξαρτήσῃ ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἰωάννης χαρακτηρίζων τὴν φυσικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου διατυποῖ τὴν πρότασιν· «τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν» (Ἰω. γ' 6α). Ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ φυσικῇ του καταστάσει εἶναι «σὰρξ» ἐκ σαρκός. Μολονότι παρ' Ἰωάννη, ὡς ἤδη ἐπανειλημμένως ὑπεγράμμισθη, δὲν κρατεῖ ἀρνητικὴ περὶ «σαρκός» ἀντίληψις, τονίζεται παρὰ ταῦτα, ὅτι τὸ κατὰ σάρκα γεννηθῆναι τὸν ἀνθρώπον καθιστᾷ τοῦτον ἀνίκανον νὰ εἰσέλθῃ καὶ νὰ «ἴδῃ» τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ χωρὶς προηγουμένην «ἀνωθεν» γέννησιν του (Ἰω. γ' 3), ἢ, ὡς ἐπεξηγεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου Εὐαγγελιστοῦ, χωρὶς γέννησιν «ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος» (Ἰω. γ' 5). Τότε μόνον καθίσταται ὁ ἀνθρώπος κατὰ κυριολεξίαν «πνεῦμα» ὡς «γεγεννημένος ἐκ πνεύματος» (Ἰω. γ' 6β). Δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ σκέψις, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀποκτᾷ τὸ πρῶτον «πνεῦμα» εὐθὺς ὡς γεννηθῆναι «ἀνωθεν» «δι' ὕδατος καὶ πνεύματος». Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ὀντολογικῆς μεταβολῆς τῆς βασικῆς συστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ περὶ ἠθικοπνευματικῆς ἐσωτερικῆς ἀναπλάσεως καὶ ἀναμορφώσεως διὰ τοῦ διαποτισμοῦ ὀλοκλήρου τῆς ὑπάρξεώς του καὶ δὴ τοῦ «πνεύματος» του ὑπὸ τῆς «χάριτος» (Ἰω. α' 17) καὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἐνοικήσεως ἐν αὐτῷ τῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἰω. ιδ' 23, ιζ' 22).

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων ὀδηγοῦμεθα εἰς τὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ παρ' ἀνθρώπου πνεῦμα εἶναι ὁ «χῶρος» τῆς πραγματικῆς κοινωνίας του μετὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰς αὐτὸν τὸν «χῶρον» πραγματοποιεῖται ἡ ἐσωτερικὴ μεταμόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῆς. Τὸ ἀνθρώπινον «πνεῦμα» καθίσταται ὄντως «πνεῦμα», διότι ἀποβαίνει κατοικητήριον τοῦ Πνεύματος.

II. «Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν» (Ἰω. στ' 63). Οἱ λόγοι οὗτοι ἐλέχθησαν εἰς ἀπάντησιν τῆς ζωηρᾶς ἀντιδράσεως, τὴν ὅποιαν ἐδημιούργησαν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ, ὅταν ὠμίλει περὶ τῆς «βρώσεως» τῆς σαρκός του καὶ τῆς «πόσεως» τοῦ αἵματός του: «Ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;» (Ἰω. στ' 52). «Ὁ τρώγων με ζήσεται δι' ἐμέ· οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες (ὑμῶν τὸ μάννα) καὶ ἀπέθανον... Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπον· σκληρός ἐστιν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν;... Ἐκ τούτου πολλοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ

137. Frederick (Clifton) Grant, An Introduction to the New Testament Thought, N. York 1950, σελ. 161.

ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτου» (Ἰω. στ' 57-58,60, 66).

Ἡ βασικὴ παρανόησις τῶν Ἰουδαίων ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου κύκλου τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ συνίστατο εἰς τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐκαλοῦντο ὑπ' αὐτοῦ νὰ γίνουιν σαρκοβόροι δίκην καννιβάλων, ὅπως ἀργότερον ἐνόμιζον καὶ οἱ δι-
 ὠκται τῶν χριστιανῶν κατηγοροῦντες αὐτούς ἐπὶ «θυεστείοις δεῖπνοις»¹³⁸. Ὁ Ἰησοῦς ἑμῶς, ἐπεξηγῶν περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἀπαντᾷ, ὅτι δὲν ὠμίλει περὶ νεκρᾶς σαρκός. «Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν» τὴν σάρκα τοῦ Ἰησοῦ. Συνε-
 πῶς ἢ μετ' αὐτοῦ κοινωνία διὰ τῆς εἰς ἡν ἐκαλοῦντο βρώσεως δὲν εἶχε τὴν ἐν-
 νοιαν μαγικῆς τινος ἐνεργείας οὐδὲ καννιβαλισμοῦ. Ἡ κοινωνία αὕτη θὰ ἐπρα-
 γματοποιεῖτο ὄντως διὰ τῆς βρώσεως τῆς σαρκός τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ ζῶντος Ἰη-
 σοῦ, ὀλοκλήρου τοῦ Ἰησοῦ ὡς ὀρθῶς ἐνόησεν αὐτὸ ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις καὶ
 λατρεία, ἀλλὰ μυστηριακῶς. Ὁ Ἰησοῦς «τρώγοντες» δὲν παύει ὑφιστάμε-
 νος, διότι καίτοι «τρώγεται» ὑπὸ τοῦ πιστοῦ, ἐν τούτοις ὁ πιστὸς «μένει»
 ἐν τῷ Ἰησοῦ (στ' 56) καὶ ἀκολούθως ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ πιστῷ. Ὁ «τρώγοντες»
 Ἰησοῦς «ἀνίστησιν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ» τὸν τρώγοντα αὐτὸν (στ' 54). Ἐὰν
 λοιπὸν ἐπρόκειτο περὶ συνήθους βρώσεως, δὲν θὰ εἶχον θέσιν τοιαῦται ἐκφρά-
 σεις ἀνατρέπουσαι ἄρδην τὴν φυσικὴν τάξιν. Τὸ ζωοποιοῦν ἐπομένως τὴν σάρ-
 κα τοῦ Ἰησοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, ὅπερ εἶχεν ὡς τέλειος ἄνθρωπος καὶ ὅπερ ἦτο
 ἡνωμένον τῇ θεότητι του. Ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς προσέλαβεν ὀλοκλήρον τὴν ἀν-
 θρωπίνην φύσιν εἶναι προφανές, ὅτι αὕτη ἦτο πεπροικισμένη καὶ διὰ τοῦ «πνεύ-
 ματος», ὡς θὰ ἴδωμεν τοῦτο εἰς ἄλλα χωρία τοῦ Ἰωάννου, ἐνθα τοῦτο κατα-
 φαίνεται σαφέστατα. Εὐστόχως ὅθεν παρατηρεῖ ἐν προκειμένῳ ὁ Μοε τὰ ἐξῆς:
 «Λέγων ὁ Ἰησοῦς, ὅτι «τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ἢ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ
 οὐδέν», δὲν σκέπτεται τὸ πνεῦμα ἐν τῇ γενικότητι του ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ,
 ἀλλὰ καταφανῶς τὸ ἰδικόν του πνεῦμα. Εἶναι σαφές, ὅτι ὁ Ἰησοῦς διὰ τῆς τε-
 λευταίας ταύτης ρήσεώς του (τοῦ κεφ. στ' 63) δὲν ἠθέλησε νὰ ἀνακαλέσῃ βε-
 βαίως αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶπεν εἰς τὸ στ' 52-58, ἢ νὰ καταστήσῃ γνωστὸν, ὅτι
 διὰ τοῦ ὄρου «σὰρξ» δὲν ἐνόει τὴν σάρκα, ἀλλὰ μόνον τὸ πνεῦμα. Δὲν δυνά-
 μεθα λοιπὸν νὰ ἀποσπᾶσωμεν τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον τοῦ στίχου 63 ἐκ τοῦ
 πρώτου ἡμιστιχίου, ἀλλὰ νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ σὰρξ νοητέα καθ' ἑαυτὴν,
 ἦτοι σὰρξ μόνη. Ἐὰν αὐτό, διὰ τὸ ὁποῖον ὠμίλησεν ὁ Ἰησοῦς, ἦτο σὰρξ καὶ
 μόνον, οὐδόλως θὰ ὠφέλει ἢ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι ἀνωτέρω ἐλέ-
 χθη περὶ αὐτῆς. Τὸ πνεῦμα ἐμψυχώνει τὴν σάρκα καὶ καθιστᾷ αὐτὴν ζῶσαν

138. Θυέστεια, ἐν Εὐσεβίου Καισαρείας Ἐκκλ. Ἱστορίας, βιβλ. 5ον, Ἑλλ. Πατρολ. Migne 20, 413 B: «Κατεψεύσαντο ἡμῶν θ υ ε σ τ ε ι α δεῖπνα καὶ οἰδιποδελοῦς μίξεις». Ἰδὲ καί: E. A. Sophocles, Greek Lexikon of the Roman and Byzantine Pe-
 riods from B. C. 146 to 1100, N. York 1957, λῆμμα: Θυέστειος. — H. Stephani, Θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Graz 1954, τόμος V, λῆμμα Θυέστειος, ἐνθα καὶ
 παραπομπαὶ εἰς διαφόρους συγγραφεῖς.

καὶ ἡ σὰρξ μόνον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀποτελεῖ ὄργανον τοῦ πνεύματος. Ἐν τῇ συσχετίσει καὶ τῷ δεσμῷ αὐτῆς μετὰ τοῦ πνεύματος δὲν παραμένει ἀνωφελής. Καὶ ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ἐννοεῖται ἐκεῖ, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ σὰρξ αὐτοῦ κεχωρισμένη τοῦ πνεύματός του. Εἰς τοὺς προηγουμένους στίχους δὲν ἐγένετο λόγος μόνον περὶ τοῦ «φαγεῖν τὴν σάρκα» καὶ «πιεῖν τὸ αἷμά του», ἀλλ' ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἔκφρασις τοῦ φαγεῖν αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰησοῦν (στ. 53 καὶ 35). Δι' αὐτῶν εἶχε καταστήσει σαφές εἰς τοὺς ἀκροατάς του, ὅτι δὲν ἐγένετο λόγος περὶ τῆς οὐσίας τῆς σαρκός του καὶ τοῦ αἵματός του καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ περὶ τῆς σαρκός καὶ τοῦ αἵματός του ὡς φορέων τοῦ πνεύματός του. Αὐτὸ δὲ τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι μόνον ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ θεῖον, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς κατήλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (στ. 62 καὶ 38, 46, 51), καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ζωοποιούν»¹³⁹.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία δύναται νὰ προστεθῶσι καὶ τὰ ἑξῆς τρία:

α) «Ὁ Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν (τὴν ἀδελφὴν τοῦ Λαζάρου Μαρίαν) καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, καὶ εἶπε· ποῦ τεθείκατε αὐτόν;» (Ἰω. ια' 33).

β) «Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι καὶ ἐμαρτύρησε καὶ εἶπεν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με» (Ἰω. ιγ' 21).

γ) «Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· τετέλεσται, καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα» (Ἰω. ιθ' 30).

Παράλληλον πρὸς τὴν ἐν ια' 33 ἔκφρασιν «ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι» ἔχομεν τὴν «ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ» (ια' 38)

καὶ τῆς «ἐτάραξεν ἑαυτὸν» (ια' 33) ἔχομεν παράλληλον τὴν «ἐταράχθη τῷ πνεύματι» (ιγ' 21).

Ἐκ τῶν παραλλήλων τούτων ἐκφράσεων προκύπτει ἡ σύνθεσις

ἐμβριμᾶσθαι ἐν ἑαυτῷ—τῷ πνεύματι

ταράσσειν(—σθαι) ἑαυτὸν — τῷ πνεύματι.

139. O. M o e, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 291. Ἄλλως οἱ: A. Wikenhauser, Das Evangelium nach Johannes, σελ. 131. — B e n g e l, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 343, ὁμίλων de universe Spiritu.—Π. Ν. Τ ρ ε μ π ἔ λ α, Ὑπόμν. εἰς Ἰω., σελ. 245. Εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ὑποστηριζομένην ἀποψιν, ὅτι τὸ «ζωοποιούν πνεῦμα» δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα, δύναται νὰ ἀντιπαρατηρηθῇ, ὅτι ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ καθίσταται οὕτω πολὺ ἀόριστος καὶ ἀσαφής καὶ χαλαρῶς συνδεδεμένη πρὸς τὰ προλεχθέντα. Ἐπὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν ὑποστηριζομένης ἀπόψεως ἴδε πρὸς τοῖς ἄλλοις: L i g h t f o o t, St John's Gospel, σελ. 161.—B o n a v e n t u r a R e b s t o c k, Vom Wort des Lebens, Dülmen, in Westfalen 1939², σελ. 267 ἐξ.

καὶ ἡ σὰρξ μόνον ἐν τριαυτῇ περιπτώσει ἀποτελεῖ ὄργανον τοῦ πνεύματος. Ἐν τῇ συσχετίσει καὶ τῷ δεσμῷ αὐτῆς μετὰ τοῦ πνεύματος δὲν παραμένει ἀνωφελής. Καὶ ὅπου γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ἐννοεῖται ἐκεῖ, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ σὰρξ αὐτοῦ κερωρισμένη τοῦ πνεύματός του. Εἰς τοὺς προηγουμένους στίχους δὲν ἐγένετο λόγος μόνον περὶ τοῦ «φαγεῖν τὴν σάρκα» καὶ «πιεῖν τὸ αἷμά του», ἀλλ' ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἔκφρασις τοῦ φαγεῖν αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰησοῦν (στ. 53 καὶ 35). Δι' αὐτῶν εἶχε καταστήσει σαφές εἰς τοὺς ἀκροατάς του, ὅτι δὲν ἐγένετο λόγος περὶ τῆς οὐσίας τῆς σαρκός του καὶ τοῦ αἵματός του καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ περὶ τῆς σαρκός καὶ τοῦ αἵματός του ὡς φορέων τοῦ πνεύματός του. Αὐτὸ δὲ τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι μόνον ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ θεῖον, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς κατήλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (στ. 62 καὶ 38, 46, 51), καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ζωοποιῶν»¹³⁹.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία δύναται νὰ προστεθῶσι καὶ τὰ ἐξῆς τρία:

α) «Ὁ Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν (τὴν ἀδελφὴν τοῦ Λαζάρου Μαρίαν) καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, καὶ εἶπε· ποῦ τεθείκατε αὐτόν;» (Ἰω. ια' 33).

β) «Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐτάραχθη τῷ πνεύματι καὶ ἐμαρτύρησε καὶ εἶπεν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με» (Ἰω. ιγ' 21).

γ) «Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· τετέλεσται, καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα» (Ἰω. ιθ' 30).

Παράλληλον πρὸς τὴν ἐν ια' 33 ἔκφρασιν «ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι» ἔχομεν τὴν «ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ» (ια' 38)

καὶ τῆς «ἐτάραξεν ἑαυτὸν» (ια' 33) ἔχομεν παράλληλον τὴν «ἐταράχθη τῷ πνεύματι» (ιγ' 21).

Ἐκ τῶν παραλλήλων τούτων ἐκφράσεων προκύπτει ἡ σύνθεσις

ἐμβριμᾶσθαι ἐν ἑαυτῷ—τῷ πνεύματι

ταράσσειν(—σθαι) ἑαυτὸν — τῷ πνεύματι.

139. O. M o e, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 291. "Ἄλλως οἱ: A. W i k e n h a u s e r, Das Evangelium nach Johannes, σελ. 131. — B e n g e l, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 343, ὁμιλῶν de universe Spiritu.—Π. Ν. Τ ρ ε μ π ἔ λ α, Ὑπόμν. εἰς Ἰω., σελ. 245. Εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ὑποστηριζομένην ἄποψιν, ὅτι τὸ «ζωοποιῶν πνεῦμα» δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα, δύναται νὰ ἀντιπαρατηρηθῇ, ὅτι ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ καθίσταται οὕτω πολὺ ἀόριστος καὶ ἀσαφής καὶ χαλαρῶς συνδεδεμένη πρὸς τὰ προλεχθέντα. Ἐπὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν ὑποστηριζομένης ἀπόψεως ἰδὲ πρὸς τοὺς ἄλλοις: L i g h t f o o t, St John's Gospel, σελ. 161.—B o n a v e n t u r a R e b s t o c k, Vom Wort des Lebens, Dülmen, in Westfalen 1939², σελ. 267 ἐξ.

Ἐξ αὐτῆς συνάγεται, ὅτι τὸ «ἐαυτῶ» ἀναφέρεται εἰς τὸ «πνεύματι». Τὸ «πνεῦμα» ἐπομένως τοῦ Ἰησοῦ εἶναι τὸ «ἐν ἑαυτῶ» τοῦ ἰδίου. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὸ «πνεῦμα» τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελεῖ τὸ βαθύτερον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του, ἐν τῷ ὁποίῳ πραγματοποιοῦνται συγκλονιστικὰ βιώματα ἐκ τῆς θέας τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, τοῦ θανάτου, τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, ὁδηγούσης αὐτὸν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἀγάπης καὶ τὴν αὐτοεκμηδένισιν (τὸ μυστήριον τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα).

Θὰ ἦτο ἀδιανόητον νὰ ἀποδώσωμεν τοιαῦτα πάθη εἰς τὸ ἐνοικοῦν ἐν τῷ Ἰησοῦ θεῖον Πνεῦμα. Τὰ πάθη ταῦτα, ὡς εἶναι ἐν προκειμένῳ ἢ ταραχῇ, χαρακτηρίζουν τὸν ἄνθρωπον-σάρκα. Τοῦτον προσέλαβεν ὁ Λόγος σὰρξ γενόμενος. Καὶ εἶναι ἐπόμενον τὸ ἐν τῷ Ἰησοῦ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὡς στοιχεῖον τῆς σαρκός του νὰ ὑφίσταται αὐτὴν τὴν συγκλονιστικὴν ἀδιάβλητον ταραχὴν. Ὅταν δὲ καλῆται καὶ προσωπικῶς πλέον εἰς σῶμα πρὸς σῶμα πάλην πρὸς τὸν θάνατον αὐτόν, τελέσας πάντα τὰ γεγραμμένα ἐπ' αὐτῷ, «παραδίδωσι τὸ πνεῦμα». Ἡ παράδοσις τοῦ πνεύματος εἰς τὸν Θεὸν καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον φυσικῶς νεκρόν. Ὅτε ἐδημιουργήθη οὗτος ἐκ χορὸς ἦτο καὶ τότε νεκρὸς πρὶν ἢ δεχθῆ τὴν ζωοποιούσαν «πνοήν» τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἀπετέλει τὸ κατακόρυφον τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποθνήσκων ἐπαναδίδει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν Θεὸν τὴν, ἣν παρ' αὐτοῦ ἔλαβε, «πνοὴν ζωῆς» περατῶν οὕτω τὴν ἐπὶ γῆς πορείαν του¹⁴⁰.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται, ἐλπίζομεν, δῆλον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος-σὰρξ εἶναι σὰρξ ἔχουσα πνεῦμα ζωῆς ἐν ἑαυτῇ. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ζωτικὸν κέντρον τῆς ὅλης ὑπάρξεώς του. Διὰ τοῦ πνεύματος τούτου ἀντιλαμβάνεται καὶ βιοῖ οὐχὶ μόνον τὰς σχέσεις καὶ καταστάσεις τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ δύναται νὰ ἔρχηται εἰς κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, καταντῶσαν εἰς τὴν βαθυτάτην ἐκείνην καὶ ἄρρητον «περιχώρησιν» ἐν ἀγάπῃ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ Θεῷ (Ἰω. κεφ. 14-17).

5. Ψυχὴ — πνεῦμα.

Δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον νὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὴν σχέσιν ψυχῆς-πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου παρ' Ἰωάννη.

Ἐν πρώτοις ὑπομνηστέον, ὅτι ὁ Ἰωάννης ὁμιλεῖ περὶ φιλοῦντος, μισοῦντος, ἀπολλύντος τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ὡς καὶ περὶ τοῦ τιθέναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τινος. Τόσον παρ' Ἰωάννη, ὅσον καὶ παρὰ συνοπτικοῖς λέγεται, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ H. Cremer, φιλεῖν, μισεῖν, ἀπολλύναι, τιθέναι ὑπὲρ τινος τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐδέποτε ὅμως τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα¹⁴¹.

140. N. L a z u r e, Les valeurs morales..., σελ. 264.

141. H. C r e m e r, Lexikon... Gräzität, σελ. 1139-1140.

Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὄρου «ψυχὴ» εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις γίνεται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ τὴν εὐρυτέραν καὶ γενικωτέραν περιοχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις φαίνεται ὁ ἀντίπους τῆς ἐξωτερικῆς, ἡ ὁποία φαίνεται προσδιοριζομένη ὑπὸ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐνύλου πλευρᾶς τῆς ὑποστάσεώς του. Δυνάμεθα ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι γενικώτερον περὶ τῆς βιβλικῆς ψυχολογίας λέγει ὁ Langenberg: «Ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ὡς χαρακτηρίζουσα τὸν ὅλον ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀτομικῇ προσωπικῇ ζωῇ του, τὸ πνεῦμα ἀποτελεῖ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐσιῶδες συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου ἐν διαστολῇ πρὸς τὸ σῶμα ἢ τὴν σάρκα. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ· ὁ ἄνθρωπος εἶναι πνεῦμα, ἀλλ' ἔχει πνεῦμα. Τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἀτόμου, τὸ πρόσωπον-ἐγὼ εἶναι ἡ ψυχὴ. Ἡ ζωτικὴ ἀρχή, τὸ κινεῖον, εἶναι τὸ πνεῦμα»¹⁴².

Τοῦτο καθιστᾷ φανερόν τὸ πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰς θέσιν νὰ μισῇ ἢ νὰ φιλῇ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Μόνον ἡ ἀντίληψις ἐνὸς κέντρου ἐν τῇ ψυχῇ ἐνεργοῦντος θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς ἐναντι τοῦ ὅλου, ὅπερ εἶναι ἡ ψυχὴ, δύναται νὰ καταστήσῃ ἀντιληπτὸν τὸ βαθύτατον νόημα τῶν διὰ τῶν ρημάτων μισεῖν/φιλεῖν ἐκφραζομένων ἐνεργειῶν.

Ἐν τούτοις ἡ διάκρισις αὕτη ψυχῆς-πνεύματος δὲν εἶναι σταθερὰ καὶ ἀπαράβατος. Εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν χωρίων τῆς β' ομάδος (σελ. 252) παρίσταται ἡ ψυχὴ ὡς κέντρον ἐνεργειῶν ἢ παθῶν ὡς τὸ βούλεσθαι, σκέπτεσθαι, ταράττεσθαι, μετεωρίζεσθαι. Ὁ ὅρος «ψυχὴ» χρησιμοποιεῖται παραλλήλως πρὸς τὸν ὄρον «πνεῦμα», ὡς τοῦτο καταφαίνεται σαφῶς ἐκ τῶν ἐκφράσεων

- νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται (Ἰω. ιβ' 27)
- ἐταράχθη τῷ πνεύματι (Ἰω. ιγ' 21)
- ἐτάραξεν ἑαυτὸν (Ἰω. ια' 33).

Εἰς τὰ χωρία αὐτὰ ἔχομεν παραλληλισμὸν τῶν ὄρων ψυχῆ-πνεῦμα-ἑαυτός. Τὸ νοηματικὸν περιεχόμενον ἀμφοτέρων τῶν ὄρων εἶναι τὸ αὐτό, διότι ἀμφοτέρα χαρακτηρίζουν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἦτοι τὸν «ἑαυτὸν» τοῦ Ἰησοῦ. Τοῦτο καταδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ Γ' Ἰω. 2: «Ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὐχομαί σε εὐδοῦσθαι καὶ υγιαίνειν καθὼς εὐδοῦταί σου καὶ ἡ ψυχὴ». Τὸ νόημα τοῦ στίχου δὲν θὰ ἠλλοιοῦτο, ἐὰν ἐλέγετο «...καθὼς εὐδοῦταί σου τὸ πνεῦμα». Ὁ στίχος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν ἐνὸς συγκεκριμένου προσώπου-φορέως τῆς ψυχῆς-πνεύματος, ἣτις (ἀνάπτυξις) ἀποτελεῖ ἀντικείμενον εὐχῆς καὶ διὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὑποκειμένου τούτου.

Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ διατυπώσωμεν τὰς ἐξῆς συμπερασματικὰς σκέψεις εἰς τὸ ἀπασχολῆσαν ἡμᾶς ζήτημα:

Ἄσάκις ὁ Ἰωάννης ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐσωτερικὴν

142. Langenberg, *Biblische Begriffskondanz*, Menzingen-Württ., λήμμα: Geist, σελ. 181.

περιοχήν, ἥτις καθιστᾷ τοῦτον ζῶντα καὶ δυνάμενον γενικῶς νὰ ἐνεργῇ καὶ δρᾷ, ὀνομάζει ταύτην ψυχὴν ὡς περικλείουσαν πᾶσαν τὴν ἐσωτερικότητά του. Ὅσάκις ὁμῶς θέλει νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἀναγωγῇ πρὸς ὅ,τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενικώτερον καὶ θεϊότερον ἐν αὐτῷ, τότε χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον «πνεῦμα» (χωρὶς νὰ ἀποκλείῃ καὶ τὴν ὑπὸ στενοτέραν πλέον ἔννοιαν χρῆσιν τοῦ ὄρου ψυχῆ). Τὸ πνεῦμα τοῦτο καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ ὑπερκεράσῃ τὰ ὅρια τῆς ὑλικότητός του, τὸ σᾶρκα εἶναι, καὶ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πνεύματος «ἀποπνευματούμενον» (Ἰω. γ' 6) κατὰ κρινὸν καὶ ὑπερβαίνοντα τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν καὶ ἐμπειρίαν τρόπον (Ἰω. γ' 4, 9) καὶ γινόμενον ὄντως πνεῦμα, ὡς «γεγεννημένον ἐκ Πνεύματος» (Ἰω. γ' 6).

(συνεχίζεται)